TARİH Konuşuyor

CİLT : 6
SAYI : 31
AĞUSTOS 1966
250 KURUŞ

Hiyve Hanı Abdül'ehad Han

(Basın : 850 — A — 483)

Tarih — 167

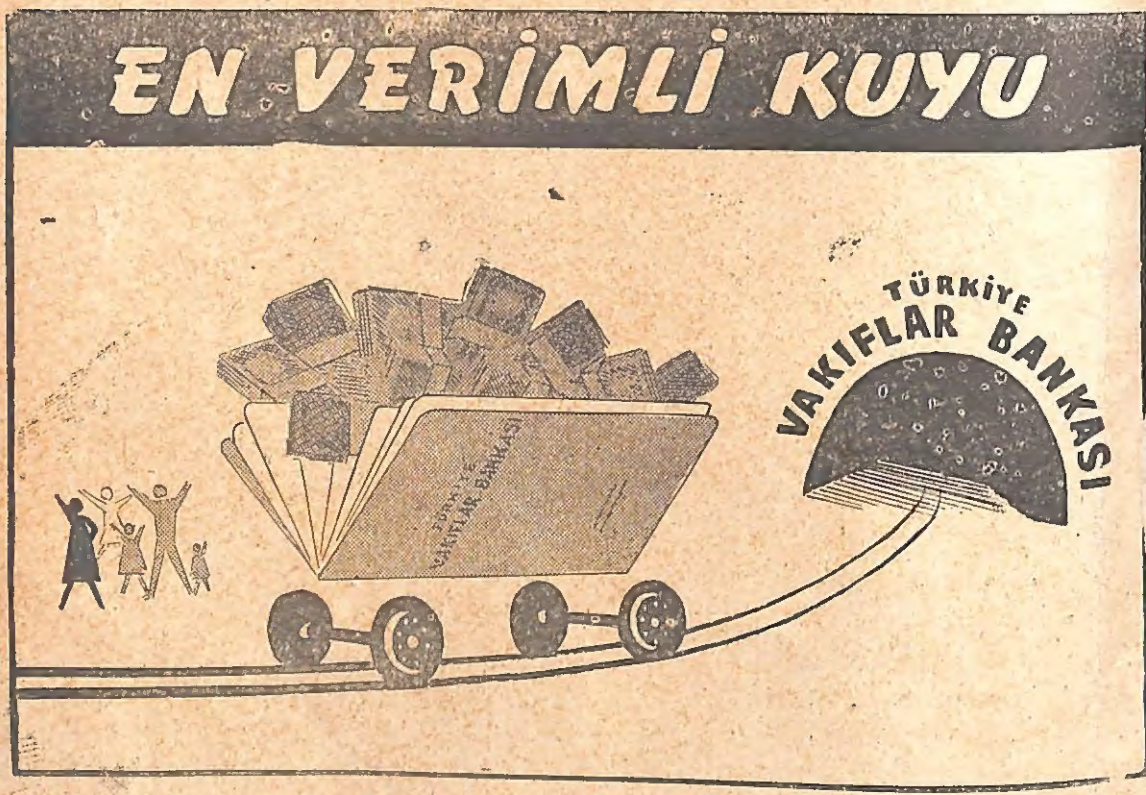

(Basın : 16011 — A — 8093)

Tarih — 168

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 6 SAYI : 31 AĞUSTOS : 1966 FİATI : 250 KRŞ.

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi : Posta Kutusu 67 — İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI :
Yıllık 24 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

AHMET NAZMİ EFENDİNİN MİNNETİ

KİMDİR bu Ahmet Nazmi Efendi? Bilmiyorum... Kadirbilir bir dost himmetiyle elime geçen otuz sahifelik ağaç dikme fazileti **isimli derlemenin sahibi. Osmanlı İmparatorluğu divan-ı muhasebat kontrol şubesi müdürü imiş. Derlemesinin başında diyor ki :**

"— Fakir bir ailenin çocuğu idim. Babam Moskof harbinin şehidlerinden Kolağası Mustafa Efendi idi. Hırka-ı Şerif'de oturduğumuz evin yanındaki mescidin bahçesinde muhtelif meyve ağaçları vardı. Vakıfmış. İmam Efendi ağaçlara bakar, meyve zamanı mahallenin fakir çocuklarına dağıtırdı. Âlim, faziletli bir insandı. Unutmam: Hasta olduğu bir bahar mevsimi, yorgun ve halsiz, ağaçları buduyordu. Yardıma müsaadesini istedim. Beni severdi. Neden istirahat etmediğini, hasta iken çalıştığını sordum. Bana İmam-ı Buharî'nin **Edeb-ül-Müfred**'indeki **in kamet-e** hadisini okudu. Peygamberimiz şöyle diyordu : **"— Kıyamet kopsa, ve bu SON ÂN'ın alâmetleri önünüze çıksa, eğer ellinizde bir ağaç fidanı varsa onu derhal dikiniz. Bu, öyle mukaddes bir emektir ki, bütün ibadetlere üstündür."**

Ve, şunu ilâve etti :

"— İşte ben de elimde bir ağaç fidanı ölmek istiyorum."

Ahdetmiştim: Âyetler ve Hadislerde ağaça ait emir ve tavsiyeleri toplıyacak, mahallemizin daima yeşil köşesinde fakir çocuklara vakfedilmiş meyve ağaçlarıyla gölgelerinde dinlendiğimiz çınarların hayatına ömrünü veren imam efendiye ihdâ edecektim. İşte, **Ağaç dikme fazileti** ismini verdiğim bu mütevazı eser, böylesine bir minnetin şükran borcudur."

Bu basılmamış derleme'nin içinde, ağaca ve fidana zarar veren canlıların Allah indinde günahların en ağırı ile damgalandığının sarih beratı var...

Ve, İslâmiyetin bu mevzu üzerinde ebedî hükümleri... Sonra da boşlukta, avâre ve başıboş bırakılmış, sadece kupkuru kanun maddelerinin ceza hükümlerine emanet edilmiş milyonların yıkık ve harâb manevî varlığı!..

Sormak isterim: Ahmet Nazmi Efendinin derlemesi'ni okumuş veya kendisine okunmuş, anlatılmış, hangi insan oğlu, ağacı keçisine yedirir, baltasına veya ateşine kurban eder ?

Tarih!.. Nesillerin, elle tutulmaz, gözle görülmez hayatını terkib eden gerçek ve büyük ilim!. Bütün hakikî ve ebedî neticeler, onun ders olabildiği yerde başlıyor, masal sayıldığı yerde bitiyor...

Gerçek DEVRİM'ler, bu gerçeğin sınırında durur. Sahteleri ise sadece DEVİRİYOR... Ardında hazin hüsranlar bırakarak!... — Kutay

ALİ SUAVÎ HİYVE TARİHİ'ni nasıl yazmıştı?

Paris'te iken Hiyve'nin Moskof istilâsına karşı haykıran adam : Ali Suavi.

YAZAN : CEMAL KUTAY

Osmanlı kılığı ve kafası içinde giden ihtilâlciden Türk Ana Vatan'ından bahseden, hatta HİYVE HANLIĞI adıyla eser veren ileri bir Türkçü şahsiyeti çıkıvermişti!

Yeni Osmanlılar içinde Ali Suavî, ilkgünden itibaren, kendisine hâs düşünceleri başkasıyla taksim etmiye ihtiyaç duymadan çoğu zaman yadırganan fikirlerini bir başına muhafaza eden ihtilâlci olarak kaldı: Nitekim, Çırağan Sarayının mermer merdivenleri üzerinde, Beşiktaş Muhafızı Yedi-Sekiz Hasan Paşanın kalın sopasının darbeleri ile kırk yaşının içinde ölüme giderken de TEK BAŞINA idi: Kendisini memleket hasretlisi yapan hadiselere beraberce atıldığı arkadaşlarından hiç kimse, O'na, bu ölüm yolculuğunda arkadaş olmamış, olamamıştı.

Yeni Osmanlılar Paris'te toplanmalarından sonra, vatanda Meşrutiyet fikirlerini nasıl yerleştireceklerini münakaşa ederlerken, Ali Suavî, arkadaşlarını bırakmış, Londra'ya gelmiş **Muhbir**'i çıkarmıya başlamıştı. MUHBİR, sarıklı ihtilâlcinin İstanbul'da daha evvel çıkarmıya başladığı gazetesinin adı idi. Ali Suavî için bir "devam" olan bu yeniden çıkış, İngiltere devlet merkezinde kendisine öylesine geniş ufuklar buldu ki, İstanbul'da görüşüp tanışmasına imkân olmıyan yeni çehreler ve kişilikleri bambaşka olan şahsiyetler, gurbet yolcusunun görüş ufukları önüne bambaşka bir âlem getirdi: Kendisine hâs rüyet menşurları olan Ali Suavî de, bu yeni âleme, başkalarının yadırgadığı ölçülerle baktı ve MUHBİR'i İngiltere makamları bile yadırgadığı fikirler dolayısiyle yarıda bırakıp tekrar Paris'e döndüğü ve ULÛM gazetesini çıkarmıya başladığı zaman, bir de baktık ki, Londra'ya bir

BİR İNGİLİZ KİBAR SALONUNDA

Sokulgan mizâcı ve kendisini sevdiren sempatik şahsiyetini, evlendiği kültürlü, güzel, Ali Suavî'ye hayran ve Ziya Paşanın kendisine **"Hasene Hanım"** adını verdiği İngiliz kızının İngiliz Başşehrindeki mevkii ve delâleti ile tamamlıyan Ali Suavî'ye İngiliz sosyetesinin kapıları açılmıştı...

O, daha çok, ilmî değerleri olan şahsiyetleri tercih ediyor, değiştirme ihtiyacını uzunboylu duymadığı Şark kılığı ile dikkati çekerken, bir Maskeli Balo'da imişcesine kendisine garabetle bakan gözler önünde, asıl öğrenmek istediklerine fütursuz ve emniyetle gidiyordu... İşte, böyle bir toplantıda, o günkü Büyük Britanya İmparatorluğunun Rusya'nın elinden kurtarmıya çalıştığı Türk Ana Vatanına ait ibretli "hakikatler" dinledi. MUHBİR'de samimiyetle itiraf eder ki, kendisi öz be öz bir Türk olduğu halde, İngiltere Pâyitahtında Türklerin **vatan-ı aslî**'leri için dinlediklerini ilk de-

fa duymaktadır ve nefsinin gafletinden utanmıştır!.

Hakikat de böyle bir hicâb duygusu telkin edecek kadar acı idi: Moskoflar, Türklük âleminin en büyük düşmanı olmanın değişmez hüviyeti içinde bir taraftan Osmanlı İmparatorluğunu yiyip bitirirken, öte taraftan, Orta - Asyada vaktiyle kendilerini at uşağı olarak kullanan muhteşem Hanlıkların döküntülerini birer birer ele geçiriyorlardı. Kazan, Esterhan Hanlıklarını, Maveray-ı Kafkas Devletlerini yutan Çarlık Rusyası şimdi de, iki tarihî Türk Hanlığının kapısı önünde idiler: BUHARA ve HİYVE HANLIKLARInın... Ali Suavî, Londra'da şahsı hakkında **"— Bizim için makam-ı sadaret-i uzmâda uzletgüzîn olan zat-ı âlikadderden daha dost ve hakikat aşinâ.."** olarak bahsettiği İngiliz Lord'unun evindeki toplantıda, Orta - Asya'dan yeni gelmiş bir seyyah ile tanışmıştı. Ali Suavî bu tanıştığı zata "seyyah" diyor amma, onun, sadece görmek ve avunmak için değil, daha çok **ö ğ r e n m e k** için o çetin, dertli, mihnetli yollara düştüğünü de saklamıyor. Kendisi merak içindedir: Bu zarif, kibar ve Alî Suavî'nin zaman zaman iğneli mizahâ kaçan üslûbu içinde : **"— Ehibbâlarının kendisine bir kaç mevsim istirahat ile zayıf bedenini semirme tavsiyesinde bulunmaları meşrût olacak kadar..."** çelimsiz İngiliz zenginini Asya Bozkırlarına, her ân eşkiya, çapul, susuzluk, vahşî hayvan hücumu, nihayet şüpheleri ölüm manasına gelen

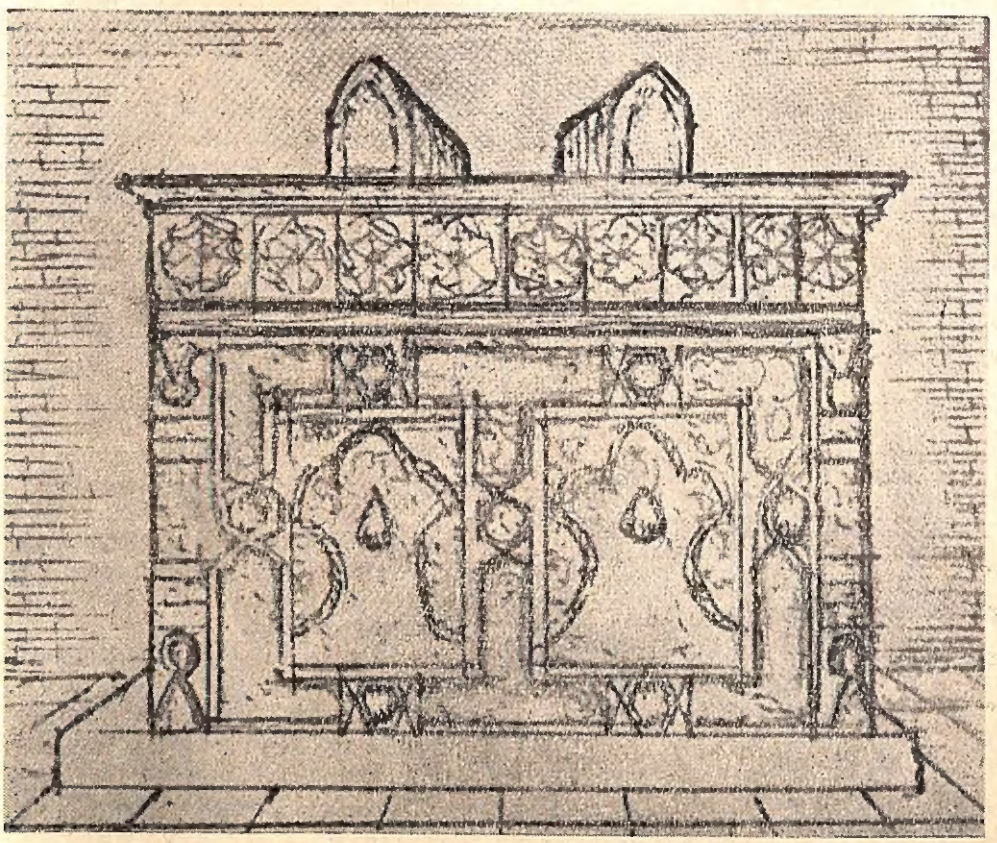

HİMMETE DÖNÜŞ **Ali Suavî, Hiyve Tarihinde bu toprakların Türklüğün ebedî vatanı olduğunu anlatabilmek için didinmiş ve inancının belgeleri olarak da, İslâmiyetten önce ve sonra buralarda, Türklerin yarattığı sanat ve medeniyet eserlerini heyecanlı bir ifade ile anlatmıştır. Bu izahları bir de, elemli neticeye bağlar: "— Çe fâideki, bu malumatı dahi Frenklerden alıyoruz. Onlardan istifâne ediyoruz," der. Klişemizde Köhne Urgenç'de, Türk mimarî şâheserlerinden Necmüddin Kübrâ'nın mezarını görüyoruz.**

Moskoflar'ın gözünden kaçarak dertden derde sürüklenmiye mecbur eden gizli sebep nedir? Ali Suavî anlamıştır ki, bu ülkeler Türklüğün elinden gitmek üzeredir ve bir yabancıya geçecektir. Kime? Moskoflara mı, İngilizlere mi?

İşte HİYVE TARİHİ böyle bir hava içinde yazılmıştır: Londra'nın 1868 yılında kendi bağrında Hürriyet ve Hürriyeti Müdafaa edenlere şefkat ve alâka göstereceğini ümid eden bir Türk ihtilâlcisinin gözleri önüne getirdiği **başka bir dünya'nın** getirdiği havanın... Vakia bu **yeni dünya**, Ali Suavî'nin kendi tâbiriyle : **"cedlerinin aktâr-ı cihânı istilâ"** için ayrıldıkları öz yurtları idi. Ne hazin akibetti ki, Ali Suavî gurbet diyarında iken bu gerçeği, yine bir yabancı kaynağın lûtfu ile öğreniyordu :

"— Hiyvenin tarihini tahrir için istiâne eylediğim menabiin din-ü devleti bizden gayrı olmasının elemini tarif edemem. Amma ne çâre ki benim yanımda Hiyve, Buhara ve emsali Türk diyârlarından bahsederler iken öyle vukuf ve alâka ile beyân-ı hâl ediyorlardı ki, bir taraftan hayretimi izhar ederim korkusu, diğer taraftan bana da bir sual vaki olur da cevap verememek elemi ile şermisâr idim."

★ ★ ★

Ali Suavi Kimdir ?

Çankırılı Hüseyin Efendinin oğludur. 1838'de İstanbul'da doğdu. Medrese tahsili gördü. Bursa ve Filibe'de öğretmenlik yaptı, buralardaki hürriyetçi hareketlerinden dolayı azledildi. 1866'da İstanbul'a gelerek Muhbir gazetesini çıkarmağa başladı, fikirleri yadırgandı, tevkif edileceği zaman Avrupa'ya kaçarak diğer "Yeni Osmanlılar" gibi Mustafa Fazıl Paşa'dan yardım gördü.

Paris, Londra ve Brüksel'de bulunduğu yıllarda gazete ve risalelerden başka Türklüğe ait yazılarile milliyetçi ruhunu ortaya koydu. "Hiyve" adlı kitabı bu gurbet günlerinin eseridir.

Avrupa'dan dönüşünde Galatasaray Lisesine müdür oldu. Hastalığı dolayısiyle tahttan indirilen Sultan Beşinci Murad'ı tahta çıkarmak için gizli bir cemiyet kurdu. 20 mayıs 1878'de etrafına topladığı bir avuç fedai ile Çırağan Sarayını basarak Sultan Murad'ı tahta çıkarmak için yaptığı kanlı mücadelede meşhur Yedi-Sekiz Hasan Paşanın başına vurduğu sopa ile öldürüldü. Mezarının nerede olduğu belli değildir.

"BİR MENBA-I AZÎM..."

Ali Suavî'nin Türk Ana Vatanı ile meşgul olan İngiliz mahfillerinden neler dinlemiş olduğunu kendi kalemi ile anlatması gerçekten alâka çekicidir. İlk satırlardan anlıyoruz ki, Ondokuzuncu Yüz yılın ikinci yarısında, Türk Ana Vatanı üzerinde Slav - Anglo-Sakson çekişmesi en hâd safhası içindedir: Hind Yolunu emniyet altına alma gayesiyle Afganistanı ele geçiren İngiltere, Aşkâbâd üzerinden Özbekistana sızma hazırlığındadır. Bunu hisseden Ruslar, Buhara ordusuna karşı zafer kazanmışlar ve Hiyve Hanlığını vesayetlerine alarak Fergane havalisini ele geçirmişlerdir. 1868-1870 yılları içinde Londra'nın büyük meselesi budur. İngiliz Başşehrinde, Rusların Orta - Asya'daki istilâ plânlarını tamamlamalarından sonra Osmanlı devletine karşı yeni bir mücadeleye girişerek, elde edecekleri neticeleri her türlü tehlikeden uzak tutmıya çalışacakları tahmin edilmektedir. Ali Suavî, MUHBİR'de bu gerçeğe de işaret ediyor, diyor ki :

"— Artık nümâyan olmuş hakikattir ki, cihanın politikası, Türklük âlemi ile fek kabul etmez derecede rabıtalıdır ve bu menba-ı azîm ile münasebettar olmıyan hadise-i uzmâ tasavvur edilemez. Çe faideki, biz Osmanlılar ve bizimle aynı kan ve ırk eshabı işbu hakikatin gafiliyiz."

HİYVE TARİHİNDE BÂKİR FİKİRLER

Osmanlı İmparatorluğu içinde ilk defa bir fikir sahibi, o günün tâbiri ile,

Ali Suavî Hiyve Tarihinde Kırgız ve Özbeklerin hayatından bahsederken "—Frenkler misullû kaçgöç yoktur. Tesettür denilen hadise, Türklerde mevcut değildir," der. Bu gerçeği, klişesini yukarda gördüğümüz Batı gravürlerinden mi (Poliorama Pittoresco, 28 settembre, 1839, sahife 171) almıştır, bilmiyoruz. Fakat yüz yıl önce böyle bir hakikatten, hem de gurbette bahsedilmesi az şey midir ?

yâ **deşt-i Kıpçak** veya çok nâdir olarak da **"diyâr-ı Türkistân"** denilen Orta - Asya'dan **"v a t a n ı m ı z"** diye bahsedebiliyordu. Hiyve Tarihinde Ali Suavî'nin Türk Oymakları ve Türk Töresi üzerindeki fikirleri gerçekten **yepyeni deyimlerdir.** Rahmetli Hüseyin Namık Orkun, **TÜRK TARİHİ**nde Ali Suavî'nin kullandığı tâbirlerin ana kaynakları hakkında sahih fikirler elde edemediğini, bu bilgileri nereden aldığını öğrenmenin şart olduğunu, çünkü Türk Boy'larını anlatan cümlelerinde, tam bir ilmî tasnifin hâkimiyetini, bunun Radlof'un, Thomson'un, Vambery'nin izahlarına çok b e n z e d i ğ i n i kaydeder. Hiyve tarihindeki bâkir fikirlerin ana kaynaklarını ise, Ali Suavî, MUHBİR'inde uzun uzun anlatır. Sık sık da, **"yabancı"** ların Türklükle olan alâka ve tecessüsü karşısında duyduğu hayreti ifade eder. Hiyve Hanlığı tarihinin son sahifelerinden anlıyoruz ki, Ali Suavî, 1869 da, Macar'ların Orta - Asya'dan gelmelerini çok tabiî bulan göç yolunun artık içindedir ve bu hakikati yadırgamamaktadır :

"— Macarlar dahi Uygur soyundan-

dır. Osmanlıların da Uygur soyundan oldukları bedihî olduğuna göre, bu iki kavim ırken ve aslen kardeştirler. Aralarında nice mücadelât vukua gelmiş olması ve Macarların Hıristiyanlığı kabul etmiş bulunmaları cidden esef edilecek ahvâldendir. Peşte ülemâsının Türkmenistan ve Özbekistan üzerinde mütenevvi asâr tahrir eylemiş olmalarının sebebi bu ırkdaşlık ve kandaşlık da olsa gerektir. Hezâr teessüf ki, biz Osmanlılar, hem ırk hem din itibariyle gayr-ı kaabil-i tecezzî rabıtalarla merbut bulunduğumuz Türklük âleminin çok uzağında kalmışız..."

Ali Suavî'den sonra araya büyük bir fasıla girecektir: Ne 1876 Birinci Meşrutiyetinin fikriyatçıları, ne de Ziya Gökalp'e kadar İkinci Meşrutiyetin ideologları, **Türk Ana Vatanı**'ndan bahsedemiyeceklerdir: Osmanlılık fikri, **ümmet mefkûresi** ve **ittihadı anasır** (imparatorluğun hududları içindeki bütün unsurların kaynaşımı ve birleşimi) mefkûresi, Türkçülüğün meçhul olarak kalmasının idarede ve düşüncede temel sebebi olacaktır. Bu bakımdan, rahmetli Hüseyin Namık Orkun'un teşhisi doğrudur: **"— Sarıklı ihtilâlci Ali Suavi, Yeni Osmanlılar kadrosu içinde Türkçülüğü temel mesnedlerden saymış ayrı bir adam."** dır.

KOLAĞASI ALİ BEYİN İTİRAFLARI

Aradan seneler geçecek, Sultan Hamid, Saltanatının ikinci yılında, ağabeyisi Sultan Murad'ı tekrar tahta iade yolunda can veren Ali Suavî'nin mezarını bile meçhul bıraktırırken, Buharaya gönderilecek heyetin içine sivil kıyafetle katılan kolağası Ali Beye, Hiyve'ye de gitmesi tebliğ edilirken, Ali Suavî'nin Hiyve tarihinde anlattığı yollardan istifade etmesi tavsiye edilecektir!

Bu ibretli gerçeği, Rusların elinden canını kurtarmak için Kaşgâr'a, oradan Hongkong'a kılık değiştirmiş olarak gelen ve Alman konsolosluğuna iltica eden Kolağası Ali Beyden, meşhur İslâm seyyahı Abdürreşit İbrahim Efendi öğrenmiş ve **"Âlem-i İslâm"** adlı eserinde anlatmıştır. Ali Bey şöyle diyor :

"— İstanbul'dan ayrılırken, zat-ı şâhânenin irade-i hususiyesini tebliğ eden Mabeyn-i Hümâyun Başkâtibi Süreyya Paşa, âcizlerine rehnümâ mahiyetinde bazı vesayada bulundu. Bunları daha evvel bilmiş olduğumu elbette ki beyân ve arz edemezdim. Çünkü bunlar, akibeti malum olan Ali Suavî Efendinin HİYVE TARİHİ isimli ve mumaileyhin Fransa'da iken tahrir eylediği eserinde yegân yegân mevcud idi ve âcizleri bu eseri gizlice okumuş, adetâ ezberlemiş idim. Zaten bu tehlikeli seyahate lâyık görülmemin sebebi de, mezkûr eseri vaktiyle adetâ hıfzeder gibi mutalâa ederek fikrime hâkim ve rüyalarımın mevzuu olacak nisbette şuuruma yerleşmiş olması idi. Hayatta kalabilmemin münhasıran lutf-u ilâhî olduğu şu ânda, eser-i mezkûrun baştan nihayete kadar hakayik ile meşbu olduğunu tasdik eylemek benim için vazife-i vicdaniyedir."

CEVAPSIZ KALAN SUALLER

Ali Suavî'nin HİYVE TARİHİne ait bilgileri nereden aldığını açıkça ve tam emin olabilecek vuzuhla bilmiyoruz.

Ünlü Macar Türkologu Profesör Vambery **(sahte adıyla derviş Reşid Efendi)** Ali Suavî'nin MUHBİR'i çıkarttığı yıl, Orta - Asya'daki o tehlikeli macerâsından dönmüş, kendisini bu yolculuğa çıkartan asıl ülke İngiltere'ye dönmüştü. Bütün İngiltere'de büyük bir alâka uyandıran bu dönüşün tesirlerinin Ali Suavîce meçhul kalmış olmasına imkân yoktur. Cerbezeli, atılgan, hûlul kaabiliyeti mutlak olan Ali Suavî, acaba, Profesör Vambery ile tanışarak eserine esas olan bilgileri Macar Türkologundan mı aldı?

O'na, Osmanlı ülkesindeki münevverleri olduğu kadar Bab-ı Âliyi uyaracak özellikleri olan mevzuu girdiği mahfillerde kasden mi telkin ettiler?

İngiltere'ye gidişine kadar bu mevzularla alâkalı bir tek yazısı çıkmamış olan Ali Suavî'ye, gurbette iken Ana - Vatan fikri nereden geldi?

Birçok sual ki, hiç birinin cevabı yok.. Fakat bu suallerden hiç biri, nasıl cevaplandırılırsa cevaplandırılsın, Çırağan Sarayı şehidinden, **Yeni Osmanlılar içinde ilk Türkçü eseri vermiş olma**'nın şerefini geri alamaz...

Osmanlı'larla iranlılar arasında

Heyecanlı ELMAS Pazarlığı

Hindistanı yağma eden ve İran sarayını dünyanın en zengin mücevheratıyla dolduran meşhur NADİR ŞAH AFŞAR.

YAZAN : ZİYA ERKİNS

Bugün müzelerde ve hususi ellerde muhafaza edilmekte olan tarihi elmasların birer maceraları vardır. Bunlardan bazılarının sergüzeştleri yazılmıştır. Burada nakledeceğimiz taşın hikâyesini tarih sahifeleri içindeki uykusundan kaldırarak zamanımıza getireceğiz (1).

Meşhur İran hükümdarı Nadir Şah Hindi yağma ederek nihayetsiz serveti İran'a getirmişti. Kendisinin katlinden sonra bu hazineler muhtelif ellere dağıldı (2). Nadir Şahın hazinesine ait elmaslardan birisi de "Nur-ül Ayn" (Göz Nuru) elması idi. Bu elmas 60 kırattı. Nadir Şah bu elması hançerinin kabzasına yerleştirmişti. Kendisinin katlinde elmas, hazinedarı Cevher Hanın elinde kaldı. Daha sonraları nüfuzlu İran Hanlarının birinden diğerine intikal ede ede nihayet Koçan denilen yerin hâkimi olan Kürt beylerinden İmam Verdi Hanın eline geçti. Fakat bu Kürt beyi, günün birinde İran'ın mütegallibe Hanlarından birinin bunu kendisine bırakmıyacağını endişe ettiğinden satmağa karar verdi, fakat bu kolayca olacak işlerden değildi. Çünkü bu kadar değerli bir taşı almak her zenginin kârı değildi. Sonra böyle nadir bir taşın İran'dan çıkmasına Acem Hanları müsaade etmiyeceklerdi. Bununla beraber İranla ticaret yapmakta olan İstanbul'da Valde Hanı tüccarlarından Murtaza Tebrizî bu sırrı öğrenmişti. Hemen gidip Darphane Emini ve Valide Sultan Kethüdası Yusuf Ağayı gördü. Dünyada eşi az bulunur böyle bir nesnenin yabancı ellere geçmemesi için saraya alınmasını teklif etti. Yusuf Ağa da bunu Valide Sultan'a açtı. Nihayet vaziyet Üçüncü Sultan Selim'e arzolundu. Padişah da görüp beğendiği takdirde "iştirasına rağbet buyurulacağı" nı bildirdi.

ELMAS NASIL SATIN ALINDI ?

Kulağı delik tüccar içi burada bitirince hemen İran'a haber salıp Vali-

de Sultan için taşın çabuk elden İstanbul'a gönderilmesini bildirdi. Herhalde bu tüccar çok muteber birisi olduğundan, yahut sarayca bir teminat verilmiş olacak ki, bu kadar kıymetli bir mücevheri İmam Verdi Han emin bir ele verip İstanbul'a gönderdi. Fakat bütün bunlar gayet gizli tutuluyordu.

Elmas mahrutî şekilde idi. Padişah tarafından görülüp beğenildi. Yusuf Ağa vasıtasile Cevahir Bedestanının ehl-i vukufuna gösterildi. Hey'et buna "bin beş yüz kise" kıymet taktir etti (3). Fakat saray bunu çok bulmuş olacak ki, pazarlığa tutuştu. Bu pazarlık tüccar Murtaza Tebrizî vasıtasile Topkapı Sarayı ile İran'ın Koçan havalisi hâkimi Kürt Beyi İmam Verdi Hanın konağı arasında oluyordu. Pazarlık tam beş ay sürdü. Nihayet 600 kiseye mutabık kalındı, elmas satın alındı.

Fakat bu kadarla iş bitmiş olmuyordu. Bu taş her ne kadar şeffaf idi ise de, eğer pırlanta tarzında işlenirse hem daha fevkalâde olacak, hem de kıymetinin artacağı biliniyordu. Bunu işlemek için bir iki ustanın tedariki lâzımdı (4).

FRANSA'DAN GELEN MÜTEHASSISLAR

Padişah Reisülküttap (hariciye vekili) Efendiye haber gönderdi. Reis Efendi ecnebi elçilere müracaat ederek sanatında mahir iki elmas tıraşçısı istedi. Bu sanatın merkezi Felemenk idi, fakat Hollanda hükümeti böyle iki üstadın İstanbul'a gitmesine müsaade etmedi. Diğer bazı devletler de aynı müsaadeyi vermediler. Bunun sebebi her halde bu mütehassısların İstanbul gibi şarkta bu gibi mücevheratın çok olduğu, büyük şehirde himaye görüp yerleşmeleri ihtimalini düşünmüş olmalarıdır. Nasıl ki, İkinci Dünya Harbi neticesinde de bu gibi üstatlar Felemenk'ten İngiltereye

Topkapı Sarayı ile İran'ın Koçan havalisi hâkimi İmam Verdi Han arasında heyecanlı elmas pazarlığının yapıldığı sırada Osmanlı tahtında bulunan Sultan Üçüncü Selim.

hicret etmişler, Londrayı bir mücevherat işleyici merkezi haline getirerek Felemenk'e rakip yapmışlardır.

O devirde Fransa, ihtilâl dolayısile karışık olduğundan buraya yapılan müracaat müsbet netice verdi. İki Fransız mütehassısı İstanbul'a geldi. Bunlara darphanede yer gösterildi. Bu elması pırlanta şeklinde işlediler. Bu işleme neticesinde taş, ağırlığından yirmi kırat kaybetmiş oluyordu. Fakat buna mukbail "40" kırat vezninde fevkalâde parıltılı bir pırlanta olmuş, eski kıymetini geçmişti.

Bu işte tüccar Murtaza Tebrizi'ye "15.000" kuruş verildi (5). Ayrıca iki bin kuruş da bazı levazımatına sarfolundu. Herhalde bu alış - veriş tatlı gelmiş olacak ki, bu tüccar yine İran'dan ham bir elmas daha tedarik ederek saraya takdim etti. Bu da "250" kiseye alındı. Aynı şekilde işletildi. "20" kıratlık bir pırlanta oldu. Her ikisi de Topkapı Sarayı hazinesine konuldu.

---

(1) Burada biz yalnız bizim hazineye ait olanlardan "Göz Nuru" elması" nın macerasını yazıyoruz. Bunlardan bir diğeri ise Kaşıkçı elmasının macerasıdır. Bu macera Raşit Tarihinde yazılıdır. Bulunduğu tarihte bu elmas da ham idi. Sonradan işlettirildi. Pırlantaya yakın bir işlemeciliği vardır. 86 kırat olan bu taşın "Le Pigott" olabileceği beyan olunuyorsa da, mezkûr elmas "78" kırat olup bugün Fransa'da bulunmaktadır.

Topkapı Sarayı hazine defterlerinde ve müteferrik hazine vesikalarında büyük kıratta çıplak elmasların mevcudiyetine dair bir hayli kayıt görülüyor. Padişahlar daha ziyade bu gibi taşları ya Harem-i Hümayuna sarfederler, veyahut da Medine'ye Ravza-i Mutahhara (Peygamberin hazinesine) gönderirlerdi. Medine-i münevvereye gönderilen hediyelere dair en son malûmat sayın Kemal Çığ' ın "Tarih Dünyası" mecmuasında yazdığı üç makalede toplu bir halde bulunmaktadır. Bu hediyelerden Dördüncü Sultan Murad'ın gönderdiği altın plâka üzerinde ikiye bölünmüş bir elma büyüklüğünde olduğu vesikada kayıtlı nar çiçeği rengindeki "Pembe Pırlanta" nın ne baha biçilmez değer taşıdığı aşikârdır.

(2) Nadir Şah, bu Hind hazinesinin bir kısmını Meşhed'de medfun olup, On İki İmam'dan birisi olan İmam Rıza Hazretlerinin muhteşem türbesindeki hazinesine vakfetmiştir. Hazinenin bir kısmı Nadir Şahın zevcesi tarafından kaçırılmış, Mazendaran ormanlarında bir yere gömülmüştür. Bu hazine bugüne kadar bulunamamıştır. Hazinenin diğer bir kısmı Kacar hanedanının son hükümdarı Ahmet Şah tarafından Avrupaya götürülmüş, orada sarfedilip yok olmuştur. Son kalanlar ise Tahran'da Gülüstan Sarayının hazinesi olarak hususi bir dairede muhafaza edilmektedir. Burası herkese açık bir müze halindedir. Son derece zengin bir hazine olup, bir yere monte edilmemiş çıplak elmasların adedi "10.000" dir. Bunlar yarım kırattan yüz kırk kırata kadar değişik parçalardır.

(3) Üçüncü Sultan Selim zamanında muhtelif altın sikkeler tedavül etmekte idi. Bunlardan hangi cins altın olduğu bildirilmiyor. Biz bunu düka altını olarak kabul ettiğimiz taktirde, bir duka altını 60 gümüş kuruşa muadil olduğu, 1 kise ise, 5 altın olduğundan bu elmasın o zamanki altın ve bugünkü kâğıt lira olarak kıymeti şöyle hesaplanabilir: Taşın hakikî kıymeti 7.500 altın liradır. Bugünkü rayice göre yaklaşık olarak 1 milyon 200 bin kâğıt lira etmektedir.

(4) Onyedinci Yüzyıldanberi Samatya'da Ermenilerin işlettiği bir elmas yontma imalâthanesi çalışıyordu. Herhalde saray, buradaki ustalara pek güvenemediğinden olacak, Avrupa'dan usta getirtmek mecburiyetinde kalmıştır.

(5) Bugünkü para ile yaklaşık olarak "22" bin lira.

Hanedân-ı Al-i Osmanın irsî denilecek kadar nesilden nesile geçmiş istidadları arasında hattatlık (güzel yazı yazma) ve musikişinâslık (güfte, beste ve her müzik dalında) başta yer alır.

Aşağıdaki tetkik, Osmanlı padişahları arasında Reis-ül Hattatîn unvanını elde edecek kadar yazı sanatında yer almış olanlarla, bir amatör hüviyetinde kalanlar dahil, HATTAT PADİŞAH'ları anlatıyor.

HATTAT PADİŞAHLAR

YAZAN : ERDEM YÜCEL

Menşei İslâmın ilk yıllarına kadar inen hat sanatı önceleri dinî hislerle inkişaf etmiş, sonradan güzel sanatların bir kolu haline gelerek bir nevi resim, tasvir ve tezhip vazifesini görmüştür.

İslâmiyetin Türkler tarafından kabulünden sonra, mimarinin yanı sıra gelişen hat sanatı, on beşinci yüz yıldan itibaren en güzel ve en olgun eserlerini vermeye başlamıştır. Türkler, kendine has bir sanat haline getirdikleri arap harfleri ile içlerinde padişahlar, şehzadeler ve devletin ileri gelenleri olduğu halde, bir kül halinde güzel yazı yazmak için çalışmışlar ve bunun neticesi olarak da müzelerimizi, camilerimizi, arşivlerimizi süsleyen müstesna eserler meydana gelmiştir.

Bu sanatla uğraşarak hattat ismini alan kimseler zaman zaman aralarında çeşitli toplantılar tertip ederek, en güzel yazı yazanı seçmişler ve ona başta "reis-ül hattatîn" ünvanı olmak üzere çeşitli payeler vermişlerdir.

Osmanlı hanedanına mensup şehzadelerin kendi temayüllerine göre güzel sanatların herhangi bir nevi ile meşgul olmaları adet olduğundan, birçok padişah ve şehzade hüsnü hatta merak sarmış, bilfiil çalışarak pek güzel eserler meydana getirmişlerdir. Bundan başka padişahlar hatt-ı hümayunlarını bizzat yazdıkla-

Tanzimat Padişahı Sultan Abdülmecid'in Yeniköy Molla Çelebi camiinden Vakıflar arşivine intikal etmiş, 217 No. lı envanterde kayıtlı ekmel-ül müminîn in-ne ahsen-ül ahlâken = İman edenlerin en yücesi, en iyi ahlâka sahip olanıdır ebedî hükmünü nefis bir hat'ta bağlıyan levhası.

rı gibi tasdiklerine sunulan evraklara da kendi el yazıları ile derkenar kabilinden mütalâalarını yazmışlardır. Mühim bir yekûn tutan ve birer al kese içerisinde muhafaza edilen bu hatt-ı hümayunlar, bugün kolleksiyon halinde, Başbakanlık Arşivinde muhafaza edilmektedir. İçlerinden sadece Üçüncü Selim'in hatt-ı hümayunları Türk Tarih Kurumunca neşredilmiş bulunmaktadır. (1)

Bugün birçok yazılarını inceleyebildiğimiz padişahlar arasında, reis-ül hattatîn ünvanına erişmiş olanına rastlanmamakla beraber, içlerinde hakikaten bu sanatın zirvesine ulaşanlar vardır. Kısaca kronolojik olarak bahsedeceğim hattat padişahlar İkinci Beyazıt, Üçüncü Murad, İkinci Mustafa, Üçüncü Ahmet, İkinci Mahmut ve Abdülmecid'den ibarettir.

İKİNCİ BEYAZIT (1447 - 1512)

İkinci Beyazıt, saltanatının ilk yıllarından itibaren önce kardeşi şehzade Cem ile, sonra da imparatorluğu parçalamak için çalışan Hıristiyan âlemi, İran şahları ve Mısır sultanları ile uğraşmak mecburiyetinde kalmıştı. Fakat bütün bu gailelerin yanı sıra kendini ilme verecek, güzel sanatlar ile meşgul olacak zamanı da bulabilmişti. Mükemmel bir medrese tahsili gören ve büyük mutasavvıflardan ders alan İkinci Beyazıt, müsbet ilimlerin yanı sıra edebiyat ve tarih ile de meşgul olmuş, "Adlî" mahlasını kullanarak Farsça şiirler yazmıştır. İtalyan sanatkârlarından Mikelangelo ve Buonarotiyi İstanbul'a davet etmiş olması da onun güzel sanatlara ne kadar hayran olduğunun, değer verdiğinin bir ifadesidir.

İkinci Beyazıt'ın hat sanatına merakı daha şehzadeliği sırasında, vali olarak bulunduğu Amasya'da başlamıştır. Bu sıralarda Türk hat sanatının en ünlü simalarından Şeyh Hamdullah ile yakınlık tesis ederek, ondan yazı meşk etmiş ve onun divitini tutacak kadar ona hürmet duymuştur. Cülûsundan sonra Şeyh Hamdullah'ı İstanbul'a getirerek ona bir meşkhane tahsis ettiği gibi, aynı zamanda "kâtib-i saray" ve muallim yapmıştır.

Hattat Abdullah Tevfikî'nin Üçüncü Sultan Selim tuğrası.

İkinci Beyazıt çalışmalarında aynen Şeyh Hamdullah'ın üslûbunu devam ettirmiş olup sülüs ve celi yazılarını hocasınınkilerden ayırt etmek oldukça güçtür. Bütün bunlardan ayrı olarak "Veli" lâkabıyla da anılan İkinci Beyazıt, cirid ve at sporlarının yanı sıra okçuluğa da merak sarmış, menzil tesis edecek kadar bu işte ileri gitmiştir. Okçuluğu da hocası Şeyh Hamdullah'tan öğrenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira bugün Okmeydanında bilinen ilk menzil taşlarından Hicri 911 (M. 1505) tarihli olanı İkinci Beyazıt'a aittir.

Rivayete nazaran, Okmeydanında Fatih zamanındaki ilk tesisleri büyük mikyasta tevsi edip geniş vakıflar yapan Sultan Beyazıt'ı bu teşebbüsünde en ziyade şeyhi memnun etmek arzusu saik olmuştur (2).

ÜÇÜNCÜ MURAD (1546 - 1595)

Edebiyata ve bilhassa hat sanatına meraklı olan padişahlardan birisi de hiç şüphesiz Üçüncü Murad'dır. Ecdadını takliden yazmış olduğu şiirlerinde "Muradî" mahlasını kullanmıştır. Gazellerinin, Enderun-u Hümayunda erbab-ı kalemden has nedimleri tarafından tashih olunduğu da tahmin olunabilir. Şiir zevkini de sadrazamlarının gönderdikleri

(1) **Prof. Enver Ziya Karal, Selim III'ün hatt-ı hümayunları, Ankara 1942.**

(2) **Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih devri hattatları ve hat sanatı, İstanbul 1953, s: 30.**

telhislere manzum cevaplar vererek iptizale düşürmüştür (3).

Üçüncü Murad'ın Arapça ve Farsça divanları olduğu gibi, ayrıca "Esrarname" ve "Fütuhat-ı Siyan" adlı iki de kitabı vardır.

Kastamonulu Halveti tarikatına mensup Şeyh Suca Halvetiden hüsnü hat dersi almış, bilhassa nesih ve tâlik yazılar üzerinde durarak, gayet güzel eserler meydana getirmiştir. Ayasofya camiinin mihrap üzeri ile iki yan tarafına Hicri 982 (M. 1574) yılında birkaç levha yazmıştır.

İKİNCİ MUSTAFA (1664 - 1703)

İmparatorluğun başarısız ve neticesiz savaşlar içerisinde bulunduğu yıllarda tahta çıkan İkinci Mustafa, hükümdarlığının ilk yıllarında epeyce gayret göstermiş olmasına rağmen, sekiz yıl süren saltanatı pek elîm bir şekilde geçmiştir. Hükümdarlığı esnasında daima hocası Şeyhülislâm Efendinin nüfuzu altında kalmış ve onun sonsuz ihtiraslarının bir sonucu olarak da tahtını kaybetmiştir.

Bütün bu gaileler arasında İkinci Mustafa, hat sanatına bîgâne kalamamış, önceleri Onyedinci yüzyılın tanınmış hat tatlarından Hocazade Mehmet Efendiden, sonra da Hafız Osman'dan ders ve icazet almıştır .

İkinci Mustafa, bilhassa yazının tâlik nevi üzerinde çalışmış olmasına rağmen sülüs ve nesih ile yazmış olduğu bazı denemeleri de vardır. Ayrıca Ayasofya camiinde bulunan bir besmeleyi de bir kalemde yazdığı rivayet edilmektedir.

ÜÇÜNCÜ AHMET (1673 - 1736)

Türk hattatları arasında önemli yeri olan Üçüncü Ahmet, Osmanlı imparatorluğunda garplılaşma hareketlerinin başladığı sıralarda tahta çıkmış bir padişahtır. Hükümdarlığı esnasında Lâle devrinin tanınmış siması Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile birlikte güzel sanatların tam manasiyle hâmisi olmuştur.

Zamanında On yedinci yüzyıl Türk hat sanatının tanınmış simalarından Hoca Mehmet Rasim Efendi ile İmrahor ca-

(3) **Reşad Ekrem Koçu, Âşık ve Şair padişahlar, İstanbul 1950, s : 17.**

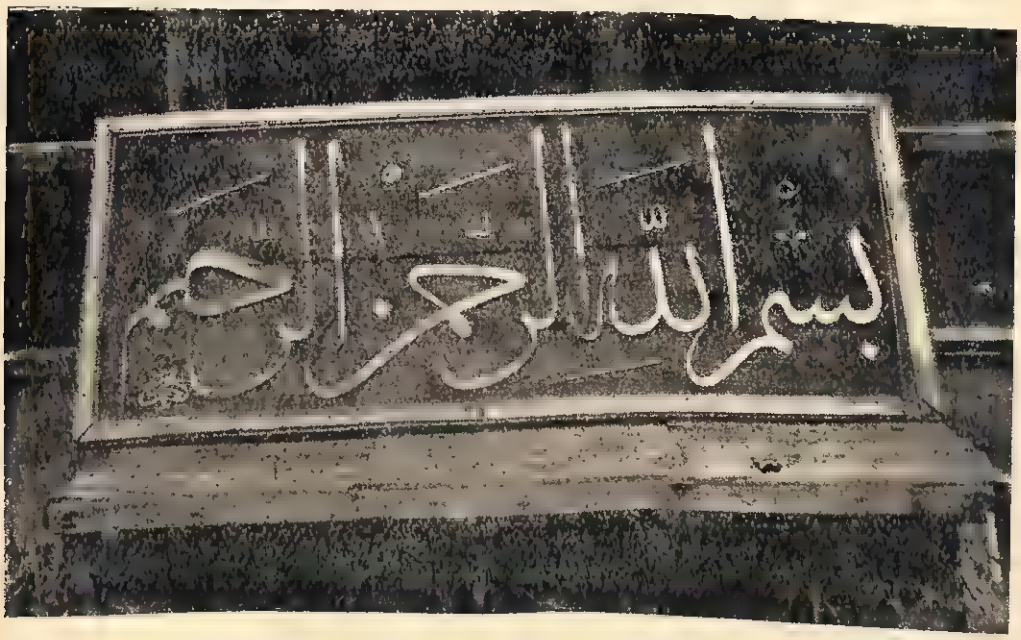

Birinci Sultan Ahmed'in Besmelesi (Vakıflar arşivi envanter : 225)

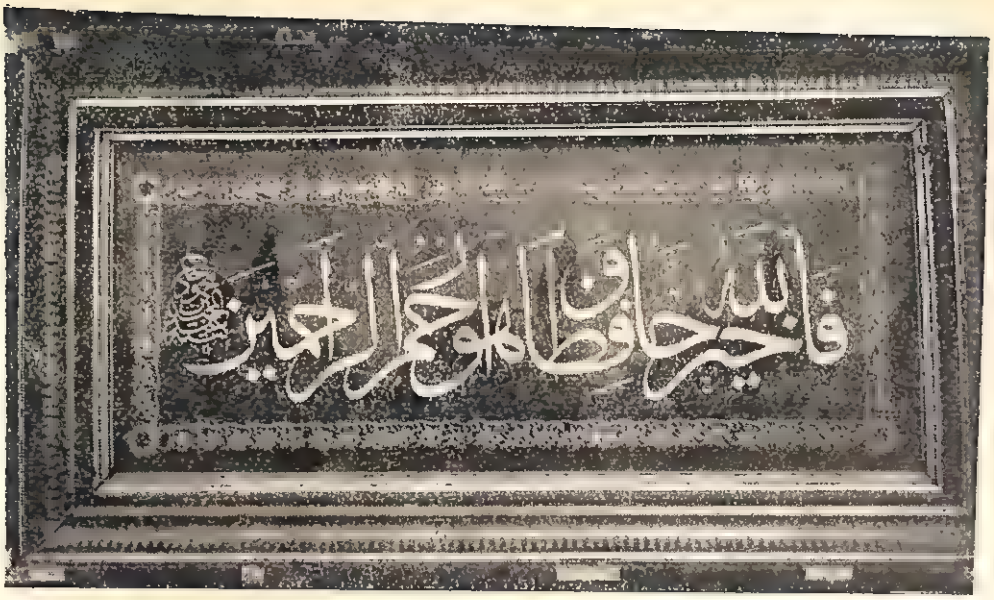

Sultan Abdülmecid'in Beylerbeyi camiinden Vakıflar arşivine nakledilen nefis bir hat'tı. Envanter No. 199

mii imamı Emin Efendi bizzat padişah tarafından yardım ve himaye görmüştür.

Üçüncü Ahmet, şehzadeleğinden itibaren edebiyat ve bilhassa hat sanatı üzerinde çalışmış, zamanının ünlü hattatı Hafız Osman'dan Aklâm-ı sitte'yi (4), Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendiden de tâlik yazıyı öğrenerek, icazet almıştır.

Üsküdar iskele meydanında kendi adına inşa ettirdiği çeşmenin denize bakan cephesinde celi sülüs hatlı iki mısralık tarih kitabesinin altında Üçüncü Ahmed'in girift bir imzası bulunmaktadır ki, burada az sayıda çizgi ile tam manasiyle bir hattat imzası meydana getirilmiştir. Kezâ Topkapı sarayının Bab-ı Hümayun kapısının karşısında bulunan çeşmenin batı cephesinde de yazılı olan

"Târihi Sultân Ahmed'in câri zebân - ilûleden
Aç besmeleyle iç suyu Hân Ahmed'e eyle dua"

tarih kitabesi de gene Üçüncü Ahmed'in imzasını taşımaktadır.

(4) **Aklâm-ı sitte; sülüs, nesih, muhakkık, reyhânî, tevkii ve rık'adan meydana gelen altı çeşit yazıdır.**

Bu kitabelerden başka Topkapı sarayı Arz odasının sağ tarafında kapının üzerindeki besmele ile mukaddes emanetlerin muhafaza edildiği, Hırkayı Saadet Dairesinin kapısı üzerindeki iki yanı tuğlalarla ve eski devirlere ait çinilerle bezeli olan besmele Üçüncü Ahmet tarafından bizzat yazılmıştır.

Gene Topkapı sarayında bulunan ve Draman camii avlusundan getirilmiş olan

"Bâmısra-ı tarih nıtk-u hattıdır Han Ahmed'in
Sultân Ahmet tekye-i tevhid ihya eyledi"

levhası ile Müstekimzade Süleyman Sadettin'in Draman tekkesi içinde bulunduğunu yazdığı "Fa'lemü ¡nnehu lâ ilâhe ill-Allah" ayeti (5) Üçüncü Ahmed'in eserlerinden birer örnektir.

Üçüncü Ahmed, Üsküdarda annesi Rabia Gülnüş Emetullah Sultan adına inşa ettirdiği Yeni Valde Camiine altın yaldızlı celi hat ile "El - cennet-ü taht-e akdam-il ümmehât Res-ül-hikmet-i mehafet-u'llah" hadisini bizzat yazmıştır. Bu levhalar halen camiin ibadet mekânında asılı bulunmaktadır.

(5) **Müstekimzade Süleyman Sadettin, Tuhfe-i Hattatin, İstanbul 1928, s : 76 - 79.**

Ayrıca Üçüncü Ahmed'in H. 1136 (M. 1723) tarihli bir murakkaı Topkapı sarayında bulunmaktadır. Devrin lâke tezhip sanatkârı Ali Al Üsküdari tarafından kapağı (6) yapılan bu eser Üçüncü Ahmed'in en iyi hattından nefis bir örnektir. Yazılarına çok itina gösteren ve onları zamanının tanınmış tezhipçisi Tozkondurmaz Mustafa Ağaya tezhip ettirerek bir kat daha kıymetlenmelerini sağlayan Üçüncü Ahmed, musanna birçok da Kur'an yazmıştır. Bunlardan bir tanesini Koca Mustafa Paşa Şeyhi Nureddin Efendiye, bir diğerini de Hafız Paşa Camii imamı Veliyüddin Efendiye hediye etmiş, ayrıca iki Kur'anı da Ravzay-ı Mutahhareye göndermiştir (7).

Hatt-ı hümayunları da hat ve tezhip sanatı bakımından çok kıymetli olan Üçüncü Ahmet, çıkarttığı bir kanunname ile nâdir yazmaların memleket haricine çıkmasını menetmiştir.

İKİNCİ MAHMUD (1785 - 1839)

Amcası Üçüncü Selim'in yolundan cesurane yürüyen İkinci Mahmud, haricî ve dahili çeşitli gailelerile uğraşmış olmasına rağmen güzel sanatlara, şiire, musikiye büyük alâka göstermiş değerli bir padişahtır. Zamanında maarif teşkilâtının ıslahı için bütün gücüyle çalışmış, Avrupadan hocalar getirtmiş, harbiye ve bahriye mekteplerini de modern bir şekilde tesis etmiştir.

İkinci Mahmud, huzurunda tertiplediği fasıllar ile Türk müziğine büyük hizmetleri dokunmuş, meşhur bestekârlardan Dede İsmail Efendi ile Dellalzade bizzat saraydan himaye ve yardım görmüştür. Tamamiyle batı kültürü ile yetişen İkinci Mahmud'un bizzat kendi besteleri bulunduğu gibi "Adlî" mahlasıyla yazdığı bir hayli de tahmisi vardır. Bu sebepten bazı tarihçiler ondan çok defa Mahmud-ı Adlî tabirini kullanarak bahsetmişlerdir.

Ayrıca hat sanatı ile de meşgul olan İkinci Mahmud, yazının herkesin anlıyabileceği tarzda basit bir şekilde yazılmasını tasvip edenlerin başında gelenlerdendi. Bilhassa sülüs ve nesih hat üzerinde çalışmış, önceleri Mehmet Vasfi'den, sonra da Türk hat sanatının en kıymetli simalarından Mustafa Rakım'dan ders almıştır. Bugün İkinci Mahmud'un en güzel eserleri Topkapı sarayında bulunmasına rağmen, araştırıldığı takdirde birçok camilerde de yazılarına rastlanılmaktadır. Bilhassa Süleymaniye camiinde görülen oldukça büyük ebattaki levhası, Üsküdar Abdülbâki Efendi Camiindeki "Fallahü hayrün hafıza" ve gene Üsküdar Yeni Valde Camiinde bulunan altın yaldızlı "Süphanallahi ve bihamdihi süphan allahül azim" ayeti hat sanatı bakımından değerli örneklerdendir.

Bunlardan ayrı olarak Vak'anüvis Lütfi Efendinin tarihinden öğrenildiğine göre, haricî ve dahili siyasete ait yazılarının bazıları Bab-ı Alinin eski evrak mahzeninde fersude olarak ele geçmiştir.

ABDÜLMECİD (1823 - 1861)

Tanzimat devrinin zarif padişahı Abdülmecid güzel sanatlara, musikiye ilgi duymuş ve hat sanatı ile daha şehzadeliğinden itibaren meşgul olmuştur. Bugün elimizde yazıları, levhaları en fazla bulunan padişahlardan olup gayet güzel sülüs, celi ve rık'a yazmıştır.

Devrinin ünlü hattatlarından Kazasker Mustafa İzzet Efendiden, Mehmud Celalettinin en iyi talebesi Tahir Efendiden ders alarak Türk hattatları arasında daima kendinden bahsettirmiştir.

Abdülmecid'in yazılarına bugün müzelerimizde, Vakıflar arşivinde ve muhtelif camilerde daima rastlanılmaktadır. Bunlar arasından Yeniköy Molla Çelebi Camiinden, Beylerbeyi Camiinden Vakıflar arşivine intikal eden altın yaldızlı sülüs hatlı "Ek melûl müminin emanen ahseniküm allaken" ve "Fallahü hayrül hafızan" levhaları padişahın yazılarından güzel birer örnektir.

Osmanlı hanedanına mensup bu hattat padişahlardan başka hat sanatı ile uzaktan yakından alâkadar olmuş, kısmen deneme mahiyetinde, kısmen de güzel eserler vermiş olanlar vardır ki, bunların başında Birinci Ahmet ve İkinci Abdülhamid gelmektedir.

(6) **Kemal Çığ, 18 asır Lâke tezhipçilerinden Ali Al Üsküdari, "Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya dergisi" s. 5 (1949), s : 192 - 202.**

(7) **Reşad Ekrem Koçu, Ahmet III, "İstanbul Ansiklopedisi" s. 1 (1958), s : 284 - 289.**

Solda, İngiltere ile 1878 de KIBRIS ANLAŞMASını yapan Hariciye Nazırı - daha sonra sadrazam - Mehmet Esad Saffet Paşa. Sağda, Yunanlılara, 88 sene önce, Türk dostluğunun müşterek huzurun şartı olduğunu anlatan Lord Bikonsflid.

SULTAN ABDÜLHAMİD VE TÜRK - YUNAN DOSTLUĞU

YAZAN : TEVFİK NEVZAT ÇAĞDAŞ

Abdülhamid, evham ve ihtirastan doğan bir diktatörlük kasırgası altında İmparatorluğun inhizamını kolaylaştıracak bir zemin hazırlamıştı. Zamanında gayet zeki, vatanperver vezirler vardı. Fakat bunlara itimad edemiyor, gününü uydurma, yalan ve mubalâğalı jurnalleri okumakla, uykusuz kalmakla geçiriyordu. Akıllıca hareket etse, vezirlerinin samimi tavsiyelerine uysa idi, şüphesiz imparatorluk uçuruma sürüklenmezdi. Fakat Abdülhamid'i istibdada hadiseler ve tesadüfler sürüklemişti. Yoksa aslında zeki, âlicenab bir şahsiyetti. Tebeası hakkında cins, mezhep ve milliyet farkı gözetmeksizin eşit muamele yapılmasını emrediyordu.

Onun biricik korkusu amcası Abdülaziz, ağabeyi Beşinci Murad gibi hal'edilmek tehlikesi idi. Sonra Murad Efendi sıhhatine kavuşup tekrar tahta çıkar diye uykuları kaçıyor, O'na taraftarlık edenleri, etmek istiyenleri daima izliyor, bu hususta jurnal veren hafiyeleri bol bol taltif ediyordu.

Vatanda yaşıyan, vatanın sahibi Türkler gibi, Rum, Ermeni, Türk, Arap vesair ırklara mensup kitleler hakkında daima muhabbet ve şefkat gösteriyordu. Fakat iş başına daima Türk oğlu Türk getiriyordu. Arada sı-

rada Necib Melhame vesaire gibi gayrı Türkler bulunur idiyse de, bunlar kabinenin en hafif ve zayıf yerlerini işgâl ediyorlardı.

Hüküm sürdüğü imparatorluk ülkesinin şimal hudutlarının kimler tarafından işgâl edildiğini ve bunun Türkiye için tarihi boyunca bir tehlike teşkil ettiğini herkes gibi, herkesten iyi bilen Abdülhamid, aynı tehlikeye maruz kalan Yunanistan'la hoş geçinmek istiyor, bu komşumuzla daima samimi münasebetlerde bulunmak emelini güdüyordu.

İNGİLTERE VE TÜRK YUNAN DOSTLUĞU

Odesa'da bir ticarethanede kâtip olarak çalışan Kısantos namındaki Yunanlı tarafından 1814 senesinde kurulan Etniki Eterya cemiyeti, Yunanlı papazların ve fikir adamlarının mütemadi gayret ve propagandaları sayesinde pek az zaman içinde gelişerek hür Yunanistan'ı kurduktan sonra, bu hükümetle ara sıra vukua gelen çatışmalara rağmen Abdülhamid, Türk - Yunan dostluğuna çok itina gösteriyordu.

Bu dostluğun devamı ve kuvvetlenmesi hususu, Rusya'nın ezelî rakibi Büyük Britanya hükümetince de İngiliz siyasetinin ana hatlarından birini teşkil ediyordu. Karada Ruslarla harp edemiyeceğini pek iyi bilen İngiltere hükümeti, Türk - İngiliz anlaşmasına, ittifakına son derece ehemmiyet verdiği gibi, Türkiye'nin yanıbaşında bulunan Yunanistan'la Türkiye arasındaki dostluk bağının kuvvetlenmesine ve bozulmamasına da daima dikkat ve itina gösteriyordu.

Abdülhamid'in tahta cülûsunun ikinci senesinde sadrazam bulunan Saffet Paşa mabeyne gönderdiği hususi bir tezkereye Londra sefaretinden aldığı telgrafnameyi de iliştirmişti. Londra sefaretinin telgrafnamesi o vakit İngiltere Başvekili Lord Bikonsfild'in parlâmentoda irad ettiği nutuktan, bizi ilgilendiren fıkraları ihtiva ediyordu.

Bunları beraberce okuyalım :

Mabeyn Başkitabet-i Celilesine

Lord Bikonsfild'in parlamentoda irad etmiş olduğu nutkun bazı fıkralarını havi olarak Londra sefaretinden vürud eden telgrafname zat-ı hazret-i padişahiye takdim edilmek üzere arzolundu efendim.

12 şaban 1295 *Sadrazam: Saffet*

LORD BİKONSFİLD ABDÜLHAMİD'İ ANLATIYOR

Hariciye Nezaretine 1 ağustos 1295 (1878) tarihinde Londra sefaretinden çekilen telgrafname aynen şöyledir :

"Lord Bikonsfild'in Yunan hududunun tashihi hakkındaki teklifi, hakikaten itidal ve akıl sahiblerinin arzu edebileceği şeylerin hepsini şamildir. Kongrenin en son kabul ettiği ve eğer Yunanistan meclislerinde itidal ve basirete riayet olunursa, onların da derpiş edebileceği plân da bundan ibaret olsa gerektir. Lord Bikonsfild parlamento huzurunda irad etmiş olduğu nutkunda ezcümle şöyle demektedir :

"Bu meselenin gayet mutena cihetlerinin taallûku olmak itibarile bir fikir beyan etmekliğime müsaade buyurunuz. O fikir, Osmanlı hükümdarının evsafı-

1897 Osmanlı - Yunan savaşını bile, en son âna kadar geri bırakmak için, cidden mutlak bir siyasî maharet gösteren ve savaşdan daima kaçınmış olan Sultan İkinci Abdülhamid'in gençlik günlerine ait bir klişesi.

na aittir. Osmanlı padişahı hazretleri, Yunan işinin bidayetinden beri Yunanistan hakkında dostane ve sulhperverane hareket etmek arzusunu izhar eylemiştir. İmparatorluk ülkesinin hemen mecmuunu sür'atle istilâ eden Panislâvizm tehlikesine karşı Osmanlı - Yunan ittihadı ile muvazene hasıl olacağını pekâlâ bilmektedirler. Binaenaleyh, bu hudut işinde İngiltere'nin teklifini hüsnü kabule meyyal idiler ve o suretle kabul buyurdular. Bu hükümdarın mevkiini bir kere düşününüz. Bu, öyle bir mevkidir ki, emsali görülmemiş gibidir. Böyle birbirini takip eden bunca felâketleri geçirmiş hiç bir padişah gelmemiştir.

Amcası Sultan Aziz, nefsine suikast ile intihar etmiştir, büyük kardeşi Sultan Murad bundan daha müthiş bir illete duçar olmuştur. Tahta çıktığı zaman nazırları katledilmiştir (Çerkes Hasan Vak'ası). Bizzat sarayında bir fesat zuhur etmiştir. Memleketi istilâ olunmuştur (Rus Harbi dolayısile). Türk askerinin dillere destan olan şecaatine rağmen ordusu münhezim olarak düşman payitahtının kapısına gelmiştir. (Ayestefanos - (Yeşilköy) e Rus ordusunun gelmesi).

Bütün bu musibetler karşısında, bu müddet zarfında Sultan Abdülhamid Yunanistan hakkında daima dostane fikirler beslemekte ve halisane hareket etmek arzusunu ifade eylemekten hali kalmamıştır. Sultan Abdülhamid hüsnüniyetinde sabit kademdir. Zat-ı Şahane fisk-i ficurdan ve fesad-ı ahlâktan müberradır. Binaenaleyh, bu meselenin kendilerinin efkâr-ı sulhperveranesi ile halledileceğinde şüphe yoktur."

Lord Bikonsfild'in bu nutku, birçok yerlerinde uzun uzun alkışlanmıştır.

KIBRIS VE TÜRK - YUNAN DOSTLUĞU

Bugünkü Türk hükümeti de, hangi kabine olursa olsun, Yunan dostluğunu Sultan Hamid'in yaptığı gibi, çok kıymetli saymakta, devam ve bekasını candan istemektedir. Fakat Yunan komşumuz, Kıbrıs meselesinde

Enosis hastalığına kapılarak, her iki hükümetin ana siyasetlerini şiddetle alâkadar eden bu dostluğa hiç ehemmiyet vermemekte ve bu yolda ısrarla yürümek istemektedir. Türkiye için millî bir dava haline gelen ve fakat Yunanistan bakımından hakikatte bir fantezi olan Kıbrıs işinin çözülmesi, yalnız Orta Şark değil, dünya sulhü için de çok ehemmiyet taşımaktadır.

Lord Bikonsfild'in yukarıdaki nutku üzerinden hayli zaman geçmişti. Yunanistan'la gerek hududumuzdan girip hadsiz hesapsız cinayetler yapan eşkiya, gerek Makedonya meselesi etrafındaki çekişmeler ve gerek Girit adası yüzünden aramız şeker renk idi. Yunanistan Girid'in ilhakını emrivaki haline getirmek için adaya asker çıkarmıştı. Babıâli, elinde deniz kuvveti olmadığı için meseleyi halledecek halde değildi. Büyük devletlere notalar vererek onlardan şefaat umuyordu.

Alman Hariciye Nazırı Baron Marşal, bu hususta büyük devletlere Yunanistana bir ültimatom vermek kararında olduğunu açıklamıştı. Diğer hükümetler de buna benzer sudan cevaplar vermişlerdi. Amerika âyanı ise, "vaktile Yunanistan'ı istiklâle ulaştıran harpte nasıl onun yardımına koştuksa, şimdi de Girit işinde öylece desteklemek lâzımdır" yolunda bir karar ittihaz etmişti.

İşte bu sıralarda işler bu merkezde yuvarlanıp giderken, Atina sefaretimizden bir tahrirat geldi. Bunda, Yunan emekli askerleri zabitlerinden mürekkep bir cemiyetin Sultan Abdülhamid'e karşı fevkalâde ihtiramda bulunduğunun delillerini taşıyan bir kararından bahsediliyordu. Bu hususta aşağıdaki vesikalar hayreti çekecek bir kıymette sayılsa gerektir.

Daire-i sadaret

No. 2152

Mabeyn Başkitabet-i Celilesine

Mütekaidin-i asakir-i Yunaniye zabitlerinden mürekkeb bir cemiyetin, padişahımız hakkındaki sonsuz tazimat ve nihayetsiz teşekküratının delilini göstermek maksadile zat-ı şahaneye "velinimet-i âzam" unvanının itasına ittifakla karar verildiğini ve o hususdaki vesikanın hakipay-i şahanelerine takdim olunmak üzere gönderildiğini mübeyyin Atina sefareti tahriratı, Hariciye Nezareti tezkeresi ile beraber arz ve takdim kılınmıştır efendim.

5 ramazan 1314 - 26 Kânunusani 1312 *Sadrazam Rıfat*

Hariciye Nezareti

No. 4511

Huzur-u Sami-i Sadaretpenahiye

Mütekaidin-i asakir-i Yunaniye zabitlerinden mürekkep bir cemiyetin, padişahımız hakkında fevkalâde tazim ve teşekkür hislerinin delilini idrak etmek maksadile zat-ı şâhanelerine "velinimet-i âzam" unvanını itaya karar verip buna ait vesikanın hakipay-i hazreti şehriyariye arz ve takdim edilmek üzere cemiyet reisi "Kostantin Zare" imzası ile makam-ı âciziye bir mektup gönderilmesi hasebile diğer hükümetlere de bu yolda müracaat vaki olup olmadığı hususunun, olmuş ise ne suretle telâkki edildiğinin ve bu kararın padişahımız tarafından kendilerine bir atiyye ihsan edilmesi üzerine

Kaybettiğimiz Kıymetin ardından hatıralar :

Hamdullah Suphi, Türk Ocakları, ve MİLLİYETÇİLİK Tarihimizde unutulmaz adı ile TANRIÖVER...

YAZAN : FERİDUN KANDEMİR

O, her şeyden evvel "1920 yılında Türkiye'yi kurtarmak dâvâsını ele alan Birinci Büyük Millet Meclisinin hemen hemen her içinden çıkılmaz hale gelen meselesini, kendine has tarifi imkânsız yumuşak, sıcak, tatlı, akla yakın ve bilgili konuşmalarile, en iyi şekilde aydınlatıp anlatarak, hal ve fasl yoluna sokan" adamdı. Bu mecliste "hitabet" kudretine inanıp güvenerek sık sık kürsüye çıkan her meslekten, her yaşta millet vekilleri az değildi. Fakat, ne bunda, ne de bundan sonra gelen meclislerin hiç birinde, çeşitli düşüncelerin, inançların, geleneklerin şiddetli çarpışmalarıyla uzayıp giderek bir türlü neticeye bağlanamıyan tartışmalarda, tarafları sadece ruhlara hitap etmesini bilen emsalsiz belâgati ve son derece samimî, okşayıcı ifadesile bir noktaya toplamıya muvaffak olan bir

Hamdullah Suphi Tanrıöver... Kendisiyle beraber, bir devrin karakteristik vasıflarını temsil eden şahsiyetinin hafızalara emanet edildiği şahsiyet...

Hamdullah Suphi , daha görülmemiştir. O'nda Allah vergisi olarak bir de şu vardı ki, karşılarına çıkıp hitap ettiği insanları, daha ilk bakışta temiz, güzel yüzü, dalga dalga saçları altında ışıldayan munis bakışları ve bilhassa içten gelen berrak ve ahenkli sesi ile derhal tesiri altına alır, kendisine bağlardı.

Büyük Millet Meclisinin ilk günlerinde birdenbire ortaya çıkıveren "eski - yeni dâvâsı" muhafazakâr millet vekillerile, yenilik taraftarı olanları birbirine katmış ve hemen hemen çoğunlukta görünen muhafazakârlar, ağır basmağa başlamışlardı ki, Hamdullah Suphi kürsüye çıktı ve bilhassa muhafazakârlara hitapla bir hayli konuştuktan sonra :

"— Muhterem arkadaşlar, dedi, Erzurum mebusu Ziya Efendi dansederken birini görmüş, soruyor: "Yenilik bu mudur?" Yerde bir sarhoş yatıyor, tekrar soruyor: "Yenilik bu mudur?" ve "tecedüd bu ise, şu ise kahrolsun, taraftarları da kahrolsun!" diyor. Demek yeniliğin ne olduğunu anlamamışlardır. Parmağımızla göstermek ve tarif etmek lâzım ona ve onun gibi teceddüdün ne olduğunu bilmiyenlere... Bunu mutlaka anlatmak gerekiyor..."

MEDENİYETLER VE GÜMRÜKLER

"Bundan on dokuz yirmi yıl kadar evveldi. Gece birdenbire tahammül edilemiyecek derecede dişim ağrıdı. Yeni doktoru, müteceddid doktoru o saatte bulmanın imkânı yoktu. Eski doktoru mahalleden yanıma getirdiler. Başında yeşil sarık bulunan bu zat, yaşlı ve muhterem bir gazi idi. Plevne hatıralarını bana kendi anlatmıştı. Onun çeşitli hünerleri vardı. Berberlik eder, dişçilik eder, ilkbaharda hacamat yapardı. Odama girince dişimi gösterdim, bu ağrıyor dedim. Gözünü kapa dedi. Niçin? dedim. Oğlum gözünü kapa, bir de kelime-i şehadet getir dedi. Gözümü büsbütün açtım, tekrar niçin? dedim. Ne olur ne olmaz bir kelime-i şehadet getir, diye ısrar etti. Dizlerim titremiye başladı. Asıldı, çenem de çıkabilirdi, bereket versin yalnız dişim çıktı.

Bu eski bir simadır, bu ananevi simadır, asırlardan beri Türk milletinin dişlerini çıkaran, sakalını kesen, hacamatını yapan bu adamdır. Bir de Tıbbiye Mektebimizin dişçi kısmından çıkan yeni doktorlarımız var. Hikmet okur, kimya okur, teşrih okur. "Efendim ben tababeti kabul ediyorum. Yalnız bu yeni tabip öbür dişçi gibi düşünecektir. Dünya meselelerini, hayat işlerini, memleket ihtiyaçlarını bu yeni doktor, tıbbiyemizin yetiştirdiği bu münevver genç, öteki gibi düşünsün," dersek, imkân var mı? Bir genci yeni mektebe soktunuz mu, kafasının içi altüst olacaktır. O artık eskisi gibi düşünemez. İşte bu doktor, yeniliği, yani teceddüdü temsil eder.

Arkadaşlar, pek iyi bilirsiniz ki, medeniyetler bir memlekete girerken gümrüklere uğramaz. Garpten bazı şeyleri alacağız, bazılarını almıyacağız. Bir misal daha arzedeyim: Gene Erzurum mebusu Ziya Efendi sınaî hayatın, fabrika hayatının Türk topraklarına girmesine müsaade ediyorlar. Fabrika geldi, fabrikalar geldi, elli, yüz ve daha fazla şehirlerin üstünde mavi gökleri kapatan dumanlardan müteşekkil ikinci bir gök, siyah bir gök peyda oldu. Fabrikanın içinde alın terile çalışan, göz nuru döken işçi vardır; onun karşısında sermayedar, sermayedar ile işçi arasında, yani para ile iş arasında kavga başlıyacak mı, başlamıyacak mı? Başlıyacak... Sosyalist akideleri memleketimize girmiş demektir. "Efendim biz bunu istemeyiz!" Hocam böyle olmaz, fabrika girdi mi, sosyalist akideleri de içeri girer. O akideler makinanın bünyesine dahildir.

TECEDDÜD NEDİR?

Hükümetimizin şekli baştanbaşa değişmiştir. Ordumuz, eski ananevi ordumuz değildir. Bizim, bayrağımızda yüzlerce gazanın hatırası olan bir yeniçeri ordumuz vardı. Cihan cihan dolaşmıştı. Yirmi beş otuz milletin gururunu kırmış, onlara baş eğdirmişti. Fakat bu yeniçeri ordusu tutunamaz bir hale geldi. Onu tarumar ettik, yıktık, yeni orduyu meydana çıkardık. Bugünkü Türk ordusu, Türkiye ufuklarından teceddüdün en güzel abidesi olarak yükselmiştir. Maziperest olanlar, acaba bize diyebilirler mi ki: Yeni ordunun zabiti, yeniçeri zabiti gibi düşünecektir, ahlâk meselelerini, hayat meselelerini, memleket meselelerini onun gibi kabul edecektir; buna da imkân yoktur.

Fakat asıl teceddüt misalini başka yerde arayalım: Biz bir millet meclisinin azasıyız. Anadolunun bir köşesinde, Ankara'da devleti mürakabe eden, milletin yaralarını arayan, hür sesi ile bütün memleket önünde tenkit vazifesini gören bir Millet Meclisi kurulmuştur. Teceddüd buradadır. Eski Anadoluda Selçuk devirlerine kadar gidiniz, Bizans devirlerini alınız, Abbasi, Emevî devrine giriniz. Acaba nerede bana, bu millet meclisi gibi, hükümeti karşısında titreten bir Millet Meclisi gösterebilirsiniz. İşte teceddüt budur efendiler."

★ ★ ★

Kırk beş yıl evvelin Millet Meclisine kadar gelen "eskilik-yenilik" dâvâsının mahiyetini de belirten enteresan bir konuşmasını yukarıya kısaltarak aldığım Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ankara'nın o ilk günlerinde tıpkı İstanbul'da olduğu gibi, en yakınları gene Türk Ocağı mensubu gençlerdi. Gerçi Ankara'da Ocak yoktu ama, ocağı şahsında temsil eden "Hamdullah Ağabey" in etrafı daima

Hamdullah Suphi'nin Maarif Vekilliği yaptığı günlerde Millî Mücadele devrinin Maarif Vekâleti binası.

genç Ocaklılarla çevrili bulunur ve O, meclis dışındaki zamanını hep bunlarla birlikte geçirir, toplantılarını, ziyaretlerini bunlarla birlikte yapar, her işini bunlarla konuşup anlaşarak görürdü.

MUSTAFA KEMAL VE OCAKLILAR

Bir gün gene böyle ocaklı gençler, Hamdullah Ağabeylerile Karaoğlan'dan Meclise doğru giderlerken, karşıdan yaveri Muzaffer (Kılıç) ve hususi kalem müdür Hayati Beyle gelen Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşmıştık. Taşhan'ın önünde Paşa bizi görünce, yolu keser gibi bastonuna dayanarak durdu ve gülümsiyerek :

"— Yahu, dedi nereye gitsek karşımıza Türk Ocağı çıkıyor!"

Hamdullah Bey de o ahenkli, tatlı sesile :

"— Ne yapalım Paşam, seyyarız.. Fakat Ulu Tanrı bizi nereye gitsek Türk Başbuğu ile karşılaşmak bahtiyarlığına erdiriyor."

"— İyi amma, bu senin çocuklar için başbuğ varsa Hamdullah Suphi, yoksa Hamdullah Suphi..."

Hiç unutmam, paşanın sesi hâlâ kulaklarımda çınlıyor. Bu sözü üzerine kendimi tutamadım ve Hamdullah Beyden evvel atılarak :

"— Hayır Paşam, dedim, Ocaklılar için bugün Hamdullah Ağabeyle beraber, artık varsa Başbuğ, yoksa Başbuğ.."

Hamdullah Bey, o kendine has el uğuşturuşile eğilerek bir bana, bir Paşaya baktı :

"— Biat merasimi tamam Paşam!.." dedi.

Paşa son derece mütehassis olmuştu. Bu hassasiyetini, adeti veçhile bir şaka ile örtmek istiyerek gene gülümsiye gülümsiye dedi ki :

"— Bir duası kaldı ama, zararı yok... Onu da yapılmış sayalım ve amin diyelim..."

MİLLÎ HÜKÜMETİN GÖZÜ, KULAĞI ve DİLİ...

Bu karşılaşmadan on gün kadar sonra, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdür-

lüğüne - Antalya mebusluğu baki kalmak üzere - Hamdullah Suphi Bey tayin edilmişti. Hamdullah Bey, bu vazifeyi üstüne alır almaz, gene Ocaklı arkadaşlarile toplanıp kadrosunu hazırlamaya başlamıştı. Bu hazırlık, Büyük Millet Meclisi Matbaası Müdürlüğünde, yani benim odamda yapılıyordu.

Hamdullah Bey, ilk iş olarak kurmak istediği iki istihbarat müdürlüğüne, gene Ocaklı arkadaşları getirmek kararında olduğunu söyliyerek :

"— Millî Hükümetin şu anda dışarıya bakan, dışarıdan haber alan ve dünyaya haber veren ne gözü, ne kulağı, hatta ne de dili var. Bu pek mühim işi hep beraber halletmeye mecburuz. Esasen ben bu vazifeyi üstüme alırken, Siz arkadaşlarıma güvenerek kabul ettim. Şimdi biri Doğu, yani Kafkasya ve Rusya, öteki İstanbul ve öteleri ile meşgul olacak. İki istihbarat müdürlüğüne, yani Trabzon ve Zonguldak'a Feridun ile Ragıb'ı münasip görüyorum," deyince Ragıb gibi ben de şaşırmıştım. Gerçi Ragıb İstanbul'dan yeni gelmiş ve mesleği olan avukatlığa da henüz başlamamış olduğundan boşta sayılabilir ise de, ben öyle değildim. Müdürü bulunduğum Meclis Matbaasından ayrılmamın kolay olmıyacağı şüphesizdi. Hamdullah Beye bunu hatırlattım. O, her şeyden evvel, bizim yeni vazifeyi kabul ile nerelere gideceğimizin tesbitini istiyordu. Bunun üzerine ikimiz de :

"— Zonguldak!.." deyince iş karıştı. Hem İstanbul'a yakın, hem de Karadeniz limanlarının o zaman en mamur ve canlısı olan Zonguldak üzerinde duruşumuz karşısında Hamdullah Bey :

"— Şu fesin içine iki pusula atalım, en kestirmesi bu!.. Çekin bakalım," diyerek bize kuraları çektirdi. Bana Trabzon çıkmıştı.

Böylece gideceğimiz yerler belli olmuştu ama; iş bununla bitmiyordu. Daha doğrusu yalnız benim matbaadan ayrılmam meselesi vardı ve tahmin ettiğim gibi, Meclis Başkâtibi Recep Bey (Peker) buna kat'iyen razı olmamıştı. Recep Bey:

"— Meclis ve Hükümet olarak elimizde tek makineli bir tanecik matbaa var. Bir kaç ay evvel bunu kurup, derleyip toparlıyarak en verimli şekilde işletmeye muvaffak olan arkadaşı, bu iş için başından uzaklaştırdığım gün, bu matbaa stop eder, durur. Ondan sonra da, Büyük Millet Meclisinde konuşulanların bir kelimesini dahi millete duyurmak imkânını bulamayız. Ben bu ağır mes'uliyeti kabul edemem. Hayır Feridun buradan bir yere gidemez," diye kestirip atınca, basit bir tayin işi, adeta önemli bir mesele oldu ve tabiatile Meclis Başkanlığına intikal etti.

MESELE NASIL HALLEDİLDİ?

Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşanın huzurundaki sahne oldukça enteresandır: Hamdullah Suphi Bey, kendine has talâkat ve belâgatile diller dökerek, "Dış memleketlerin hemen hiç birinde henüz doğru dürüst temsilcisi bile bulunmadığı için, aleyhinde durmaksızın yapılan propagandalarla sarsıldıkça sarsılan Millî Hükümetin gözü, kulağı ve sesi olacak olan istihbarat müdürlüklerinin ne kadar önemli olduklarını ve bunların birgün bile geciktirilmeden kurulup faaliyete geçirilmelerini, hatta bir hükümet meselesi sayılması gerektiğini..." heyecanlı bir ifade ile anlattıktan sonra, O da :

"— Paşam, vaziyetin nezaketine göre münasip gördüğüm arkadaşları bana vermek lutfunda bulunmazsanız, bu işin altından kalkamıyacağımı affınıza mağruren arzetmek mecburiyetindeyim" diye ama pek hoş ve o nisbette kat'i bir ifade ile kestirip atınca, Mustafa Kemal Paşa, Recep Beye baktı ve onun pek sinirli bir halde bir şeyler söylemesine meydan vermeden :

"— Bu Ocaklılarla başa çıkılmaz... Bunlar başbuğ maşbuğ dinlemezler, demiştim ya... Lâkin hakları var. İstihbarat müdürlüğü şimdiki halde memleket için her şeyden mühim... Peki Hamdullah Bey öyle olsun, Feridun'u al, ama matbaaya da bir münasibini bul."

Hamdullah Bey, sevinç içinde :

"— Zaten buldum, hazır Paşam... Recep Bey arkadaşımızın biraderleri..." deyince akan sular durdu. Recep Bey de, artık kızgınlığından sıyrılıverdi.

Tarihin temel malzemeleri:

Eski Paralar

Sivas'ta basılmış 640 tarihli üzerinde Şir ve Hurşid (Aslan ve Güneş) bulunan Anadolu Selçuk Hükümdarı İkinci Gıyasüddin Keyhusrev'e ait altın para. Üzerinde kufî yazı ile "El imam-ül - Müstansır billâh emir-ül müminin" yazılıdır.

Yazan :
İBRAHİM HAKKI KONYALI

Eski madenî paralar, tarihin en kıymetli temel taşlarıdır. "Meskûkât = Sikkeler İlmi", arkeolojinin önemli bir kolu halinde teessüs etmiştir. Nimüzmatik ile arkeoloji, elele vererek tarih yapısına malzeme sağlarlar.

Eski paralar, çeşitli madenler üzerine kazılan kitabelerin, kâğıt, deri, ağaç kabuğu, yaprak, tuğla gibi şeyler üzerine yazılan belgelerin başında yer alırlar.

Kitabeler tekdirler veyahut çok azdırlar. Bir yapının, bir abidenin, tek veyahut birkaç kitabesi bulunur. Bu da konduğu yapının yıkılmasile, yanmasile, deprem tesiri ile yok olabilir. Fakat para çok basılır. Yayılma alanı geniştir; hepsinin birden yok olmasına imkân yoktur. Sahili yalayan deniz, çalışan kazma ve kürek, toprağı süren sapan ve sayılmasına imkân olmıyan daha başka çeşitli tesadüfler, asırlardan beri yer altının karanlığında uyuyan bir sikkeyi ortaya çıkarabilir. Bu para o güne kadar hiç bilinmiyen bir şehri, bir hükümdarı, hatta bir devleti, bir medeniyeti projöktör ışığı ile aydınlatabilir. Başka bir ifade ile sikke, eski eserlerin yok olmıya en az müsait olanıdır. Yeni bulunan bir sikke, bütün eserleri yok olan, izleri silinen eski bir şehrin, eski bir medeniyetin varlığını bize haber verebilir.

ŞAŞMAZ ÖLÇÜLER

Sikkeler vasıtasile tarih labirentinde kaybolan eski medeniyetler hakkında sağlam bilgi elde edilebilir. Eski paralar, bunları basan, kesen hükümetlerin ve milletlerin servet derecelerini tayin etmek için en iyi ve şaşmaz ölçülerdir. Üzerlerindeki aşınmalardan ne kadar zaman tedavülde kaldıklarını çıkarmak mümkündür. Sikkelerin ve madalyaların üstlerindeki yazılar, bastıranı, basıldığı tarihi, resimler de bastıranın karakterini, devrinin usturelerini, dinî rivayetlerini, kazan ve yazanların güzel sanatlardaki derecelerini gösterirler. Meselâ, bir Yunan şehrinin bir seri sikkesi, Arhaik devirden sanatın fetretine kadar olan çeşitli çağlardaki güzel sanat hareketlerini bütün safhaları ile gözlerimizin önüne serer. Eski bir devletin ver yuvarlağının kendi siyasî sınırlarından çok uzak çeşitli bölgelerinde bulu-

nan paraları devrinin dünya ticaretinde hâkim olduğunu, parasının uluslararası bir değer taşıdığını göstermez mi?

Birkaç örnek verelim: İskandinav'ya yarımadasında toprak altından çıkan Abbasî ve Sasani paraları, bu devletlerin bu yarımadayı fethettiklerini göstermez amma, biz bu paraların ışığı ile zengin ve müreffeh Abbasilerin ve Sasanilerin İskandinavyalılardan gümüş İslâm paraları ile kıymetli kürkler satın aldıklarını pekâlâ anlıyoruz. İlk çağlarda Atina'nın ve İkinci Filip hükümetinin drahmileri, Orta Çağlarda Venedik dükaları ile İslâm halifelerinin dinarları (altınları) uluslararası mahiyet taşırlardı. Bu bakımdan sikkelerin, ticaret ve iktisat tarihlerinin aydınlanmasında da mühim rolleri vardır. Eski paralar basan milletlerin madencilikleri ve hâkim oldukları topraklarda bulunan maden çeşitleri hakkında da bize kıymetli bilgiler verirler.

PARA BASIMINDA EN ÇOK KULLANILAN MADENLER

Elde edilen eski paralardan öğreniyoruz ki, para basımında en çok kullanılan madenler altın, gümüş, bakır, tunç ve yeşil altın denilen altın ve gümüşün tabiî halitası olan elektrondur.

Lidya'da Kresüs (Crésus) altın parayı icat edinceye kadar, eski Yunanlılar, Anadolu'da paralarını elektrondan keserlerdi. Elektron, Beşinci Yüzyıllarda Kizikoslular'ın para kesmekte çok kullandıkları bir madendir. Sun'î elektron, Dördüncü ve Beşinci Asırlarda Kartacalı'lar ve Sicilyalı'lar tarafından kullanılmıştır. Altın sikke, Agamenitler ve Lidya'nın son hükümdarları ile Hintliler tarafından Onüçüncü Asırdan Onyedinci Asra kadar Asya'da en çok kullanılan bir para idi.

Avrupa'da İkinci Filip, Üçüncü İskender ve Makedonya'da Lizimahos zamanına kadar altın paraya rastlanmamıştır. Avrupada altın parayı Roma ve Bizans İmparatorları ile, bunların Sekizinci Asra kadar devam eden halefleri kullanmışlardır.

Altın para; Onikinci Asırda İtalya cumhuriyetleri tarafından kuvvetle ihya edilmiş ve Ondördüncü Asrın yarısından sonra Kuzey Avrupa tarafından benimsenmiş, esas olarak kabul edilmiştir.

Gümüş para, Yunan ve Roma hükümetlerinde, Avrupa'da Dokuzuncu Asır ile Ondördüncü Asır arasında bir tedavül vasıtası idi.

Orta Çağların Asya hükümetleri Sasani'ler, Parthioms'lar da gümüş parayı esas olarak almışlar ve devam ettirmişlerdir.

İlk defa eski Yunanlılar tarafından Beşinci Asırda kullanılmıya başlanan bakır ve tunç, Kuzey İtalya'da, Roma'da ve Çin'de Yirminci Asra kadar paranın aslî maddesi olmuştur. Bakır ve tunç paralar eskiden de bozukluk olarak tedavül ederdi. Kâşgârlı Mahmut "Divan-ı Lûgat-it Türk" ünde bakır kelimesini izah ederken, "bakır Çin'in parasıdır. Çinli'ler alış verişlerini bununla yaparlar" der.

Eski Hind'in Anthiros ve yeni devrin Malay hükümetlerinin paraları kurşundan yapılmıştır. Eski devirlerde demirden de arasıra para basıldığı görülmüştür. Alman'lar, İsveçli'ler ve Norveçli'ler Birinci Dünya Savaşı esnasında demirden para kestirmişlerdir. Belçika'da da tutyadan paralar

Atinalılara ait iki para: Yukarıda: Bir yüzünde başı miğferli bir asker, miğferin etrafında defne dallarından taç görülmektedir. Bu paranın arka yüzünde baykuş, zeytin dalı ve Hilâl vardır. Baykuşun önünde "Athe" yazılıdır. Altta: Bir yüzünde miğferli bir muharip profili, arka yüzünde şarap destisi üzerine konmuş kabartma baykuş ve muhtelif isimler bulunan başka bir para görülmektedir.

H. 635 (M. 1247) yılında Konya'da basılan o vakit eşsiz bir Selçuk altınına iki bin liraya yakın bir para ödemiştir. Dört sene kendisinden eski para dersi aldığım kıymetli uzman üstadım Ahmet Refik Bey merhumun para koleksiyonuna sağlığında bir Amerikan müzesi seksen bin lira teklif etmişti. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in babası Suphi Paşa merhumun koleksiyonlarını alan Fransız ve Bulgar müzelerinin ödedikleri paralar, zamanına göre hiç de azımsanamaz.

İSLÂMÎ PARALAR HAKKINDAKİ ESERLER

Bizim bildiğimize göre, bizde ilk defa İslâmî nümizmatik hakkında yazı yazan, vak'anüvis Vasıf Efendidir. Sonra, Cevdet Paşa, Suphi Paşanın koleksiyonunu da görerek bu konuya daha itinalı ve dikkatli bir şekilde dokunmuş, Vasıf Efendinin hatalarını düzeltmiştir. Bu hususta ilmî mahiyette ilk incelemeyi Suphi Paşa merhum yapmıştır. Kendi koleksiyonuna ve hususi araştırmalarına dayanan paşanın "Umdet-ül Ahbar F-innukudi v-el-âsar"ı, devrinin en kıymetli bir inceleme eseri sayılırdı.

Suphi Paşa, "Hakayik-ül Kelâm Fi Tarih-il İslâm" adlı birinci cildi basılan tarihinin henüz basılmıyan ikinci cildinde, İslâm paralarına daha geniş yer vermiştir. Paşa, "Tekmilet-ül-İber" adile İbn-i Haldun tercümesini zeyl ettiği iki kısımda, Selefkiyan ve Eşkâniyan paraları hakkında oldukça mühim bilgi ve birçok resim vermiştir. Eski Darphane Müdürü Süleyman Sudi "Usul-i Meskûkât-ı Osmaniye ve Ecnebiye" sinde ve meskûkât-ı şahane idaresi müdürü Hasan Ferit Bey "Nakd ve İtibar-ı Malî" adlı eserinin birinci kitabında, umumî mahiyette İslâm sikkelerinden bahsetmişlerdi.

Suphi Paşadan sonra Sultan İkinci Abdülhamid'in Mabeyn İkinci Kâ-

tibi İzzet Holo Paşa, Paskal Bilezikçi, İsmail Galip, eski Trabzon Valilerinden Reşat, seyrisefain memurlarından Abdülahad Nuri, eski Erzurum Mebusu Ahmet Ziya, Mahruti zade Cafer, üstadım Ahmet Tevhid ve Ramazanoğullarından Abidin Suphi Bey merhumlar İslâmi sikkelerden müteşekkil koleksiyonlar yapmışlardır. Bunlardan bazıları, katoloğlar ve hususi tetkik yazıları da yayınlamışlardır. Rifat Paşa zade Ahmet Feridun Bey de nümizmatik tetkikleri ile tanınmıştır. Bizde nümizmatik incelemeler hakkındaki eserler, azımsanmıyacak bir halde idi. Koleksiyon meraklılarının sayısı da bir düzineyi geçmezdi. Bunların çoğu meraklılardı. Sikkeyi ve devirlerinin tarihlerini bilenlerin sayısı da üçü dördü geçmezdi. 25 - 30 senede bu sahada korkunç bir boşluk hasıl olmuştur. Gidenlerin yerleri doldurulamamıştır. Son senelerde bazı meraklılar, eski para koleksiyonu yapmaya çalışmaktadırlar.

İstanbul'da kapalıçarşıda tarihî eski paralar alıp satmakla geçinen dükkânlardan ancak bir kaçı kalmıştır. Onlar da geçimlerini kolaylaştırmak için iştigâl sahalarını daha geniş tutmak mecburiyetini duymuşlardır.

KOLEKSİYONCULUĞUMUZ BUGÜN NE HALDE ?

Türkiye Cumhuriyetinin sınırları içindeki toprakların her bölgesinde, tarihin çeşitli çağlarına ait çok büyük sikkeler bulunabilir. Eskiden gayri müslimler çerçilik yoluyla yurdun en ucra köylerine, meskûn yerlerine kadar sokularak eski paraları toplarlar, piyasaya satarlardı. Tehcirden ve mubadeleden sonra Türklerden maalesef böyle çerçiler çıkmaz olmuştur. Köylülerimizin kese diplerine dikilmiş bereket paraları arasında kimbilir ne kadar mühimleri vardır?

Söylediğimiz şekildeki çerçilik teşvik edilmelidir. Eski para koleksiyonu yapmak için derin bilgiye, ihtisasa lüzum yoktur. Resimli kataloglar, meraklıların müşküllerini cevaplandırabilir. Okul kütüphanelerine, köy odalarına, kitaplıklara, topraklarımızda çıkan eski paraları resimleriyle gösteren kitaplar ve broşürler konmalıdır.

Hatta buralarda birer küçük eski sikkeler müzesi bulunabilir. Tarihi sevmek, tarihe yardım aşkı ancak böyle aşılanabilir.

Bu eski para toplamanın manevî kazanç tarafıdır. Eğer bulunan para, eşsiz veya nadir olursa, elde edene büyük maddî kazanç sağlıyacağı da muhakkaktır.

Kırk seneden beri eski paralarla meşgulüm; bir de küçük koleksiyonum vardı (1).

Bir meraklının eski paraların her çeşidini toplamasına imkân yoktur. Buna bir şahsın ne bilgisi, ne de maddî imkânları müsait olabilir.

Eski para hacım bakımından kolayca yurt dışına çıkarılmıya çok müsait bir objedir. Dünya müzeleri Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Türkiyesi topraklarından çıkan eski paralarla doldurulmuş ve zenginleştirilmiştir. Bu kaçma ve sızma hâlâ da devam ediyor.

(1) **Bu koleksiyonumu Müzeler Umum Müdürlüğü satın alarak Afyonkarahisar müzesine vermiştir.**

İSTANBUL'UN FETHİNE DAİR VESİKALARIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Yazan :
FERİDUN DİRİMTEKİN

İstanbul'un fethinin 512 nci yıldönümünü kutlarken 53 gün süren muhasara esnasındaki olayların tenkit edici tarzda incelenmesi ve hadiselerin kıymetlendirilmesi yönünden çok önemli olduğu malumdur. Yalnız kendi tarihimize ait olan incelemelerde, daima unutulmaması lâzım gelen bir husus da, tarihin bir fen (1), yurdseverliğin bir fazilet olduğudur. Tarihin, geçmişin bir kitabı olduğu hakikatı ifade etmekle beraber, bu kitabın bitaraf bir gözle ve tenkit edici bir tarzda okunabilmesinin de çok kolay olmadığı muhakkaktır. Eğer bu kitap, "neden, niçin, yapılması kabil midir?" gibi suallerle incelenmezse, olaylar hakkında iki tarafla, bitaraf kaynakların verdikleri bilgiler karşılaştırılmazsa, doğru bir neticeye varmak kabil değildir.

Bundan başka bu incelemeyi yapanların olayın konusu hakkında kâfi derecede bilgi sahibi olmaları da lâzım gelmektedir. Meselâ; iyi derecede iktisadî bir formasyona sahip olmayan bir tarihçinin, tetkik etmekte olduğu devrin olayları hakkındaki incelemelerinin iyi bir netice vermesi ihtimali zayıftır. Keza, askerî formasyona sahip olmayanların, tetkik etmekte oldukları devrin askeri harekâtı hakkındaki incelemelerinden de iyi bir netice almak kabil olamaz.

Olayların iyi kıymetlendirilmesi için bunların cereyan ettiği bölgenin topografik durumunun da tetkikden geçirilmesi lâzımdır.

İstanbul'un denizden ve karadan muhasarasını gösteren, Onbeşinci Yüzyılda yazılmış Fransızca bir eserdeki gravür.

TARİHİ İNCELEMELERDE ÖNEMLİ NOKTALAR

Tarihte bir inceleme yapmadan "geçmişin kitabı" okunursa bundan lâzım gelen dersler alınamaz. Bu hususdaki tetkikler basit bir kompikâsyondan ileri gidemez. İşte bunun içindir ki, H. Taine, tarihi incelemelerin ne suretle yapılması lâzım geldiğine misal olmak üzere Romalı tarihçi Tite Live'nin tarihini ele almış ve nazariyelerini burada tatbik etmek istemiştir. Fakat buna rağmen birçok tarih yazarlarının bu hususa ehemmiyet vermedikleri görülmektedir.

İstanbul'un Türkler tarafından 1453 de muhasara ve zaptı esnasındaki olaylar hakkında elimizde birçok tarih kitap-

(1) **H. Taine - Essai Sur Tite Live Paris 1925, S. 27.**

ları mevcuttur (2). Bizanslılar tarafından Sphrantzes olaylara şahit olmuştur.

Doukas, Critovulos, Ghalcondylis fetihte hazır bulunmadılarsa da, fetihi müteakip İstanbul'a gelerek muhasarada bulunmuş olan Türk ve Bizanslılarla temas etmek ve bunlardan olaylar hakkında bilgi almak imkânını bulmuşlardır.

Venedik ve Cenevizlilerle diğer ecnebilerden Barbaro Z. Dolfin, Cardinal Isıdor, Sakız Piscaposu Leonardo, Venedik Balyozu, Tetaldy ve diğerleri olaylara şahit olmuşlar ve bazıları savaşa şahsen iştirak etmişlerdir.

Türkler tarafından olayların şahitleri Dursun Bey ve Tacizade Cafer Çelebi'dir. Diğer eserler daha fazla Fatih'den sonraki devirde yaşıyanlar tarafından hadiselere şahit olanlarla görüşmelerden, veyahut ikinci elden alınan bilgilere göre yazılmıştır. Fakat bütün bunların tenkit edici bir şekilde incelenmesi bize muhasara olayları hakkında oldukça doğru bir fikir vermeye kâfidir.

29 mayıs 1453 sabahı şaranpollere hücum. Paparigopolos'un "Hellen milleti tarihi" kitabından.

BATI KAYNAKLARINA GÖRE 20 NİSAN DENİZ SAVAŞI

İstanbul'un muhasarası esnasındaki olaylar arasında münakaşaya mucip olmuş hususlardan birisi de 20 nisan deniz muharebeleri ve donanmanın Halice geçirilmesidir. Bu hususta yukarıda açıklanan kaynaklar mevcut olmasına rağmen, bu deniz muharebesi hakkında yapılan tetkiklerde daha fazla Schlumberger'in Türkçeye tercüme edilmiş olan "İstanbul Muhasarası ve Zaptı" kitabındaki bilgilerden faydalanılmıştır (3).

Halbuki, İstanbul fethinin 500 ncü yıldönümü münasebetiyle yapılan yayınlarda bu olay hakkında kâfi derecede bilgi ortaya konmuştur (4).

Schlumberger'in gayet edibane bir surette tasvir ettiği Ceneviz ve Bizans gemileri personelinin kahramanlıklarını belirtmek için yazdıklarına nazaran olay şu surette cereyan etmiştir :

"Üçü Ceneviz, birisi Bizanslı olan 4 gemiden mürekkep bir filo, esen rüzgârdan faydalanarak Sarayburnunu dolaşabilmek için açıktan hareket ederek sabah saat 10.00 da İstanbul'a yaklaşıyordu. Türk Donanma Komutanı Baltaoğlu Süleyman Bey 145 gemiyle bunlara karşı gidiyor, savaş başlıyor, rüzgârın sev-

(2) **Feridun Dirimtekin - İstanbul'un Fethi, İstanbul 1949 Bibliografyaya ilâveten Nikon Chronik (Beriht über der Eroberung Kostantinopel nach der İkon Chronik; Pusculos (Ubertion), Richerio (Christoru) Laprise de Constantinople, Dr. A. Dethier, Mon. Hung. His. J. Tedaldy, sur la prise de Constantinople par l'empereur turc A. Dethier, aynı eser, Smirnov - La porte historique de la relation russe de Nestir İskender de la prise de Constantinople par les turcs en 1453.**

(3) **Feridun Dirimtekin, F. Babinger: (Mohammet II le Conquerant et son temps) isimli kitabının tenkidi, İstanbul Fetih Dergisi S. 123 - 132 Feridun Dirimtekin le Siege et la Prise d'İstanbul. T.T.O.K. dbelletei No: 136 (ayrı basım, 1453 muhasarasında Bizansın nüfusu - La population de Byzance lors du siege de 1453. T.T.O.K. Belleteni No: 149 (1954) ayrı basım V. Mırmıroğlu - Fatih'in donanması - İstanbul 1947.**

(4) **G. Schlumberger. İstanbul'un muhasarası ve zaptı. A. Nihat terc. S.**

kiyle iki donanma Sarayburnu önüne geliyor ve sahile yaklaşmış bulunuyor. Fatih maiyetiyle beraber Galata tarafında denize doğru ileri çıkmış bir burun üzerinden savaşı seyrediyor. Türk Donanması bir netice alamıyor, fakat rüzgâr duruyor, düşman donanması hareketsiz kalıyor. Türk gemicileri bundan faydalanarak bu dört gemiyi sarıyorlar, fakat bu yeni saldırı da bir netice vermiyor, bunu gören Fatih Galatada deniz kenarında bulunduğu yerden atını denize sürüyor, elbiselerinin etek kısımları ıslanacak kadar ilerliyor, oradan donanmaya seslenerek tekrar hücum etmelerini ve behemâl muvaffak olmalarını istiyor. Donanma tekrar saldırıya geçiyor, bu sırada güneş batmak üzere bulunuyordu. Düşman donanması Türk saldırısı karşısında çok fena bir duruma gelmişken rüzgâr tekrar esmeye başlıyor, yelkenleri şişen düşman gemileri. Türk gemileri arasından sıyrılıyor ve Marmara denizi kenarındaki şehir limanlarından birisine sığınmaya muvaffak oluyor."

Schlumberger savaşı Sphrants, Ducas, Cardinal Isidor ve Piscopos Leonardos, Barbara'nın ifadelerine göre yazdığını belirtir. Burada hiç bir Türk kaynağından faydalanılmamış olduğu aşikârdır (5)

Eski bir Türk minyatürüne göre İstanbul'un fethi.

(Şöyle diyor : İstanbul'un suretidir ve fethidir ve mal-i ganimetin taksim olunmasıdır ve bu esnada fetyatçı gelüb Deccal çıkmış deyû haber vermiştir ki, nakiş ve tasvir olunmuştur.)

HAKİKAT NEDİR?

18 nisanda yapılan taarruzun hasar ile neticelenmemesi üzerine düşmanı, Haliç cephesini de müdafaaya mecbur etmeye karar verilmiştir. Bu surette kara cephesinden buraya kuvvet ayırtmak ve aynı zamanda Beyoğlu cihetinde bulunan Zaganos Paşa ile asıl ordu arasında Silâhtarağadan geçen yolu kuşatmak için Ayvansaray ile karşısı arasında bir köprü kurmak ve zinciri müdafaa etmekte olan düşman donanmasını sıkıştırmak için, Türk donanmasının bir kısmının Haliçe nakline karar verilmiştir. Bu karar, 19 nisan sabahından itibaren tatbike başlanmıştı. Bunun için donanma erlerinden bir kısmı Zaganos Paşa kuvvetleriyle beraber Tophane ile Kasımpaşa arasında bir yol hazırlıyacak ve bu yol üzerinde yağlanmış tahtalar döşenecek ve her gemi için bir kızak hazırlanacak, dik yerlerde gemileri yukarı çekmek için bocurgatlar (6) konacaktı. 20 nisan sabahı düşman donanması gözüktüğü zaman donanmanın bir kısım erleri bu işle meşguldü. Dursun Beyin dediği gibi: (7) "Ekser-i ehl-i keşti gemileri limana indirmek şugulinde iken, ol göke muvafık rüzgâr bulup, yelken açıp katı yaydan ok çıkar gibi, gelir göründü. Kaptan Baltaoğlu Süleyman Bey,

(5) **Son zamanda yayınlanan eserlerde de tatmin edici yeni bir bilgi yoktur. Bakınız: Gerard Walter - laRuine de Byzance.**

(6) **Feridun Dirimtekin - İstanbul'un Fethi, S. 160 ve sonrakiler.**

(7) **Dursun Bey, Tarihi Ebülfetih, S. 48 (T. O. Enc. yayını).**

hazır bulunan gemilerle karşı vurup, cengi azim etti. Amma arslan olursa bir kişi, bir sare neylesün, zafer müyesser olmadı" (S. 48).

Demek oluyor ki, donanma erlerinin bir kısmı bu hazırlıkla meşgul ve karada oldukları için donanma komutanı Baltaoğlu derhal hareket edebilecek gemilerle 1,5 fırka (18 gemi) (8) ile Yeşilköy istikametine doğru hareket etti. İstanbul ahalisi surlardan, Fatih de maiyeti ile Zeytinburnundan iki donanma arasındaki muharebeyi izliyorlardı.

İlk çarpışma saat 10.00 da muhtemelen Yeşilköy'le Bakırköy arasındaki saha açıklarında - Dukas'a nazaran Taş İskelesi önünde - karşılaştılar ve derhal savaşa koyuldular.

Düşman gemileri büyük ve yüksek güverteli idi. İçlerindeki erlerin zırh elbise giymiş olmaları ve deniz muharebeleri için yetiştirilmiş bulunmaları onlara bir üstünlük temin ediyordu. Rüzgâr durmuş, düşman donanması manevra kabiliyetini kaybetmiş ve Türk gemileri etraflarını sarmıştı. İki donanma akıntının sevkiyle yavaş yavaş Batıya doğru sürüklenmiş ve Zeytinburnu sahiline yaklaşmıştı. Türk donanması içinde başarısızlıktan mütevellit bir duraklama olduğunu gören Fatih, sahilin sığ olmasından faydalanarak atını denize doğru sürdü ve yakın mesafade bulunan Türk denizcilerini savaşa sevketti. Türk denizcileri tekrar düşman üzerine atıldılar. Savaş uzun zaman bu şekilde devam etti. Akşama doğru düşmana karşı bir zafer kazanılması belirtileri görüldüğü zaman, rüzgâr yeniden esmeye başladı. Hareket imkânını bulan düşman donanması, Türk donanmasının içinden sıyrılarak Marmara sahillerindeki limanlardan birine (Contascalion = Kumkapı) limanına iltica ettiler.

Burada önemli olan nokta, Fatih'in maiyetinden biri olan Dursun Beyin kitabında Padişahın donanmayı teşvik için atını denize sürdüğüne dair hiç bir kayıt olmamasıdır. Bunun üzerine muvaffakiyet gösteremeyen Baltaoğlu cezalandırılmış, azledilmiş, toplanan Harp Meclisi İmparatorun sulh teklifini reddetmiş ve gemilerin hazırlanan yoldan Halice indirilme kararı teyid edilmiştir. Gemilerin Halice geçirilmesi esnasında Galata Cenevizlerini ve düşman donanmasını meşgul etmek için, Galata limanındaki düşman gemileri 21 nisan sabahından itibaren havan topu ateşi altına alınmış ve 21 - 22 nisan gecesi gemiler, hazırlanan yoldan Halice indirilmiştir.

Bunlar, bu muharebeyi görenlerin yazılarının incelenmesi, birbiriyle karşılaştırılması, nedenlerinin araştırılması, zaman ve mekân mefhumlarının dikkat nazara alınması suretiyle varılmış neticelerdir.

BİR İNCELEMEDEN ÇIKAN NETİCE

Yine İstanbul'un fethinde nedenleri hiç aranmadan yazılmış diğer bir olay da Türk ağır topçusunun önce Edirnekapı güneyinde yerleştirilmiş ve kat'i sonuç oradan alınmak istemişken, ne sebeple bundan vaz geçilerek Topkapı ile Pemton kapısı arasındaki top gediği denilen yerin karşısına yerleştirilmiş olmasıdır.

Başta Schlumberger olmak üzere bütün tarih yazanlar, bu hususu kayıtla iktifa etmişlerdir. Çünkü hiç biri durumu yerinde incelememiş ve nedenleri aramamıştır.

Dördüncü Yüzyılda Büyük Constantin surları yapıldığı zaman, şehrin Kuzey Batısında (şimdiki Ayvansarayla Tekfur Sarayı arasındaki bölgede) etrafı surlarla çevrili "Blacherna" kasabası mevcuttu (9). Dördüncü yüzyılın başında İmparator II. Theodosios devrinde şimdi mevcut olan surlar yapıldığı zaman, Marmara kıyısından Tekfur Sara-

(8) **Haydar Alpakut, Denizde Türkiye S. 334. Süleyman Nutku, Muharebat-ı Bahriyye-i Osmaniye S. 2.**
Feyzi Kurtoğlu, Türklerin Deniz savaşları S. 117.
M. Şükrü - Esfarl, Bahriyye-i Osmaniye S. 269 - 270.

(9) **Notitia Urbi Constantinopolitanae (Otto Seek yayımı) S. 240 - 241, Feridun Dirimtekin - 14 ncü mıntıka (Blachenae) surlar, saraylar ve kiliseler.**
İstanbul Fetih Dergisi,
A. M. Schneider - Blachernae, Oriens 19511, 88 - 100 ve A. M. Schneider - Meyer - Plath - Die Landmauer von Konstantiopel.

yına kadar olan kısımdaki surlar yeniden yapılmış ve Tekfur Sarayı ile son zamanlarda yıkılan Ayvansaray'daki Emîr Buhari tekkesine kadar olan kısım için, Blacherna kasabası Batı surlarından faydalanılmış ve bu tekke ile Haliç arasındaki kısım da, yapılan bir surla kapatılmıştı. Böylece Marmaradan Halice kadar devamlı bir savunma suru vücuda getirilmişti.

Onikinci Yüzyılda saraylar bölgesine yeni saha kazandırmak için Tekfur sarayı ile Ayvansaray arasındaki kısmın ön tarafına bugün Comnenos surları denilen surlar yapılmış, bu suretle Blacherna kasabası Batı surları ikinci kat olarak geride kalmıştı.

Mütearız bir ordu, bu bölgede kat'i bir sonuç almak istediği takdirde evvelâ (200 sene kadar evvel yapılmış olması hasebile yeni ve kuvvetli bir vaziyette bulunan) Comnenos surlarına taarruz mecburiyetinde kalacaktı. Buradan bir gedik açarak içeri girdiği zaman, her tarafı surlarla çevrili ikinci müdafaa hattına taarruza mecbur kalacaktı. Esasen Halice doğru meyilli vaziyette bulunan bu arazide, hareket de pek kolay değildir. Halbuki hakikatta olduğu gibi Topkapı Kuzeyindeki mıntıkada bir gedik açabilen bir ordu, doğrudan doğruya şehre girebilecekti. 1453 mayısında kat'i hücumun buradan yapılmasının sebebi de bu olmalıdır. Eski Blacherna kasabasının Batı surlarının kalıntılarını, bugün bu bölgedeki Mumhane Sokağının doğusundaki evlerin bahçelerinde görmek kabildir. Bunların üzerinde yarım daire şeklinde üç burç vardır. Bunlardan biri oldukça iyi durumdadır.

TARİH,
EFSANELER,
ve
HAKİKAT

Celâleddin Harzemşah ve Tacik Baba

Cengiz, kuvvetli ordulariyle Harzemşâh devletini yer yer mağlûp etmiş, inkirazına sebep olmuştur. Bu etüd, Moğol ordularının önünde Anadolu'ya kadar gelen Harzemşâh sultanı kahraman Celâleddin Harzemşâh'ın Anadolu topraklarındaki hazin akibetini tarihe ve halkın hatıralarına dayanarak anlatmaktadır. Namık Kemal, "Celâleddin Harzemşâh" isimli tiyatro eserinde, büyük Türk kahramanını çok etraflı şekilde canlandırmak ve yaşatmak istemiştir.

YAZAN : NAZMİ SEVGEN

Tunceli'nde, Hozat'ın kuzeyindeki Ziyarettepe'den ufukta görünen sivri dağın adını sorarsanız, alacağınız cevap şudur: Dojik - Baba. Yerli fonetiğine göre ifade edilen bu isim aslında Tacik - Baba'dır. Haritalarımız bu dağı, maalesef Dojik - Baba diye gösterirler. Yerliler, burada Celâleddin Harzemşâh'ın yatmakta olduğunu da sözlerine ilâve ederler. Şüphe yok ki, bu halk deyişinde bir hakikat ışığı vardır. Nesillerin sürüp getirdiği hatıralar arasından biz, tarihî hakikata erişmeğe çalışacağız bu yazıda.

Tacik kelimesi Türkçedir. Eski İranlılar, Arap yarımadasında kendi hudutları boyunca en çok temasta bulundukları "Tay" aşiretine, Arap kaidesine göre "Tayî" ve kendi fonetiklerinin tesiriyle de "Tazî" derlerdi. Yani Fars için Arap "Tazî" idi. Türkler bu kelimeyi kendi fonetiklerine uydurarak Tezik, Tacik şekline soktular.

Azerbaycan'da bulunduğum zaman, bilhassa Nahcivan havalisindeki Ermeniler'in, Türkiye'den oralara göç etmiş Türkler'e yabancı manasında Tacik dediklerini görmüştüm.

Anadolu'da Tat asıllı birçok yer isimleri vardır. Memleketimizin çok yerlerinde "Tat" kelimesi hâlâ yabancı manasında, bazan da nâhoş, ekşimtırak yerinde kullanılır. Anadolu'da çok eski bir şeye, meselâ "bu elma bana tat geldi" derler. Bu tatsız elma demektir. Bu sebeple "tat-lı = tatlı" kelimesinin de bu kökten geldiğini söyliyebiliriz. Bir nesnenin lezzeti yerinde olduğunu ifade eder. Bilindiği gibi buradaki (lı) sıfat ekidir, bir şeyin vasfını anlatır. Kayseri havalisinde dili peltek konuşanlara tat derler.

Lûgat mânasına göre Tacik, Çağatayça'da Nehirler arası hıttasında doğup yerli hükmüne girmiş olan İranlılar'a âlem olmuştur ki, bunlar sonradan tamamiyle Türkleşmişlerdir. Al-lûgat-ül Nevaî, Lehce-i Osmanî, Tercüme-i Burhan-ı Katî, Hüseyin Kâzım Kadri'nin Türk lûgatı da Tacik kelimesi için hemen aynı şeyleri kaydetmektedirler. Larron, meşhur lûgatında Tat kelimesi için "Nom donneé aux populations d'origine İranienne de L'Asie occidentale qui ont fusionné avec le peuple Turc, comme de Tadjik. Prise en mauvaise part, cette dénomination etait appliquée anciennement par les Turc, aux Kurds et aux Persans qui leur etaient soumis" diyerek tat kelimesi hakkındaki umumî mütalâaya ka-

Güney yönünden Tacik Baba'nın haşmetli görünüşü.
(Sayın Nazmi Sevgen'in objektifi ile.)

tılmaktadır. Steingon Persian Dictionary isimli İngiliz lûgatında (One of Arap or Turk, Persian, one of Arabian origine brought up in Persian) diyerek Türk ve Arap kaynaklarının tat kelimesi hakkındaki kayıtları tasdik ve kabul eylemektedir.

Bab, eski Türkçede atâ, ulu mânasındadır. Türk tarihlerinde Arslanbab, İftiharbab, Seyyid İbrahimbab... gibi "Bab" lı birçok büyük isimlerine tesadüf ederiz. Bu sebeple "Bab" kelimesi, Türk dili için yabancı değildir.

Aral gölünün güneyindeki geniş sahayı işgal eden Harzem devletini idare eden hanedanlar, daha İslâmiyeti kabul etmeden evvel yine "Hazemşâh" ünvanını taşırlardı. Araplar, Harzem'i fethettikleri vakit, oraya bir emîr nasbetmekle beraber âdetleri veçhile yerli sülâleyi mevkiinde bırakmışlardı. Harzemşâhlar'dan dört sülâle gelmiştir. Bizi alâkalandıran dördüncü sülâle 1077 - 1231 arasında 154 sene hükümran olmuştur. Son hükümdar, mevzuumuzu teşkil eden Celâleddin Harzemşâh (Celâleddin Menkûberti, 1220 - 1231) 'tır.

Harzem ülkesi 1217 den itibaren Cengiz Han'ın Moğolları tarafından tecavüze uğramış, savaş 14 yıl devam ettikten sonra, Celâleddin Harzemşâh'ın Anadolu'da Silvan civarında mağlûp ve şehit olmasiyle nihayet bulmuş ve Harzem devleti tarihe karışmıştır.

SULTAN ALAEDDİN MEHMED'İN VASİYETİ

Büyük Harzem hükümdarı Alâeddin Mehmed (1200 - 1220), Moğollar'la devam eden savaşın en kritik bir anında Ab-ı-Sükûn'da ağır bir surette hastalandığı zaman şehzâdelerinden Celâleddin ile Arzâk ve Akşâh'ı çağırttı. Onlara şunları söyledi :

"— Hükümdarlığın bağları gevşedi, hanedanın temelleri sarsıldı, yıkılma tehlikesi baş gösterdi. Düşmanımızın hareket vasıtaları kuvvetlendi, hükümeti pençesine aldı, istediği gibi kemiriyor, Menküberti'den (Celâleddin Harzemşâh'ın adı budur) başka öcümü alacak, alnımdan lekeyi silecek oğlum yoktur. Kendisini bunun için halef nasbediyorum. Ona itaat ediniz, sancağına sığınınız."

Sultan, eliyle kılıcını Celâleddin'e

bağladı. Bu törenden birkaç gün sonra da hayata gözlerini kapadı.

Celâleddin, kardeşleriyle bir grup halinde Harzem yolunu tuttular. Memleket içinde ilerledikçe Harzemliler onlara yük hayvanları, silâh getirdiler. Halk kendilerini hasretlerine kavuşmuş gibi sevinçle karşıladılar. Askerlerinin yekûnu 7000 i buluyordu. Başlarında Kutluğ Han lâkabiyle meşhur olan Tusi Bahadır bulunuyordu. Askerler, kardeşler arasındaki rekabetten dolayı şehzâde Arzak'a şiddetli bir meyil hissettiklerinden veliahdlığın Celâleddin'den alınmasını istiyorlardı.

Bunun için şehzâde Arzak ile birleştiler. Celâleddin'i tutup öldürmek kararını verdiler. Fesadı haber alan İnanç Han, Celâleddin'i onlardan uzaklaştırdı. Celâleddin, Damar Melik kumandasındaki 300 atlı ile Horasan'ın dağlık mıntakasına çekildi. Asiler üç gün Harzem'de kaldıktan sonra Moğollar'ın Maveraünnehir tarafından Harzem tarafına akına başladıklarını haber aldıklarından onlar da Celâleddin'in izini takip ederek Horasan'a yürüdüler. Bunu haber alan Celâleddin Harzemşâh, maiyetindeki Damar Melik ve 300 atlı ile Harzem'i Horasan'dan ayıran ve kervan ile 16 günde geçilen çölü birkaç gün içinde uçarcasına geçerek Nesa'ya geldi.

TÜRK KILIÇLARININ KANA BULANMASI

Cengiz, sultan oğullarının Harzem'e geldiklerini haber alınca oraya mühim bir kuvvet gönderdi ve Horasan'da bulunan askerlerine, bozkır sınırlarına dağılıp düşmanı gözetmelerini emretti. Bu emir üzerine Moğol kıt'aları Merv hududundan Şehristan'a kadar uzanan bir hat teşkil ettiler. Bu suretle şehzâdeleri ele geçireceklerini umuyorlardı. İş aksine oldu. Celâleddin Harzemşâh, bozkırdan çıkınca 700 kişilik bir Moğol kuvvetiyle karşılaştı. İki taraf arasında çok şiddetli bir çarpışma oldu. Moğollar mağlup oldular, ganimetlerini, silâhlarını bırakarak kaçtılar. İçlerinden pek azı kurtuldu. Türk kılıçlarının düşman kanına bulanması ilk defa burada görüldü .

Celâleddin Harzemşâh, kudreti kemale erdiği, imparatorlukla beraber mutlak hâkimiyeti elde ettiği zaman bu savaş için şöyle demişti :

"— Eğer Moğollar, Nesa şehrini bırakmasa, ellerindeki atlardan biz de faydalanmasaydık, bozkırları geçerken halsiz kalan atlarımızla Nişabur'a yetişmemize imkân yoktu."

Celâleddin, bundan sonra Nişabur üzerine yürüdü. Üç gün sonra kardeşleri Arzakşâh ile Akşâh da buraya geldiler. Nişabur civarındaki bir kalenin kendilerine verilmesini istediler, Celâleddin bu isteği kabul etti. Moğollar, iki kardeşin bulundukları kale civarına geldikleri zaman şehzâdeler, kaleyi terkettiler. Moğollar onları Huşun mıntakasındaki Osturva'ya kadar takip ederek Uşat'ta yetiştiler. Arzakşâh, savaşı kabule mecbur oldu. Moğollar yenilip kaçtılar. Şehzâdelerin tarafı çok kayba uğramıştı. Onlar, Horasan bölgesinde bulunan Moğollar'ın karşılarına çıkanlardan ibaret olduğunu zannederek aldanmışlardı. Aradan çok zaman geçmeden yeni bir düşman kuvveti tarafından sarıldılar. Arzakşâh, bu çarpışmada şeref ve şan ile şehit oldu. Akşâh ve arkadaşları da aynı akibete uğradılar. Moğollar, şehzâdelerin başlarını mızraklara takarak bütün memlekette teşhir ettiler.

MOĞOLLARA KARŞI HARP HAZIRLIKLARI

Celâleddin Harzemşâh, Nişabur'da bulunduğu bir ay içinde, Moğollar'a karşı başlayacak olan mukaddes harp hazırlıklarına şevk ve sür'at vermek için, hudut beylerine, emîrlere nâmeler yazarak, onları askerleriyle beraber çarçabuk yanına gelmeğe davet etti. Moğollar, bu tertipleri haber alınca Celâleddin'i tazyike başladılar. O da Nişabur'u terkederek German emîri Müeyyed-ül-Mülk'in yaptırdığı Elkahir kalesine geldi. Kale yüksek ve muhkemdi. Sultan, burada düşmana karşı müdafaayı düşünüyordu. Kale emîrinin damadı Ayn-ül-Mülk'in "Sizin gibi bir Hâkanın kaleye kapanıp kalması doğru değildir. Hükümdarlar için tek kale bindikleri atın sırtıdır. Arslanların şehri var mı?.. Kaleye kapanırsanız Moğollar etrafı yağma ve tahrip ederler..." demesi üzerine Celâleddin, kale hazinesinde bulunan altınların bir kıs-

mını yanındakilere dağıtarak Bost hududuna yürüdü.

Orada Cengiz kuvvetlerinin Taleban'da bulunduğunu haber aldı. Buna çok üzüldü. Çünkü hiç bir tarafta halâs ve necat çaresi göremiyordu. Nihayet, sür'atle Gazne istikametinde yürüdü. Hareketinin üçüncü günü amcasının oğlu Herat hâkimi Emin-ül-Mülk'in gelmekte olduğunu haber aldı. Emin-ül-Mülk, Moğollar'dan uzaklaşmak için Herat'ı terketmek mecburiyetinde kalmıştı. Maiyetinde 10 bin Türk cengâveri vardı. Celâleddin, Emin-ül-Mülk'ten yanına gelmesini rica etti, birleştiler. Vaziyet tetkik edildi. Kandehar'ı muhasara eden Moğollar'ın üzerine yürümeğe karar verdiler. Moğollar, böyle bir baskına uğrayacaklarını akıllarından bile geçirmiyorlardı. Türkler'i görünce şaşırdılar. Atlarına binebilenlerden pek azı kılıçtan kurtuldu. Arta kalanlar kâmilen imha edildi. Kaçabilenler mağlûbiyetin fecaatını Cengiz'e bildirdiler.

ORDU İKİYE AYRILIYOR

Celâleddin, Gazne'ye doğru hareket ederek şehre girdi (25 şubat H. 618, M. 1221). Şehir günlerce şenlik yaptı. Seyfüddin Buğrak, Belh emîri Azam-ül-Mülk Hasan Kazlak gelip sedakat arzettiler. Bunların getirdikleri atlılarla Celâleddin'in kuvveti 30 bine baliğ oluyordu.

Kandehar mağlûbiyeti üzerine Cengiz, en küçük oğlu Tuli Han kumandasında büyük bir orduyu Celâleddin'in üzerine sevketti. İki ordunun çarpışması çok kırıcı oldu. Celâleddin, Moğol ordusunun merkezinde bulunan Tuli Han'ın üzerine saldırdı, kısa zamanda düşman ordusunu darma dağın etti. Rivayete göre Tuli Han öldü.

Bu hakkarî hezimet haberini alan Cengiz, öç almağa karar vererek büyük bir ordu ile hareket etti. Cengiz yaklaşa dursun, Celâleddin'in ordusunda ikilik baş gösterdi. Moğollar'dan alınan ganimetlerin paylaşılmasında, Celâleddin'nin askerleriyle Azam-ül-Mülk'in askerleri arasında ihtilâf çıktı. Sonuncular Helçli ve müşrik Türklerdendi. İki tarafı telif için Celâleddin çok uğraştı, fakat muvaffak olamadı. Nihayet askerlerinin tesiri altında kalan Azam-ül-Mülk ayrıldı ve çekip gitti.

Cengiz, muazzam ordusu ile yaklaşıyordu. Celâleddin Harzemşâh, en kuvvet-

Müselsel kale burçları ve kapalı mazgalları ile Diyarbakır surları. (Sayın Nazmi Sevgen'in objektifi ile.)

li emîrlerinden, en cesur askerlerinden mahrum kaldığını gördü, çok üzüldü.

Hüzün ve elem içinde Sint nehrinin karşı yakasına geçmeye, muharebeyi orada kabul etmeğe karar verdi. Kaçanlara, kendisiyle birleşmenin her iki taraf için şerefli ve faydalı olacağını, maiyetindeki Türkler'in cesaret ve yardımı ile Cengiz'i mağlup edeceğini bildirdi. Fakat Cengiz, Celâleddin'in tahmininden evvel gelip çatmıştı.

Celâleddin, muhalefetle ayrılan emîrlerinden bir cevap alamadan Sint nehri sahiline ulaştı. H. 618 (M. 1221) yılı kasım ayının 25. çarşamba günü Türk ve Moğol orduları harp nizamına girdiler. Büyük ve eşsiz Türk hakanı Celâleddin Harzemşâh ile cihanın namlı muhariplerinden Cengiz Han boy ölçüşeceklerdi. Savaşın neticesi, Harzem imparatorluğunun mukadderatını tayin edecekti.

FECİ MANZARALAR

Celâleddin, Moğollar'a nisbetle çok zayıf idi. Savaş başladı ve kızıştı. İki taraf suvarisi kılıç ve kargılarla birbirine girdi. Kasım'ın berrak havalı bir gününde Sint nehri kenarında, birbirinin kanına susamış askerlerin kılıçlarında güneşin ışıkları şimşekler çakıyordu.

Büyük Türk hakanı Celâleddin, Cengiz ordusunun merkezine saldırdı. Moğol saflarında bozgun baş gösterdi. Zaferin Celâleddin tarafında kalmasına ramak kalmıştı ki, Cengiz'in ihtiyat olarak sırtların gerisinde bıraktığı 10 bin "Bahadiriye" süvarisi, Emin-ül-Mülk'in kumandasındaki sağ kanada yalın kılıç saldırdı. Kısa zamanda o kanadı bozarak merkeze yöneldi. Bu tesirle Celâleddin'in merkez kıt'aları dagıldılar. Az zaman içinde savaş meydanında Türkler'in kanlı cesetlerinden başka bir şey kalmadı. Türk askerinin çoğu kurtulamayacaklarını bile bile kendilerini suya atmışlardı. Celâleddin'in sekiz yaşındaki oğlu da boğuşmada Moğollar'ın eline geçti. Cengiz'in gözü önünde derhal öldürüldü.

Hezimetten sonra kendisini nehrin kenarında bulan kahraman Sultan Celâleddin, karşı tarafta annesini, kadınlarını ve bütün harem halkını gördü. Bunlar esarete düşmemek için bağıra bağıra öldürülmelerini istiyorlardı. Celâleddin, bunlara nehre atılmalarını emretti. Manzara hakikaten feci idi. Bir tarafta kahraman hakan, diğer tarafta aile halkı.

Nihayet Sint nehri üzerine gecenin karanlığı çökerken Harzemşâh hanedanının mukadderatı da kararmış, gece bu hazin manzaranın üzerine siyah bir perde çekmişti.

Celâleddin Harzemşâh, Moğollar'ın önünde kâh galip, kâh mağlup olarak, binbir mecaradan sonra Anadolu'ya kadar geldi, Ahlat'ı muhasara ve zeptetti (1229). Bundan sonra birçok hadiselerin cereyan ettiğini görüyoruz. Nihayet sultan, 1231 yılı ağostos ayı içinde, Moğollar'ın âmansız takipleri karşısında Diyarbakır yakınlarına kadar geldi.

CELÂLEDDİN HARZEMŞAH DİYARBAKIR KAPILARINDA

1231 yılı ağostos'unun 17. günü... Sabah güneşi, Diyarbakır kalesinin granitlerini parlatırken, birgün evvelki sıcağın ateşini muhafaza eden emektâr burçlar, tarihin ender kaydettiği vak'alardan birine daha şahit olmaktadır :

Diyarbakır'ın kuzeyinde şimdi bir ilçe merkezi olan Hani'den kalkan Celâleddin Harzemşâh Diyarbakır kapılarındadır. Kapılar açılmıyor. Nerede ise Moğol atlıları yetişmek üzere. O gece sabaha kadar şarap içen, henüz mahmur ve keyifli olan sultan, meşhur-u âlem olan boz atının üzerinde zorla duruyor. Nihayet anlaşıldı, Diyarbakır sultanı kabul etmiyor. Bu sırada soluk soluğa yetişen bir Türkmen, Moğollar'ın yaklaştığı haberini getirdi. Sultan ve maiyetindeki birkaç yüz atlı, kaleden Dicle'ye yöneldiler. Tozu dumana katarak Dicle kenarına erişen sultan, nehrin öte yakasına atlayarak Miyafarkın - Silvan yolunu tuttu. Diyarbakır burçlarından seyre koyulanlar, 150 atın nallarından fırlayan dumanın bir kasırga gibi Kadıköy üzerinden kuzeye doğru aktığını görüyorlardı. Akşama kadar çalakırbaç giden bedbaht hükümdar, güneş batarken Miyafarkın - Silvan civarındaki bir köyün harmanında nefes almak zorunda kaldı. O zaman Miyafarkın bir mamûredir. Halâ mevcut olan kalesi kuvvetli, dört mezhebi temsil eden camii bakımlıdır, civarında küçük kasabalar vardır. Bu sırada, sultanın yanında bulunan dayısı Auater

Celâleddin Harzemşâh'ın Dicle'yi geçtiği Silvan köprüsü (Ok işareti Diyarbakır surlarını göstermektedir.) (Sayın Nezmi Sevgen'in kendi objektifi ile.)

Han bir kısım kuvvetle ayrılıp Silvan'a gitti.

Eyyubîler'den Melik-ül-Muzaffer Şihâbeddin Gazi (1220 - 1231) Miyafarkın emîridir. O anda orada bulunmaktadır. Celâleddin ona sığınmak istemiyor. Geceyi köyün harmanında geçirmeğe karar vermiş bulunuyordu. Şafak söktüğü zaman, sultanı takip etmekte olan Moğollar ordugâhı görüyor ve taarruz ediyorlar. Bu sırada atına çabuk binebilen sultanla bir kaç atlı kurtuluyor, diğerleri kargıdan geçiyorlar. Moğollar'dan 10 atlı Celâleddin'i takibe başlıyor. Sultan, bunlardan kendisine yetişen ikisini vuruyor, akibeti gören diğerleri takipten vaz geçiyorlar.

NASIL ŞEHİT EDİLDİ?

Celâleddin Harzemşâh dağa çıkıyor. Orada gelen geçenleri soymakta olan Kürtler'le karşılaşıyor, onu da soyuyorlar. Öldürmek istedikleri vakit, başlarındaki Kürt'e gizlice: "Ben sultanım, hakkımda bir karar vermekte acele etme, ya beni Silvan'daki Melik-ül-Muzaffer Şihâbeddin'e götür, o seni zengin eder, veya beni memleketlerimden birisine götür, seni emîr yaparım," diyor. Eşkiya reisi, ikinciyi tercih ederek sultanı obasına, karısının yanına götürüyor. Kendisi de dağdaki atları getirmeğe gidiyor. Bu sırada obaya gelen vahşi bir Kürt, kadından bu Harzemli'nin kim olduğunu soruyor. Kadın, sultan olduğunu, kendisine kocasının aman verdiğini söyleyince Kürt bağırarak: "Bunun sultan olduğuna nasıl inanıyorsunuz, onlar Ahlat'ta bundan daha kıymetli bir kardeşimi öldürdüler" diyerek mızrağı ile sultanı şehit ediyor.

Bir müddet sonra, Melik-ül-Muzaffer dağa adam göndererek sultanın atını, eğerini, pek meşhur olan kılıcını, saçının ortasına diktiği harbeyi getirtiyor. O sırada Silvan'da bulunan dayısı Auter Han ve diğer yakınları bu eşyanın sultana aidiyetini tasdik ediyorlar. Sonra kemikleri de bulunup gömülüyor.

Şimdi bu tarihî hakikatten, yukarıda kaydettiğimiz gibi halkın hatıralarına geçiyoruz :

Tarih, vak'anın yerini sarahatla kaydetmiyor. Silvan'ın kuzeyindeki dağlarda cereyan ettiğine göre bu silsile, Palu üzerinden Tunceli'ne, bizim meşhur "Tacik - Baba" dağına kadar uzar. Nesilden nesile intikal eden halkın hatıraları mutlak surette bir hakikata dayanmakta ve çok defa isabetli olmaktadır. Bu sebeple Dersimli'nin yüzyıllar boyu, Tacik-Baba'yı işaret ederek burada eşsiz Türk kahramanı sultan Celâleddin Harzemşâh'ın medfûn olduğunu söylemesi, her sene ağustos ayında tören yapması, kurbanlar kesmesi muhakkak surette bir tarihî hakikata işaret etmektedir.

Abul'faraç, Celâleddin Harzemşâh'ın Silvan'ın kuzeyindeki dağlarda şehit edildiği hakkındaki şüphe ve tereddüdümüzü kuvvetlendiren bir malûmat vermektedir :

H. 647 (M. 1249) yılında İran'daki Büyük Ceyhun nehrini geçmekte olan tacirler, fakirlerin elbiselerini giyen bir zavallı adama rastgelmişlerdir. Bu adam kayıkçıya:

"— Ben Sultan Celâleddin Harzemşahım. Gerçi Kürtlerin beni Âmid (Diyarbakır) dağlarında öldükleri söyleniyor. Fakat öldürülen ben değilim. Belki

esvabcıbaşımdır. Senelerden beri bu kıyafetle dolaşıyor ve yaşıyorum", demiştir. Yolcular, korkarak onu yakınlarında bulunan Mogol eşrafına götürmüşler. Mogollar da bu adama şiddetli işkence yapmışlar. Fakat bu adam söylediği sözlerden dönmemiş ve son nefesini verinceye kadar "Ben O'yum, O'yum, yani Celâleddinim," demekte ısrar etmiştir. (Abul'faraç Tarihi, II, 559. s.).

Abul'faraç'ın mevsuk olması icap eden bu kaydı ile Celâleddin Harzemşâh'ın hususî kâtibi Horasan'lı Mehmed'in verdiği malûmata istinat eden izahlarımızı telif edebilmek bir hayli zordur: Mehmet, Mogol takibi sırasında Sultandan ayrı düşmüş, birçok müşkülât içinde ve yarı çıplak bir halde Silvan'a geldiği zaman, Sultan'ın akibetini yerlilerden öğrenmiştir. Yani Sultanın sonu hakkında yazdıkları müşahedeye değil, işittiklerine dayanmaktadır. Sultanın 1231 senesi Ağustos ayında şehit edildiği rivayeti ile yukarıda Abul'faraç'a dayanarak verdiğimiz bilgi arasında on sekiz yıl kadar bir zaman geçmiştir. Biz, bu hadise üzerinde ötedenberi mevcut olan şüphe ve tereddütümüzü Abul'faraç'ın takviye ettiğine işaret etmekle iktifa ediyoruz. Belki zamanla, daha mevsuk kaynaklar bulunarak bu karanlık nokta kısmen veya tamamen aydınlatılır.

1966 YILINDA

3.5 MİLYON

Liralık

tam konforlu, kaloriferli, gömme banyolu,
Marley döşemeli ve deniz manzaralı

APARTMAN DAİRELERİ

İLE

ÇEŞİTLİ ZENGİN PARA İKRAMİYELERİ

AKBANK

İlâncılık — 4557

Tarih — 170

ELLİ YIL ÖNCE **Elli yıl öncesi İstanbulun en hareketli mahallerinden Eminönü ve çevresinde hemen hemen bir bonmarşeyi hatırlatan çeşitli esnaf ve ticaret mahalleri. Burasının bir meydan haline gelebilmesi, boş bir sahada bir şehir kurulması kadar çetin ve zor olmuştur.**

"Payitaht" ın son devri içinde bir önceki nesil

İKİNCİ MEŞRUTİYET YILLARINDA İSTANBUL HAYATINDAN TABLOLAR

YAZAN : A. CEMALEDDİN SARAÇOĞLU

1309 (Miladi 1893) ağustosunun dördüncü çarşamba günü akşamı İstanbul'da dünyaya gelmişim. Demek oluyor ki, 1908 temmuzunun 23 ünde İkinci Meşrutiyet ilân olunduğu tarihte, on beş yaşına basmış koca çocuktum. Bu itibarla da, o zamanki deyimle, (Devri dilârayi Meşrutiyet = gönül bezeyici Meşrutiyet devri) nin bütün olaylarına, cilvelerine yetişkin bir İstanbul çocuğu olarak, bizzat şahit oldum. O zamanki İstanbul hayatını, özellikle ve örnekleriyle yaşadım, o yılların hazlarından da, kederlerinden de payımı bol bol aldım.

ELLİ YIL ÖNCE **Elli yıl öncekı İstanbulun en hareketli mahallerinden Eminönü ve çevresinde hemen hemen bir bonmarşeyi hatırlatan çeşitli esnaf ve ticaret mahalleri. Burasının bir meydan haline gelebilmesi, boş bir sahada bir şehir kurulması kadar çetin ve zor olmuştur.**

"Payitaht" ın son devri içinde bir önceki nesil

İKİNCİ MEŞRUTİYET YILLARINDA İSTANBUL HAYATINDAN TABLOLAR

YAZAN : A. CEMALEDDİN SARAÇOĞLU

1309 (Milâdi 1893) ağustosunun dördüncü çarşamba günü akşamı İstanbul'da dünyaya gelmişim. Demek oluyor ki, 1908 temmuzunun 23 ünde İkinci Meşrutiyet ilân olunduğu tarihte, on beş yaşına basmış koca çocuktum. Bu itibarla da, o zamanki deyimle, (Devri dilârayi Meşrutiyet = gönül bezeyici Meşrutiyet devri) nin bütün olaylarına, cilvelerine yetişkin bir İstanbul çocuğu olarak, bizzat şahit oldum. O zamanki İstanbul hayatını, özellikle ve örnekleriyle yaşadım, o yılların hazlarından da, kederlerinden de payımı bol bol aldım.

Bu cihetı belirtmekten amacım, bu sütunlarda süzeceğiniz satırların, şundan bundan işitme kabilinden aktarılmış müşahedeleri değil, anlatanı tarafından bizzat yaşanmış, tadılmış, acı tatlı hatıralar ve sahneler olduğunu belirtmektir.

Bir noktayı da arzedeyim ki, geçmişe ve eskiye körkörüne hayran, yeninin, yeniliklerin şuursuz yericisi, dar görüşlü bir ihtiyar da değilim. Zaten bu satırlarda size politik olaylardan, savaşlardan değil de, daha ziyade o geçmiş yıllarda İstanbul hayatının, bugün artık tarihe karışmış, özelliklerinden, eğlencelerinden, mahallelerinden, zevklerinden ve o zamanki yaşayış, görüş alanındaki hususiyetlerinden söz açacağım; bundan 60 yıl evvelki İstanbul hayatını canlandırmaya çalışacağım.

DEĞİŞEN İSTANBUL HAYATI

İstanbul hayatında, son yarım yüz yıl içinde, oldukça önemli değişiklikler olduğu bir gerçektir. Mahalle hayatımız, aile içinde ve dışındaki münasebetlerimiz, ekonomik ölçülerimiz, hatta görüş, düşünüş ve davranış tarzlarımız yepyeni bir kılığa büründü. Bunların arasında tarihe göçüp bir hatıra olarak kalanlar için:

"— Pek iyi oldu!.." denilebilecek olanlar da vardır; bir göğüs geçirip:

"— Yazık oldu, İstanbul'un şu özelliği yaşatılmalı, kaybolmamalıydı!.." diye hayıflanmayı gerektirebilecekler de vardır. Ben bunların üzerinde durup mütalealar yürütecek değilim. Sadece eski İstanbul'un, meselâ, bir Kurban Bayramı sahnesini, bir Şehzadebaşı âlemini, bir mahalle baskınını, o zamanki sahne hayatını, o devrin yangınlarını ve mahalle tulumbacılarını, bâtıl inanışlarını, mahalle isim ve kavgalarını, şehir sebzesi, meyva ve spesyaliteleriyle ün yapmış İstanbul ve civarı semtlerini, parçalarını, renkli ve canlı bir fiim sadakatiyle seyrettirmeye gayret edeceğim.

İSTANBUL'UN ÜNLÜ SEBZE VE MEYVALARI

Bu ilk sohbetimizde sizlere sebze ve meyvalarının nefaseti ün salmış İstanbul semtlerinden bahsedeceğim. Bunlardan bir kısmı, bugün dahi anılmakta iseler de, birçokları yerlerini apartmanlara, çarşılara ve parklara, meydanlara terkederek tarihe karışmışlardır. Meşrutiyet Devri İstanbullusu, sebze ve meyve alırken lezzet ve nefasetleri dillerde dolaşan böyle semtler mahsullerinin okkasına, seve seve beş on para fazla verir, bu çeşit malları elde etmeye bilhassa dikkat ederdi. Bunlardan bugün hatırlayabildiklerimi, yetiştikleri semtleri de belirterek, sayayım : 1 - Gümüşsuyu'nun baklası, 2 - Bayrampaşa'nın enginarı, 3 - Yedikule'nin yağlı, göbekli marulu, 4 - Langa'nın hıyarı, 5 - Kartal'ın pırasası, 6 - Çengelköy'ünün çileği, 9 - Kavak'ın inciri, 10 - Sultanselim'in dev beyaz inciri, 11 - Yakacığın, Erenköy'ünün pembe çavuş ve alpehlivan üzümü, 12 - Dereskin'in fasulyası, 13 - Vaniköy'ünün vişnesi, Akhafız can eriği, 14 - Beykoz'un cevizi.

Bu arada, komşu ve ufakca kasabalarda, şehirlerde, yetiştikleri halde, zevk sahibi İstanbullularca pek aranan sebze ve meyveler de yok değildi. Meselâ : 1 - Tekirdağı karpuzu, 2 - Bursa kestanesi, şeftalisi, bostan patlıcanı, 3 - Kırkağaç'ın ağızda eriyen bal tadındaki kavunu, 4 - İzmir'in çekir-

Yakın mazi... Fakat ne kadar uzakta kalmış gözüküyor: Sokaklarda seyyar berberler: Bir mesin çanta içinde bütün malzeme, hatta termos içinde sıcak su!... Daha basitlerinde de yukarıdaki klişede görüldüğü üzere altı kömür ateşi ısıtmalı sıcak su ibriği!..

deksiz sultani üzümü, 5 - Yarımca ve civarının pembe ve sarı kirazları, vişneleri, 6 - Engürü armudu, balı, 7 - Şam fıstığı adı altında anılan Antep fıstığı, 8 - Şimdi yerlerinde açık hava tiyatrosu, spor sarayı yükselen Ayazpaşa bostanlarının ünlü beyaz, tatlı kara ve ekşi dutlarını da hatırladım. Hele o iri taneli ekşi karalar bir cennet meyvesi lezzetinde idiler; ağız boyarlardı ama, bir ham kara dut çiğnendi mi, boyayı alıverirdi. Bilhassa kara dut şurubu hem pek nefis, hem de şifalı bir şerbetti. Yıllardır ortada görünmüyor.

Ağızının tadını bilen zevk ehli İstanbullular, bu nefis sebzeleri, meyveleri, seyyar satıcılarından, alış veriş ettikleri manavlarından tedarik etmeye, titizlikle dikkat ederler, erkek ahçılarına, uşaklarına tenbih üzerine tenbih yağdırırlardı.

Bu arada kaynak sularının lezzetiyle şöhret kazanmış semtleri de unutmıyalım: Sarıyer'in Çırçır, Hünkâr, Fındık, Kestâne; Beykoz'un Sırmakeş ve Abdülhamid'in bile devamlı olarak içtiği Karakulak, Taşdelen ve Çubuklu, Kanlıca'nın Göztepe suları, Yakacık'ın Ayazma, Koru, Vezirçeşmesi, Hacıkâhya, Çalkantı suları, soğanlıktaki, böbrekteki taşları düşüren meşhur Çarşı suyu, Emirgân'daki Kanlı - Kavaksuyu, başta gelen Tanrı vergisi nimetlerdi. Bunlardan çoğu bugün de yerlerinde duruyorlar ama, birbiri

mizi aldatmayı o kadar mârifet sayar olduk ki, bu lezzetli menbâ suları yerine, ya terkos, yahut kuyu suları içiyoruz.

ESKİ İSTANBUL'UN ÖZELLİKLERİ

Bunlardan başka o devirde İstanbul'un bazı semtlerinin, bütün şehirde ün salmış özel yemekleri vardı. Meselâ Eyüb'un kebabı ve kaymağı, Beykozun paçası, Sultanahmet işkembecisinin terbiyeli şirden çorbası, Karaköy fırının saray lokması ve kuruboğaçası, Kanlıca'nın yoğurdu, Üsküdarda Şemsipaşa'nın turşusu, Vefa'nın bozası, Çekmece'nin, dört parmak enindeki taze balık yumurtası, Boğazın uskumrusu ve ıskaranın ateşini körleten yağlı lüferi, Hacıbekir'in akide ve lâtilokumu, Sultanahmet'teki şekerci İbrahim Efendinin bâdem ezmesi ve sakızlı lokumu, Darıca'nın çirozu, Arnavutköyü'nün akıntı istiridyası, Moda fenerinin istakoz ve pavuryası, Boğaz'ın turfanda kalkanı, Edirne beyaz peyniri ve Balkan kaşarı, Sarıyer'in özel kaba böreği pek meşhurdu. Bunlar hatıra gelenler.. O bolluk ve ucuzluk devrinde, İstanbul işte böyle zevkle yer, içer, gününü gün ederdi.

Gelecek sohbetimizde sizlere, bu bolluk konusu ile ilgili bâzı tarihî fıkralar, gerçek olaylar anlatacağım.

İSTİKBÂL İÇİN

tasarruf yapmayan sıkıntıdan kurtulamaz

T.C. ZİRAAT BANKASI

(Basım : 7613 — A — 81)

Tarih — 171

Düşen iktidarlardan hesap sorma çabası

İKİNCİ MEŞRUTİYETTE DİVAN-I ÂLİ HAREKETLERİ

— 3 —

Yazan :
NECMEDDİN SAHİR SILAN

Birinci Dünya Savaşının ilk günlerinde kabineden çekilen ve harp sonrası eski arkadaşlarını ağır şekilde ittiham eden eski Bahriye Nazırı Âyandan Çürüksulu Mahmud Paşa. (Sayın Necmeddin Sahir Sılan'ın koleksiyonundan)

Ermeni ve Rumların tehcirleri ile gayri müslimlerin ticaret işlerine ve "Arab kavm-i necibi" ne karşı güdülen kötü muamelelere ve seferberlikte kurulan Amele Taburları ile Harb-i Umumiye sebepsiz girilmiş olmasına ve bu "şeref-i meş'um" a nailiyet için memleketin bir cüz'ünün Bulgar'lara terkedilmiş bulunmasına dair olan bu takrire de, diğerlerinde olduğu gibi, Dahiliye Nazırı Ali Fethi (Okyar) Bey cevap verdi

Muhtelif ırklara, unsurlara temas eden bu takrirde, Türk unsurunun zikredilmemiş olmasına teessüf eden Dahiliye Nazırı, Hükümetin nazarında bütün "anasır" ın, hukuk ve imtiyazat bakımından eşit olduğunu ve bir fırkanın, bir unsurun, bir heyetin diğerlerine tahakküm etmesine müsaade olunmıyacağını söyledi.

Trabzon mebusu Hafız Mehmet Bey de bu takrir ile Türk unsurunun tahkir edildiğini söyledikten sonra, tehcir ve nakledilen Ermenilere ait rakkamların pek mübalâğalı olduğunu ve bir kısım Rumlar ile Ermenilerin isyan ve ihtilâl çıkardıklarının unutulmamasını da ilâve etti. Asir mebusu Ali Haydar Bey, üç Rum Mebusu tarafından verilen takrirde mevzubahs "Arab kavm-i necibi" hakkındaki fıkranın, Arap Mebuslarınca "tahaddüs eden ahval ve vekayii müessifenin hal ve faslı münasip bir zamana bırakılmış olması hasebile" tay edilmesini ayrı bir takrirle istedi.

Okunan ve üzücü görüşmelere yolaçan takrirde imzası bulunanlardan Aydın mebusu Emanoilidi Efendi, Türk unsurunun müdafaasının daha ziyade Türklere ait olduğunu, kendisinin Türkleri sevmekle ve Onlara acımakla beraber Türklere birşey yapamıyacağını ilâve etti. Kastamonu mebusu Rüştü Bey ile Muş mebusu İlyas Sami Efendi de mevzubahs takrirle Türk unsurunun tahkir edildiğinden şikâyet etti.

Bu yöndeki görüşmelerden sonra altı Ermeni Mebusunun imzaları ile verilen ve seferberlik halinde Hükümet icraatına karşı gelenler hakkında çıkarılan "karar-ı muvakkat" ile başka yerlere nakledilenlerin emval ve emlâki hakkındaki "kararname" nin reddine dair olan takrir okundu. Dahiliye Nazırı Ali Fethi (Okyar), kötü harekette bulunan-

ların cezalandırılacağını ve mazlum olanlara da Hükümetin yardımda bulunacağını söyledi.

ŞAHLANAN HIRSLAR

Daha sonra, Hudeyde Mebusu Hıfzı ve Mustafa Beylerle Teaz Mebusu Tahir Feyzi Bey tarafından verilen ve yurt dışına kaçanlarla mülga İaşe Heyetinde ve Men'i İhtikâr Komisyonundaki suiistimallerin failleri hakkında tahkikat ve kanunî takibatta bulunulmasına dair olan takrir okundu.

Bu arada, seferberlik zamanında Hükümet icraatına karşı gelenler için uygulanacak tedbirlere ait "Muvakkat Kararname" nin reddi Hükümet tarafından teklif ve Mebusan Meclisi tarafından kabul edildi.

Böylece, muhtelif ırkları ve unsurları temsil eden Mebusların, Birinci Dünya Savaşı sonunda yıkılan İttihad ve Terakki iktidarına karşı, insafsızca ve çok ağır şekilde çıkışlarını gösteren ve çeşitli emeller, hırslar ve kinlerle dolu olan takrirleri Mebusan Meclisinin bir gününü doldurmuş oldu. Meclisin o toplantısında verilen takrirlerin hepsi bölücü ve ayırıcı fikirlerle ortaya atılmıştı.

Bu suretle yıllarca üzerinde durulan "İttihad-ı Anasır" hülyası da tamamile iflâs etmişti: Ermeni ve Rum Mebuslarının birlikte tertip ettikleri fesatçı ve ayırıcı hareketler yanında, Osmanlı İmparatorluğu içinde İslâmiyet rabıtası ile uzun yıllar Türk Müslümanlarla kader birliği etmiş bulunan "Arab Kavm-i Necibi" nin temsilcileri olan bazı Mebuslar tarafından takınılan vaziyet de, Birinci Dünya Savaşından önce ve sonra, vatanımızı dış düşmanlar ile parçalamaya karar vermiş ve istiklâl hareketlerine teşebbüs etmiş olan Arap milliyetçilerini adeta destekleyici mahiyetteki gizli ruh haletlerini canlandırıyordu.

Hırslar ve kinler şahlanmış, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü için her tedbire baş vurulmuştu. Bütün bu olaylar çok acı idi. Gerçekten de çok hazin...

Yıllarca sustuktan sonra, içlerinde gizledikleri hırs ve kinleri, Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşı sonunda karşılaştığı elim vaziyetten istifade etmek suretile, açığa vurmıya başlıyan Rum Mebuslarının verdikleri takririn muhtevası oldukça dikkate şayandı.

Rum mebusları, bu takrirle yalnız Rumların değil, Ermeniler ile Arapların da müdafaasını üzerlerine almış oluyorlardı. Buna şaşmamak kabil değildi.

GARİP BİR TECELLİ

Bu hazin ve ciddi vaziyet içinde Parlâmento tarihimize yeni bir sahife daha ekleniyordu: Divaniye mebusu Fuad Bey tarafından verilen takririn Mebusan Meclisinde görüşüldüğü gün, Ahmet Rıza Beyin başkanlığında toplanan Ayan Meclisinde de Divan-ı Âli konusu ile ilgili konuşmalarda bulunuldu. Bu, Meclis çalışmalarının bu yönde garip bir tecellisi oldu.

Eski sadrazam Mehmet Sait Halim Paşa kabinesinde Nafia Nazırı olarak bulunan ve Karadeniz'de atılan salvo ateşlerile Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşına katılması üzerine "Bayramın dördüncü günü Bab-ı âlide toplanan Meclis-i Vükelâ'da badire-i uzmaya iştirake karar vermek Kabinenin hak ve selâhiyeti fevkinde olduğunu ve ahval ve şerait-i memlekete nazaran vahim ve mühlik netayici bâdi olabileceğinden harbe iştirake muhalif" olduğunu söylemek suretile Nazırlıktan istifa eden Çürüksulu Mahmud Paşa hazırladığı beyanatı okudu.

Eski Nafia Nazırı, eski Sadrazam Mehmet Said Halim Paşa Kabinesinde Dahiliye Nazırı olarak çalışan, sonraları Sadrazam olan Mehmet Talât Paşanın İttihad ve Terakki kongresinde "Muharebe-i umumiyeye hasbel ittifak iştirakimiz iktiza eylediğini beyan" etmiş olduğuna dokunarak hazırladığı beyanatta Almanlar ile imzalanan ittifak muahedesi hakkında şöyle söylüyordu :

"— ... Avrupada naire-i harb iştial eylemeden evvel işbu ittifakın şerait-i umumiye ve hususiyesi karargîr olduğuna dair malûmatım yoktur. Harb-i Umuminin tahakkukundan sonra akd-i ittifak, harbe iştiraki tasmim demek olacağı derkârdır. Bu ittifakın vücudundan ve şeraitinden Millet ve Hey'et-i Teşriiyye'si şimdiye kadar ne için agâh edilmemiştir? Devletin bu badire-i âzimeye duhul esbabını mübeyyin vesaik-i siyasiye

neden her Devlette olduğu gibi bizde de neşredilmemiştir?"

VESİKALARIN NEŞRİ

Âyandan Çürüksulu Mahmud Paşa, mevzubahs ittifak muahedesi ile siyasi vesikaların neşrini böylece talep ettikten sonra yazılı beyanatına şöyle devam ediyordu :

— Kabine erkânından bazıları ciddden harb taraftarı idi. Ben, bunların sevki ile, kasden harbe iştirak edildiğini anlamıştım... Bilmiyerek harbe giren milletimiz maddi ve manevi âzami fedakârlıklar ihtiyar eyledi. Üç buçuk milyona karip asker silâh altına alındı. Memleketin bilcümle vesait ve menabi-i servetine bilâ kayd ve şart vaz'ı yed olundu. Düşmanların, mütefavit zamanda cihat-ı muhtelifeden kuvay-ı mütecavizesi kuvvetlerimizin pek dununda bulunduğu halde bidayeten Anadolu ile Irak'ın ve âhiren Suriye ve havalisinin istilây-ı elime maruziyeti fevkal had calib-i dikkattir.

Orduy-u Hümayun'un memleketi müdafaadan aciz bir izmihlâl-i fecia sukutu esbabının tetkiki iktiza eder. Ordunun ve harekât-ı harbiyenin bilcümle nıkat-ı nazardan suiidaresi ve menabi-i memleketin suiistimali şu elîm netayic-i meş'umeye bâdi olmuştur. Hükümet-i sabıka tarafından memleket her cihette hüsn-ü idare olunsa idi ve hak ve adle riayetle hukuk ve haysiyet-i ahaliye tecavüz ve fezayih-i elime irtikâp edilmese idi, şereflı bir sulh imkânını muhafaza edebilirdik.

Ara yerde zuhur eden siyasi fırsatların ihmal ve fevt edilmesi dahi şayan-ı ehemmiyettir. Binaenaleyh dahilen ve haricen memleketin selâmetini kâfil olacak emniyet ve itimadın husulü için siyasi ve askerî heyetler teşkil edilerek bu babda tetkikat-ı iptidaiye icrasının ve mesuliyeti tebeyyün edenler hakkında ahkâm-ı kanuniyenin tatbikini talep ederim.

Bu beyanat, Ayan Meclisinde derin bir sessizlik içinde dinlenildi. Herkesin yüzünde bir başka havanın izi seziliyordu. Meclis-i Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey bu sessizliği gidermiye çalıştı ve okunan beyanat üzerine âyan âzasının mütelâasına. reylerine müracaat etti.

Âyandan Ferik Rıza Paşa, söz konusu edilen vesaik-i resmiyenin hükmü kalmadığından neşrinde beis olmadığını söyledikten sonra, harbin hatalarını tetkik edecek Komisyon'un kimler tarafından teşkil olunacağını sordu. Beyanat sahibi âyandan Çürüksulu Mahmud Paşa, keyfiyetin halli hususunun bir Encümene havalesini teklif etti. Bunun üzerine, cereyan eden görüşmelerden sonra, sekiz âzadan müteşekkil bir "Encümen-i Mahsus" un, Meclis-i Ayan Nizamname-i dahilisi mucibince, Şubeler tarafından intihabı suretile mevzuun tetkiki kabul olundu.

Eski Sadrazam Mehmed Said Halim ve Mehmet Talât Paşa kabinelerinde Adliye Nazırı olarak bulunan ve Divan-ı âli konusu ile ilgili konuşmasında "kendi hatası ve suçu tahakkuk ettiği takdirde kendi ipini elile çekeceğini" söyliyen Âyandan Sahib Mollazade İbrahim Bey. (Sayın Necmeddin Sahir Sılan'ın koleksiyonundan)

MEHMET SAİT HALİM PAŞA DA DİVAN-I ÂLİ İSTİYOR

Eski Nafia Nazırının âyan âzası hüviyetile teşkilini istediği bu "Encümen-i Mahsus" ile güttüğü maksat açıktı: O, bu isteği ile, eski Sadrazam Mehmet Sait Halim ve Mehmet Talât Paşa kabinele-

rinin Divan-ı âliye sevki için Mebusan Meclisi'nde Divaniye Mebusu Fuad Bey tarafından verilen ve Meclis-i Mebusanca Beşinci Şubeye havale edilen takrire göre başlanılacak çalışmaları Meclis-i Ayan bakımdan da teyid ve takviye etmiş oluyordu.

Esasen, Meclis-i Mebusan'da Divan-ı âliye sevki istenilen eski Sadrazam Mehmet Sait Halim Paşa da, âyan âzası sıfatile, o toplantı günü hazırladığı ve Meclis-i Âyan Riyasetine sunduğu bir takrirle Divan-ı âli teşkilini talep etmiş bulunuyordu. Âyan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey, Prens Sait Halim Paşanın isteğine uyarak, verdiği takriri okuttu.

Meclis-i Âyan Riyaseti Celilesine

Malum olduğu üzere Harb-i Umumi tahaddüs ve Devletimiz bu harbe iştirâk ettiği zaman acizleri Makam-ı Sadaret'te bulunuyordum.

Hükümetin o zamanki vaziyet-i siyasiye önünde ittihazına lüzum gördüğü meslek ne gibi esbab ve avamile müstenit olduğu Millete karşı muhtac-ı tenvir ve izah olup Memleketlerinin idare-i mukadderatını yed-i mes'uliyetlerine alan Rical-i Hükümet muhasebe-i ef'al ve a'male de hazır bulunmaları lâzım geleceğine nazaran ahval ve şeraitin müsaadesine ve vakt-i merhunun hulûlüne intizaren zaman-ı Sadaret'ime ait siyasetin hesabını vermek acizlerince esasen mukarrer idi ise de, harbe iştiraki takip eden hadisat ve harekâta ve bunlar dolayısile vukua gelen netayic-i azimeye bakarak hakikati tebyin ve mes'uliyetleri tayin zamanının bundan fazla geciktirilmesini ne maslahata ve ne de hayat-ı siyasiyeme muvafık görmediğimden Harb-i Umuminin infilâkına tekaddüm ve tesadüf eden günler dahi dahil olduğu halde zaman-ı Sadaret'ime ait ve harb ile alâkadar bulunan mesailin Kanun-u Esasi'de muayyen olan usule tevfikan tetkiki zımnında bir Divan-ı âli teşkilini talep ve meselenin derkâr olan ehemmiyeti hasebile Heyet-i celile'ce müstacelen bir karar verilmesini rica ederim.

Olbabda emr-ü ferman hazret-i men lehülemrindir.

Sadr-ı Esbak, Âyandan
Mehmet Said Halim

Böylece, eski Sadrazam Mehmet Said Halim Paşa, Divaniye mebusu Fuad Beyin Meclis-i Mebusan'da dile getirmiş olduğu Divan-ı âli mevzuunu Meclis-i Âyan'da okunan takriri ile Milletin huzurunda tekrarlıyordu. Âyan âzası arkadaşları tarafından mes'uliyet duygularının ve medeni cesaretin ifadesi olarak karşılanan bu takrir üzerine Mehmet Said Halim Paşa kabinesinde Adliye Nazırı olarak bulunmuş olan Âyan'dan İbrahim Bey de söz aldı.

"İPİMİ KENDİM ÇEKERİM"

Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşına katıldığı günlerde birlikte çalışmış olduğu eski Sadrazam Mehmet Said Halim Paşanın bu takririne iştirak ettiğini söyliyen İbrahim Bey, halk arasında su-i zan hasıl olduğunu, harbe ne suretle girildiği hakkında biraz önce konuşan eski Nafia Nazırı Âyandan Çürüksulu Mahmud Paşanın beyanatında yeteri kadar açıklık olmadığından bu cihetin tavazzuh etmesinin elzem olduğunu ifade etti.

Âyan arkadaşları tarafından dikkatle dinlenilen eski Adliye Nazırı, biraz da titrek sesle, konuşmasına devam etti. Sahip Molla Zade İbrahim Bey, Mehmet Said Halim Paşanın Sadareti zamanında Kabinede bir cüz'ü halinde bulunduğuna işaretle kendisinin de mesuliyet-i vicdaniyeyi dai olarak zan altında kaldığını, memleketin saadetine beş yüz yıl hizmet etmiş olan bir aileye mensup olmakla beraber arkadaşları tarafından bugün kendisine nefretle bakıldığını söyledi ve büyük bir teessür içinde sözlerini şöyle bitirdi :

"— Bu sebepten naşi mücrim ve mes'ul olanların taayyün etmesini en evvel ben talep ederim. Hatta bir cürmüm ve hatam tahakkuk eder ise, ipimi kendim çekerim."

Âyan âzası tarafından hüzünle karşılanan bu sözler üzerine Meclis-i Âyan Reisi Ahmet Rıza Bey okşayıcı birkaç söz söyledi ve İbrahim Beyin asaletinden bu tarzda bir hareket beklendiğini ilâve etti. Toplantıda bulunan bütün âyan âzası Ahmet Rıza Beyin bu sözlerine iştirak ettikten sonra Prens Mehmet Said Halim Paşanın Divan-ı âli teşkilini istiyen tak-

ririnin, âyan'dan Mahmud Paşanın beyanatı üzerine, Meclis-i Âyan şubeleri tarafından teşkili kararlaştırılan sekiz kişilik "Encümen-i Mahsus" a verilmesi kabul edildi. Ortalık yeniden derin bir sükûta daldı ve Meclis-i Âyan bu hazin toplantıdan sonra dağıldı.

Böylece, 4 Kasım 1334 (1918) günü bir yandan Mebusan Meclisinde Divan-ı âli ile ilgili takririn havale edildiği Beşinci Şubenin derhal toplanması için akşamın geç saatlerinde çalışmalarda bulunuluyor, diğer yandan, parlâmento tatarihimizin garip bir tesadüfü ve tecellisi olarak aynı günde toplanan, aynı konu ile ilgili görüşmeler sonunda verilen kararlara mütenazır olarak "Encümen-i Mahsus" teşkili için Meclis-i Âyan Nizamname-i Dahilisi mucibince şubeler arasında âza intihabı işleri tamamlanıyordu.

Bütün bu olaylar, İkinci Meşrutiyet devrimizin on yılı kapsıyan ve toplantı zamanlarına nisbetle çok kısa süren parlâmento hayatında oldukça tez bir şekilde gelişiyordu.

Milletin emanet ve vekâletini haiz oldukları halde Birinci Dünya Savaşı sırasında susmuş olan millet vekilleri, harp kabinelerinin Divan-ı âliye verilmesine dair Divaniye Mebusu Fuad Beyin Meclis-i Mebusan Reisliğine verdiği takriri desteklerken, İttihad ve Terakki Cemiyetinin kuruluş devresinde büyük hizmetleri olduğu halde sonradan görüş ve düşünüş bakımından eski arkadaşlarından ayrılmış olan hürriyet mücahidi ve Âyan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey ile diğer birkaçı hariç olduğu halde susmayı tercih etmiş olan Ayan âzası da, Divan-ı âli konusunda Meclis-i Ayanda fikirlerini söyliyen arkadaşlarının konuşmalarını şimdi tasvible karşılıyorlardı. Fakat kurulması istenilen Divan-ı âli nasıl teşekkül edecek, nerede, nasıl çalışacaktı?

DİVAN-I ÂLİNİN KURULUŞ TARZI VE VAZİFELERİ

Uzun zaman köşeye atılmış gibi duran "Kanun-u Esasi" şimdi yeniden ellerde dolaşıyordu. Divan-ı âlinin kuruluş tarzı ve vazifesi o zaman yürürlükte olan "Kanun-u Esasi" de, o zamanki deyişle şöyle sıralanıyordu :

"Madde — 92 : Divan-ı âli, otuz âzadan mürekkeptir ve bunların onu Heyet-i Âyan, onu Şûray-ı Devlet, onu Mahkeme-i Temyiz ve İstinaf Rüesa ve Âzasından kur'a ile tefrik ve tayin olunarak Âyan Dairesinde lüzum göründükçe Ba İrade-i Seniyye akdolunur. Vazifesi Vükelâ ile Mahkeme-i Temyiz Rüesa ve Âzasının ve Zat ve Hukuk-u Şahane aleyhinde harekete ve Devleti bir hal-i muhataraya ilkaya tasaddi eyliyenlerin muhakemesidir.

Madde — 93 : Divan-ı âli ikiye münkasem olup biri Daire-i İttihamiye ve biri Divan-ı Hakemdir. Daire-i İttihamiye dokuz âzadan ibaret olup üçü Heyet-i Âyan ve üçü Divan-ı Temyiz ve İstinaf ve üçü Şûray-ı Devlet âzasından Divan-ı âliye alınacak âza içinden kur'a ile intihab olunur.

Madde — 94 : Bu daire şikâyet olunan zevatın müttehem olup olmadığına sülüsan ekseriyetile karar verir ve Daire-i İttihamiyede bulunanlar Divan-ı Hakemde bulunamaz.

Madde — 95 : Divan-ı Hakem yedisi Heyet-i Âyan ve yedisi Divan-ı Temyiz ve İstinaf ve yedisi Şûray-ı Devlet Rüesa ve Âzasından olmak üzere Divan-ı âli âzasının yirmi bir neferinden mürekkeb olarak Daire-i İttihamiye tarafından muhakemesi lâzım olduğuna karar verilmiş dâvalar hakkında âzay-ı mürettebenin sülüsan ekseriyetile kat'iyen ve kavanin-i mevzuası tatbiken hükmeder ve hükümleri kabil-i istinaf ve temyiz değildir."

Gelecek sayıda :

- **"Encümen-i Mahsus" un Divan-ı Âli konusundaki görüşleri.**
- **Ayandan Çürüksulu Mahmud Paşanın Birinci Dünya Savaşı ile ilgili eski arkadaşlarını ittiham edici sözleri.**

CEVAP BEKLİYEN SUAL

Acaba İsrail'de bir hatip çıkıp Hitler'i ve Alman milletini sokaklarda methederse buna karşı halk ne yapar ?

Tarih, Coğrafya, değişmez gerçekler karşısında :

BİZ ve RUSYA

YAZAN : M. ŞEVKİ YAZMAN

Son günlerin en şayanı dikkat hadisesi şüphesiz Türkiye İşçi Partisi Başkanı Mehmed Ali Aybar'ın Karadeniz sahillerindeki şehirlerin meydanlarında göğsünü kabarta kabarta Rusya'nın iyiliğinden ve Amerika Birleşik Devletinin korkunçluğundan bahsetmesidir. Vakıa Atatürk devrinde de politika icabı, zaman zaman, Rus dostluğundan, Rus ittifakından söz edildiği ve hatta bundan yararlanıldığı görülmüştür. Ne var ki, Rusları gayet iyi tanıyan, niyetlerini siyasilerimizden ve devlet adamlarımızdan daha iyi bilen Türk halkına Rus devleti ve onun politikası meydanlarda methedilmemiştir. Hele Rus saldırısının bugünkü yegâne seddi olan NATO'nun birinci unsuru ve Rus bolşeviklerini yerlerinde tutan nükleer silâhların biricik sahibi Amerika'nın bir İncirlik üssü bahanesile Türk halkı önünde "dünyanın en emperiyalist devleti" ilân edilmesi işitilmemiştir. Bir zaman Türk olan Uraller'dan Karpat'lara kadar bütün sahaları, Baltıktan Kubaya kadar bütün memleketleri eline geçirmiş ve zaman zaman istibdadın en koyu şeklini tatbikten çekinmemiş ve ne zaman çekineceği de henüz belli olmayan Rusya bu çeşit göklere çıkarılırken, Amerikanın da bu mertebe yere vurulması ve bunun da Türk halkı önünde, meydanlarda yapılması doğrusu aklın alamıyacağı bir garabettir. Ne var ki, memlekette demokrasi hâkim göründüğüne göre, bizlerin de geçmişi ve geleceği gözönüne koyarak hakikatı meydana çıkarmak vazifemiz olmuştur. Türklük için bir ölüm - kalım meselesi olan Rusya probleminde sessiz kalmak, fikrimizce suçların en büyüğüdür.

MÜTHİŞ İVAN ve STALİN RUSYASI

Sayın Aybar meydanlarda çektiği nutuklar ile Sovyet Rusya'yı göklere çıkarırken tarihin Müthiş İvan adını taktığı ve herşeyden evvel ayakta duran Türk hanlıklarını insafsız, merhametsiz yere sererek ve ahalisini ço-

luğu çocuğu ile yok ederek bir zaman Altınordu Devletinin toprakları olan diyarları nasıl Ruslaştırdığını, bugün bu sahada tek Türk'e rastlanamıyacağını unutuyor.

Bugün, göklere çıkarılan Sovyet Rusyanın doğuşundan Stalin'in ölümüne kadar geçen zaman zarfında bolşeviklerin hareketinin Müthiş İvan'dan asla geri olmadığı ve aynı paralelde gittiği, şimdi ise ne yön tutacağını ancak Cenabı Hakkın bildiği ve fakat tarihi hakikat olan Rus gidişinin hiç değilse üç asırdan beri aynı istikameti takip ettiği hakikatini milletin gözü önüne koymak her Türk münevveri için bir vazife, bir borçdur. Vakıa Türk milleti bütün tarihi boyunca bu hakikati idrak etmiş, bu akli selimi göstermiştir; fakat tarihin unutulan hakikatlerini de zaman zaman tekrarlamakta fayda ve hatta zaruret vardır.

Ruslar Onbirinci yüzyıldan evvel bugünkü Rusya'nın ancak yedide birini ellerinde bulundururlardı. 1240 tarihinden 1480 tarihine kadar ise Urallardan Karpatlara kadar Altınordu Devleti buralara sahipti. Bu zaman zarfında bizzat Moskova Knezleri, Altınordu Devletinin müsaadesi olmadan parmaklarını dahi kıpırdatamazlardı: Altınordu hanlarından ferman getirenlerin ayaklarının altına halılar döşerler ve onları ayakta karşılarlar, ayakta dinlerlerdi. Ama neylersin ki, bu milletin kötü talii burada da kendisini gösterdi, Cengiz Han'ın oğlunun ve torununun kurduğu bu devlete gene ilk darbe kendi soyundan geldi: 1402 yılında Osmanlı Padişahı Yıldırım'ı esir eden Timurlenk, Altınordu Devletine de en büyük darbeyi indirdi ve onu ufak hanlıklara ayırdı: Kazan Hanlığı, Kırım Hanlığı, Nogay Hanlığı, Esterhan Hanlığı v.s.

Moskof Çarı Üçüncü Petro. Türk - Moskof dostluğuna inananların akibetini bilmeleri şart Çarlardan birisi. Katerina onu neden yoketti ve neden herşeyi eline aldı? Çünkü o gün bugün, Rusya'ya hâkim olacak kuvvetin asla tâviz vermiyeceği gerçek, Boğazları ele geçirip Akdenize inmek milli siyasetidir. Bunu bütün dünya bilir de, Türkiyeyi kurtarmak (!) sloganı ile ortaya atılan sosyalist (!) lerimiz bilmez gözükürler. Daha doğrusu bu ebedî gerçeği bile inkâr felâketi içindedirler.

İşte, Müthiş İvan'ın büyük darbesini vurduğu bu parçalanmış hanlıklardı; onları yalnız mağlûp etmedi, âdeta topraklarından insanlarının köklerini kazıdı ve buralara Rus asıllı muhacirler getirerek tamamen Ruslaştırdı.

OSMAN OĞULLARI ve ROMANOFLAR

Birkaç bin atlı ile Söğüt ilçesine ve Domaniç yaylasına yerleşen Kayı-han kabilesi, bir buçuk asır sonra İstanbul'u alarak o vakit dünyanın görmediği büyüklükte bir İmparatorluk kurmuştur. Meşhur Alman Tarihçisi Babinger bu devreyi takip ederken der ki :

"— Osman Oğulları Anadoluda ne büyük bir kudrete ve ne de meselâ Selçuklar gibi bir şöhrete sahip değildiler. Bu kadar kısa bir zamanda Türk ve hatta Türk olmayan toplulukları arkalarına katarak böylesine muhteşem bir devlet kurmaları ancak mucize olarak vasıflandırılabilir. Daha ikinci Padişah Orhan Bursa'yı zapteder etmez, asırlık Bizans İmparatoru kendi öz kızını ona hediye olarak gönderdi. Ne var ki, Orhan Gazi değil Müthiş İvan gibi Türk olmayanları kazımak, Rum asıllılardan bir çoğuna Bizansa iltica müsaadesi verdiği halde yerlerinden kıpırdamadılar, asırlar boyu Bursada kaldılar; bugün kalanlar gibi..."

Buna karşı Müthiş İvanların meselâ Kırım'da temizleyemediklerini, Mehmed Ali Aybar'ın övdüğü Sovyet devleti, Stalin'in zamanı saltanatında tıpkı Müthiş İvan gibi kökünü kazıdı. Bugün Rusya'nın idaresi altında bulunan diğer bölgelerde daha neler olduğunu bilmiyoruz.

Müthiş İvan öldükten sonra yerine karısı varis çıkar, o da ölünce karısının kardeşi Mişel Feodoroviç 1613 yılında evvela Moskova Grandükü, sonra Rus Çarı olur. Romanof hanedanının kurucusu da bu zattır. Bu hanedan 1917 senesine kadar Rusya'ya hâkim olur ve onu gene Müthiş İvan'ın metodlarile büyütür, geliştirir ve bugünkü Rusya'yı meydana getirir.

Romanof hanedanının Rusya tahtına geçmesinden bu yana 240 yıl zarfında ekserisi Ruslar tarafından açılmak üzere 17 defa harbe girmişizdir ve bu harpler tam elli sene sürmüştür. Bu harplerin istikametlerinde, hedeflerinde ve gayelerinde en ufak bir değişiklik görülmemiştir. Stalin zamanında ve Atatürk devrinde devam eden uzun dostluk yıllarından sonra ilk fırsatta bize sunulan ültimatomla, Deli Petro'nun vasiyetnamesinde bahis konusu olan noktalar arasında zerre kadar fark yoktur: Boğazlar, Marmara Denizi, İstanbul ve civarında üs, Doğu Anadoluda birkaç vilâyet... Eğer bu talepler, zamanın müsaid olmaması veya Türklerin hür garp âlemi tarafından destekleneceği hissedildiği için geri bırakılmışsa, bu asırlık plânda bir değişiklik manasına gelmez.

Şimdi burada gayrı ihtiyarî akla şu geliyor : Romanoflardan tam üç yüz sene evvel işe başlayıp ilk iki buçuk asırda aklın ve hayalin almadığı mucizeleri yaratarak Viyana'dan Basra körfezine ve İran hududundan Magriba kadar olan sahaları emri altına almasını başarmış Osmanlı Devleti, nasıl oluyor da kendisinden sonra gelen Romanofların kurduğu devleti, kendisine karşı izlediği siyaseti görmüyor ve bunun karşısında eriyip küçülüyor? Bunun tek sebep ve cevabı, Osmanlılar'ın son devirlerine doğru Türk

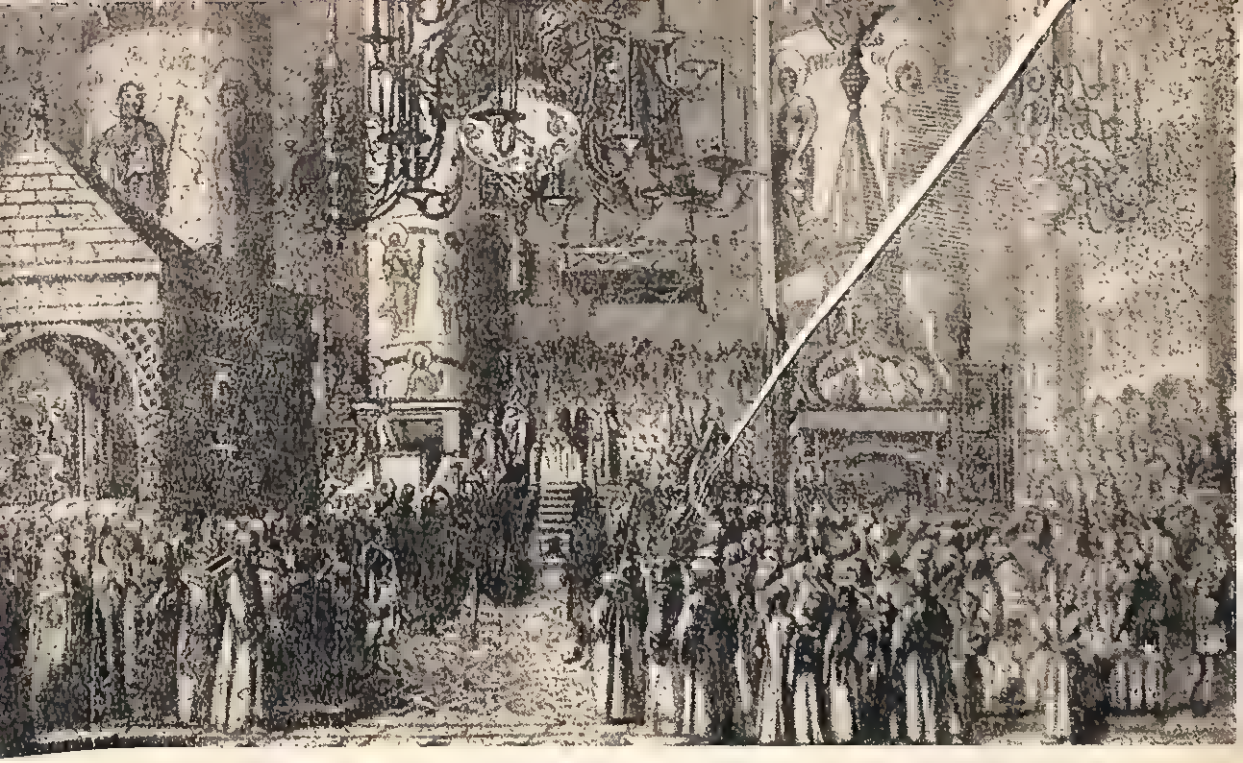

İkinci Katerina'nın Kremlin Katedralinde, Ayasofya'yı salib'e iade edecek "mukaddes savaş" ın dini töreninde takdisi.

milleti ve milliyetçiliği ile alâkadar olan insanların iş ve idare başında bulunmamalarına karşılık Müthiş İvan ve bilhassa Deli Petronun tam idealist bir Slavcı olması ve Romanof hanedanında bu his alabildiğine gelişirken, padişahların anaları bile asla Türk olmayan Osmanlı sarayında Türklük ve Türk milletile alâkanın yalnız saltanat sürmeğe yönetilmiş bulunmasıdır. Bunu iyi anlayabilmek için Büyük Petro ile bizim ilk reformcu Üçüncü Selim'i gözden geçirmek lâzımdır.

BÜYÜK PETRO ve ÜÇÜNCÜ SELİM

Evvelâ şurasını belirtelim ki, Osmanlı Devletinin kurulma çağında mucize tesiri yaratan, daha doğrusu padişahlara kayıdsız şartsız itaati temin eden gayri Türk unsurların ve dönmelerin orduda, idare başında ve hünkâr saraylarında belli başlı yerleri işgâl etmeleri ne dereceye kadar işe yaramışsa, sonradan millet ve memleketle alâkaları çok az olan bu insanların iş başında bulunmaları da o derece zararlı olmuştur. Osmanlılar devrinde büyük sadrazam, büyük kumandan olarak halis Türk ırkından gelmiş insanlar pek azdır. Bunların hiyanetinden söz etmek istemiyoruz, fakat Romanoflar'ın emrindeki gibi milliyet ideali ile çırpınanlar ve krallarının gösterdiği yolu takip edenler pek azdır. Deli Petro'nun koyduğu esaslar kendi zamanında ve ondan asırlar sonra cari olduğu halde, bizim büyük ıslâhatçı, sanatkâr Üçüncü Selim'in memlekette tatbik etmek istediği yenilikler, bir Kabakçı Mustafa hazelesinin arkasına taktığı birkaç yüz yeniçeri askerile, talebe-i ulûm ve birkaç çıkarcı fetvacı elile yok edilebiliyordu.

Bizimkilerin Deli, garplilerin Büyük adını takdıkları Petro'nun Müthiş

İvan'dan farkı, zamanında Rus milletini garp medeniyet ve tekniğine uydurmak için elinden gelen gayreti sarfetmesidir. Bunun ötesinde onun da bütün gayreti Karadenize doğru ve Kafkasya'ya civar bütün sahaları ele geçirmek, burada Ruslar'dan başka kimse bırakmamak ve tam bir şovenizmle Rus İmparatorluğunu takviye etmekti. Ukrayna ve Şimali Kafkasyanın yukarısında Kazakistanı işgâl ile işe başladı, bu sıralarda, yani Onsekizinci yüzyılın başlangıcında ve İkinci Viyana yenilgisinin bir neticesi olarak Osmanlı Devleti perişan halde olduğu için istediklerini kolayca ele geçirebiliyordu.

Deli Petro bunlarla yetinmedi: Bakû, Derbent ve Kafkasyanın da bir kısmını aldı; sıra Kırım hududunda kale yaptırmaya ve topraklarımıza tecavüze geldiği zaman artık Osmanlı Devletinin de tahammülü kalmamıştı, harp ilân etti ve Romanya istikametinde Baltacı Mehmet Paşa kumandasında bir ordu gönderdi.

Hikâye malûm: Petro ordusile Prut ırmağı kenarında Falcı'ya kadar geldi ve buradan taarruz edeyim derken bataklıklar içine düştü ve üstelik Osmanlı ordusunun kuvvetli bir yanı tarafından da geriden kuşatıldı, öyle bir vaziyet hasıl oldu ki, ya tamamen esir düşecek veya külliyen imha edilecekti. Bu vaziyet karşısında Petro bütün ümidini, cesaretini kaybetmişken birlikte harp sahasına getirdiği fettan Katerina "işi ben hallederim" diye üzerine aldı ve Baltacı ile temasa geçerek onu fettanlık veya zengin hediyelerle kandırdı...

BÜYÜK FREDRİK'İN HAYRETİ

Prut'tan takriben kırk sene sonra ünlü Prusya Kralı Büyük Fredrik ilk Türk Sefiri Ahmed Resmi Efendiyi Berlinde kabul ederken ilk sorduğu sual şu oldu :

"— Nasıl oldu da elinize bu derece müsait fırsat geçmişken can düşmanınız Çar Petroyu Prut nehri kenarındaki muharebede serbest bıraktınız? Benim aklım bu mertebe gafleti bir türlü almıyor."

Ahmed Resmi Efendi şu uydurma cevabı verdi :

"— Osmanlı padişahlarının şanına lûtuf ve atıfet yaraşır."

O Osmanlı padişahları ki, en az yarısı ya kardeş veya evlat katilidirler de, can düşmanlarına karşı lûtuf ve atıfet gösterirler...

İşte bu meşhur Petro kurtulduktan sonra vaidlerinden hiç birini yapmıyacak, fakat asırlar boyu ve hatta Bolşevik Rusya'da dahi cari olacak şu vasiyetnameyi bırakacaktır:

"— Ruslar için ilk hedef Karadeniz ve Boğazlardır. Buralar alınıp Akdenize çıkmadan Rusya ferahlayamaz. Keza Anadolu'nun Şimali ve Şarkından da mümkün olan yerler alınmalıdır. Yani kısacası Anadolu yarımadası da Kırım yarımadasına çevrilmeli ve bura halkı da bir zamanlar Moskovayı zapteden Kırım Tatarları gibi Sibirya'ya gönderilmelidir; orada yer çok, neye düşüneceğiz."

Son Stalin ültimatomunun bundan başka ne manası olabilir? Acaba sayın Aybar bunları bilmiyor mu, yoksa bilerek mi meydanlarda Rus methü senasını yapıyor ?

Kara dinli,
kara yüzlü,
kara kalpli kâfir:

KAZIKLI VOYVODA

— 2 —

YAZAN: ZİYA HANHAN

Nihayet bir gece, gümbür gümbür rüzgârlar esti. Bu, yerli halkın "ağyel" dediği kıble rüzgârıydı. Tuncayı örten kalın buz tabakası korkunç çatırtılarla parçalandı ve toprağı donduran kış, eteklerini toplayarak, Edirne ovasından Balkanlara doğru çekilip gitmeğe başladı.

"— Baka, Müftü Efendi! Eflak toprağında Dragola derler bir kâfir beyi var imiş, teb'asına etmediğin komazmış. Erkekleri kazığa vurur, kadınları diri diri ateşe atarmış. Tanrı izin verirse, bu yaz baharında ol kâfirin üstüne varsam gerek. İlin vilâyetin elinden alıp başına toprak saçsam gerek. İmdi, şol kara dinli kâfirin üstüne asker çekmek için senden fetva isteriz."

Genç hükümdarın karşısında diz çöken Müftü, iri kavuğunun altında daha da küçülen cüssesinden beklenmedik gür bir sesle fetvasını verdi :

"— Teb'asına bu denlü zulmeden ol kara yüzlü, kara dinli kâfirin üstüne asker çekmek, hakkından gelmek vaciptir Sultanım!.."

"— Biz, senden sefer fetvası alacağımızdan emindik. Bu yüzden tedarikimizi gördük. Beylerime, paşalarıma haber saldım, kırk güne kalmaz, Edirne ovaları asker ve sipahla dolar. Bu kez de "Kanlı Tuna" yı bir geçelim, görelim tanrı neyler."

"— Tanrı, neylerse güzel eyler Sultanım. Ancak, "Kanlı Tuna" diye vasfettiğiniz suyun adı "Gazi Tuna" dır. Ona bu ismi, büyük Ceddiniz "merhum, mağfur, sait ve şehit" Murat Han vermişlerdir. Dileriz ki, efendimiz de Hudavendigâr dedeleri gibi Tunaya karşı saygı göstersinler."

Kazıklı Voyvoda'dan sonra, tamamen bir Türk ülkesi haline gelen Rumanya'nın bir Osmanlı Valisi olan Beyi: Mihail Voyvoda (1593 - 1601).

Müftü Efendinin cevabı Fatih'i şaşırtmıştı; hayretle sordu :

TUNA KONUSUNDA BİR TARTIŞMA

"— Anlamadık Efendi. Biz Tunayı, "kanlı" bilirdik. Onu "gazi" eden cennetmekân ceddim Murat Han mıdır?"

"— Beli Sultanım. Büyük ceddiniz Murat Han, Kosovada Sırplıları sındırmadan önce, Tunaya "gazilik" rütbesi ihsan eylemiştir."

"— Çok merak ettik Efendi, işin aslını öğrenmek isteriz. Ceddimiz Murat Han, Tunaya nice "gazilik" payesi vermiştir, anlat da öğrenelim."

"— Sultanıma ayandır ama, madem emrederler, arzedelim."

"— Buyur Efendi, seni dinleriz."

"— Günlerden birgün, Murat Han huzurunda bilginler ve gezginler dernek kurmuşlar. Ol mecliste büyük ırmakların methi edilirmiş. Anda olanların kimi Nil-ü Fıratı, kimi Dicle ve Şat'ı öğer dururmuş. Mecliste rahmetli Şeyhî de hazır imiş. Fakir Şeyhî, konuşulanları bir süre dinledikten sonra söz alıp demiş ki: "Behey Bilginler, behey Gezginler! Ne türlü lâflar edersiz? Nilden Fırattan, Dicleden Şattan dem vurup durursuz da, bizim Tunayı hiç anmazsız. Gerçeği söylemek lâzımsa, Tuna suyu, Cennet ırmağı olan Kevser'den dahi üstündür." Şeyhî merhum bunları söyleyince, Murat Han sormuş: "Bre Şeyhî! Bu nasıl olur kim, Tuna suyu, Kevserden dahi üstün ola?.. Bu sözlerinle hata ettin sanırım." Murat Han dedenizin bu azarına karşı Şeyhî yer öpmüş: "Padişahım, demiş. Kevser ırmağı, Cennette gazilere sunulacaktır. Ama, Tuna ırmağı, kendisi gazi sudur. Her yıl, kılıçsız, bıçaksız, on binlerce yiğitin başın alır, kanını dahi akıtmaz, öylesine gazi bir sudur. Böyle olunca, Tunanın kerameti Kevserden daha artık almaz mı?"

Şeyhî'nin bu sözleri üzerine Murat Han buyurmuş: "Doğru dersin Şeyhî... Bundan sonra Tunaya "Gazi" unvanını bağışladım, artık başka suların adı anılmasın."

İşte Sultanım, Tunaya Gazilik payesi verildiğinin hikâyesi budur. Gerekir ki, efendimiz de Tunayı "gazi" diye ansınlar.

"— Hoşundu Efendi... Bir hoşça hikâye ettiniz. Biz de bundan sonra Tunayı "gazilik" unvanıyla anarız. Ecdadımızın verdiği adı biz de teyit ederiz. Sen hemen var, bize Eflak Seferinin yazılı fetvasını hazırla."

Müftü, etek öperek, taht odasından çıktı.

DRAGOLAYA GİDEN NASİHATÇI HEYETİ

1462 yılının nevruzundan (22 mart) itibaren Edirne ovalarında çifte bahar başlamıştı: Tabiatın baharıyla, türlü renkte çadırlara yerleşmiş ve türlü renk bayraklarını açmış olan Osmanlı orduları...

Fatihle birlikte bu sefere katılmış olan Kıvamî, bu çifte baharı şöyle anlatıyor :

"O yıl bahar çiçekleri sahra yüzünü zeyneyleyip cihan sofası cennete dönmüştü. Lâleler ciğer kanıyla kadehlerin doldurup, nerkisler başına altın taçlar vurunmuştu. Süsenler, şekayikler eğinlerine lâlin abalar giymişti. Tuba boylu söğütler ve çınarlar, serviler ve sanuberler, canlar yakıcı güzeller gibi salınıyorlardı. Öte yanda derya gibi İslâm askeri, altın - gümüş işlemeli çadırlarını kurmuşlar, zerrin alemleri açmışlardı. Din padişahının ordusu o derece ışıklı idi ki, toğulgaların, kılıçların, sırmalı kaftanların ışıltısından gözler kamaşırdı."

Meriç ve Tuna kıyısına kurulan ordugâh, genişleye genişleye hakiki bir deniz halini aldı. Atlardan ve insanlardan meydana gelen renkli, ışıklı bir deniz.

Fatih, hıdırelleze (6 mayıs) kadar yol tedariki gördü. Boş zamanlarını askerlerine cirit oynatarak, pehlivanlarını güreştirerek geçiriyordu. Hıdırelleze üç gün kala, Dragolaya seksen kişilik bir nasihatçı heyeti yolladı. Bu seksen kişilik küçük kafilede, bilginler, danışmanlar ve bir nice "Adı belli beyler" vardı. Ordu Müftüsünün tavsiyesi gereğince, bunlar Kazıklı Voyvodaya nasihat etmeye gidiyorlardı. Fatih, tok aslana benzeyen bir kumandandı. Mecbur kalmadıkça kan dökmezdi. Dragolayı nasihatla yola getirebilirse, harp etmeden menziline dönecekti. Ordu Müftüsü de bu fikirdeydi, genç padişahın huzuruna girmiş, yer öptükten sonra :

"— Sultanım, demişti. Dragola kâfirinin bir avuç kanını dökmeden önce ona nasihatçılar gönderelim. Zulmünden vaz geçerse ne alâ... Eğer ki, zulümde ısrar ederse, ol zaman başına toprak serper, saadetle tahtınıza dönersiz".

Fatih, hatta hiç düşünmeden, Ordu Müftüsünün teklifini kabul etti, cevabı şöyle oldu :

"— Doğru dersin molla: Biz, kan dökmek istemeziz. Muradımız yolsuza yol göstermektir. Madem böyle düşünürsün, Dragola'ya bilginlerimizden ve danışmanlarımızdan elçi salalım. Sonra ardınca biz varırız."

Kazıklı Voyvoda'nın günlerinde bir Rumen köyü.

50.000 KİŞİLİK FETİH ORDUSU YOLA ÇIKIYOR

Seksen kişilik elçilik heyeti yola çıktıktan üç gün sonra da ordu hareket etti. Sultanın fetih ordusunun yola çıkışını Kıvamî şöyle anlatıyor :

"— Altın başlı bayraklar kaldırıldı. Kösler ve nakkareler döğüldü. Dünya padişahının önünde arkasında, sağında solunda derya misali askerler yürümeğe başladı. Yüğrük atlar, keskin kılıçlar, dirhemli tüfekler, umur görmüş paşalar, adı belli beyler âlimler sultanın etrafında denizler gibi dalgalanıyordu. Yiye içe, kona göçe, gündüz gece, erte geçe yola koyuldular. Padişah Hüma kuşuna binmiş bir atmaca gibi ortada gidiyordu."

Fatih'in ordusu, Gazi Tuna'yı geçecek, Eflak Beyine "doğru yolu" gösterecekti.

★ ★ ★

Artık Eflak toprağına girilmişti, uzaktan dört atlı göründü. Bunlar, "aslan ağzından kurtulmuş cerenler gibi, kuskuma kuvvet" orduya yaklaşıyorlardı. Gelenler :

"— Bizi saadetlü padişahın yanına iletin, arzımız var," diyorlardı.

Ordu çarhacısı Ömer Paşa, bu perişan halde orduya sığınanları tanıdı. Bunlar, Dragolaya nasihatçı olarak gönderilen seksen kişilik heyetin adamlarındandı. Kendilerini aldı, Fatihe götürdü. Padişahın huzuruna varan nasihatçılar, feryada başladı :

"— El'aman padişahım, el'aman! O, Dragola dedikleri kâfir beyi bize etmediğini komadı. Nice arkadaşlarımızı kazığa vurdu, nice bilginlerimizin sarığını başlarına çiviledi. Medet padişahım!"

Fatihin kaşları çatıldı :

"— Bre âdemler! Ne söylersiz?.. Bu telâşınız nedir, bir hoşça anlatın da bilelim."

Orduya sığınan dört kişiden en yaşlısı :

"— Çok perişanız sultanım, bizi bağışla, diye inledi. Ol mel'un Kazıklı Voyvoda bir nice yoldaşımızı kazığa vurdu. Bir nice bilginimizin sarığını başlarına mıhladı."

Fatih, baştan ayağa ateş kesilmişti. Burun delikleri, kan kokusu almış kaplan burnu gibi açılmış, alnının ortasındaki damar ok gibi fırlamıştı :

"— Hele bir iyice anlatın dinliyelim," dedi.

KURTULANLARIN ANLATTIKLARI

Felâket haberini getiren dört kişiden en yaşlısı tekrar söz aldı :

"— Emriniz gereğince, yolsuza yol gösterelim diye Eflak Beyi Dragolaya vardık. Emirlerinizi bildirdik. Hiç tınmadan bizi dinledi, sonra emretti: "Başlarınızı açın." dedi. Bilginler başlarını açmadılar, "sarıklarımızı çıkaramayız," dediler. Bunun üzerine Kazıklı Voyvoda cellâdlarına buyurdu: "Bu adamların sarıklarını başlarına çakın" dedi. On beş bilginin sarıkları başlarına mıhlandı, geri kalan yoldaşlarımızı da kazığa vurdu. Ancak biz kaçarak canımızı kurtarabildik. Aman Padişahım, medet senden olur."

Fatih ve Samimiyet

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u zaptedince, şairler kasideler yazıp fethi kutluyorlar, genç padişah da onlara bol bol caizeler veriyordu. Bir gün Anadoludan yeni gelmiş bir saz şairi de şu iki vezinsiz mısrı gönderdi:

Devletli hünkârım sabahınız hayır olsun,
Yediğin bal ile kaymak, güzergâhın çayır olsun!

Fatih'in şairi huzuruna davet ederek pek çok ihsanlarda bulunması yakınlarının itirazına sebep oldu.

"— Efendimiz, dediler, bundan çok daha beliğ kasidelere daha az caize verdiğiniz halde, bu cahil herifin iki satırına acaba neden bu kadar kıymet verdiniz?"

Sultan Mehmet şu cevabı verdi :

"— Bunu hepsinden daha samimî bulduğum için; çünkü adamcağız, ömründe en lezzetli yiyecek olarak bal ile kaymağı biliyor. En güzel yer olarak da çayırı... Başka bir şey görmemiş ki, bana, onları lâyık görsün."

Fatih, nasihat için yolladığı bu elçilik heyetinin uğradığı acı akibetten çok sarsıldı, gök gürler gibi haykırdı :

"— Beri bakın ey tuz, ekmeğim yiyenler, kılıcım kuşanıp yüğrük atlarıma binenler. Gün bugündür, göreyim sizi, şol Kazıklı Voyvoda denilen mel'unun askerinden bir dil çıkmasın, bir baş kurtulmasın. Durmak demi değil, vurmak demidir. Dragola kâfirinin başını getirene beylik, kendisini getirene paşalık veririm."

Kazıklı Voyvodanın Osmanlı elçilerine yaptığı muamele bütün orduda duyuldu. Elli bini aşkın Türk ordusu, intikam ateşiyle "çıra gibi yandı tüttü."

Orduy-u Hümayun adamakıllı hızlanmıştı. Yayalar atlılarla yarış ediyordu adeta. Dragolayı bulacaklar ve başlarına sarığı çakılan, kendileri kazığa oturtulan yoldaşlarının öcünü alacaklardı.

Ne çare ki, Dragolayı bulmak mümkün olmuyordu. Artık Eflak toprağının ortasına kadar gelmişlerdi. Yol kenarında kazığa vurulmuş altmış kadar cesede rastladılar. Kiminin burnu, kiminin kulağı kesilmişti. Bunlar, Fatihin gönderdiği elçilik heyeti mensuplarıydı. Cesetler çarmıktan indirildi, cenaze namazları kılındı ve hazin bir törenle toprağa verildi.

GECE BASKINI

Genç hükümdarın kini o dereceyi bulmuştu ki, Kazıklı Voyvoda denilen adam eline geçse, belki yüz bin parça ettirirdi. Ne var ki, Dragola yer yarılmış, toprağa girmişti. Kazıktan indirilen Türklerin cenaze namazı kılındığı günün gecesi, Fatih, ordusuna dinlenme emri verdi. Askerler, üç gündür geceli, gündüzlü yürüyüş halindeydi. Bir gece dinlendikten sonra, ertesi gün gene geceli, gündüzlü yürüyüşe çıkacaklar, Dragolayı arayacaklardı.

Fatih, Otağ-ı Hümayunda kurulan harp meclisinden sonra yatsı namazını kıldı. Yatmak, biraz olsun dinlenmek istiyordu. Fakat gözüne uyku girmiyeceğini biliyordu. Hayalinde, yol boyuna sıralanmış kazıklar üstündeki beylerinin kanlı hatıraları vardı. Uyuyamıyacaktı. Buna rağmen soyunup uzanması, biraz dinlenmesi gerekliydi. Soyunmak üzere

ayağa kalktı. Tam bu sırada ordu içinde bir vaveylâdır koptu. Genç hükümdar, gür sesiyle sordu :

"— Hey, kim var orada?"

Otağ-ı Hümayun kapısında nöbet tutan bir Has Odalı içeri girdi :

"— Sizlere âlem Sultanım, bir gece baskını olsa gerek."

"— Gece baskını mı dedin? Tiz bana Serdarı çağırın."

İki dadika sonra Serdar huzura girdi :

"— Gece baskınına uğradık Sultanım!"

"— Baskın eden kimdir?"

"— Şol Kazıklı Voyvoda denilen kâfir olmalı Sultanım."

"— Demek Kazıklı Voyvodadır. Biz de onu arardık, demek ki, o ayağıyla bize geldi. Hoşundu, askere tenbih edilsin, oldukları yerde kalsınlar, ola ki, yanlışlıkla birbirlerini kırarlar. Ol mel'unun kârını şafakla görelim. Cümle asker hazır baş olsun."

"— Ferman sultanımındır."

Serdar, otağdan çıktıktan sonra, Fatih belinden çıkardığı mücevherli kılıcını tekrar kuşandı.

Şimdi de, bu gece baskınını Kıvamî'den dinleyelim :

"O gece şah-ı âlem otağında otururken, asker kollu kolunda fariğ dururken, gelüb geceyle şah-ı âlemin üstüne hücum eyledi. Görün ol siyeh ru ve siyeh din ne demir yürekli bir kâfir imiş. Atının ayağı yere geçip, kendi boynu urulup, helâk olurum demedi. İslâm ordusu içinde kılıçlarından kan damlar bahadırların varlığını farketmedi. Allah saklasun, çokluk asker üzerine gece baskını çok müşkül olur. Ansızın asker bilmez birbirine kılıç koyar hususiyle cümle asker silâhların çıkarmış, kimi yayların yasmış, kimi bellerinden kılıçlarını çözmüş, kimi atlarını değişmiş, kimi uykuda, kimi uyanık herkes rahatında iken böyle nâgihanî baskını Allah hiç bir orduya takdir etmesin.

Saadetlü padişah buyurdu kim "olduğunuz yerden depreşmenüz, kılıca el sunmanız, ola ki biribirinizi kırarsız."

Ol pelit, nice bin erle ordunun sağ kolundan girmişti. Askerin sol kolu haber almadan gene çekildi gitti. Ardınca nice bin gazi at sardı, bunca aradı bulamadı. Ama ol kelp cehennemi bu defa da bir akıncı baskını etti. Tekrar yüz geri kaçtı, ne kadar arandıysa da bulunamadı say ki, nabedit oldu kendisinden ve askerinden hiç bir haber alınamadı, kande olduğu bilinemedi tâ bu mertebe demir yürekli bir pelit idi."

Fatih, 1462 seferinde Dragolayı ele geçiremedi. Eflak eyaletini baştan başa zabtetti, binlerce Voyvoda askerini esir etti, ne çare ki, Kazıklı Voyvoda kaçmış, Kıvamî'nin tabirince "nâbedit" olmuştu.

DRAĞOLA'NIN SONU

Altmış Türk şehidinin kan pahası olarak altmış bin kilometre kare genişliğinde Eflak Beyliği Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra Kazıklı Voyvoda, Engürüs (Macar) illerine doğru çekildi. O zamanlardaki Engürüs Krallığı, Osmanlı düşmanlarının dostuydu. Zira, Sırbistanı, Eflakı ve Kara Buğdanı ele geçirmiş olan Osmanlı kuvvetleri, Macar Krallığını tehdide başlamıştı. Bu bakımdan Osmanlılara düşman olan herkes, Macarların dostu sayılıyordu .

Dragola, Macar topraklarına üç yüz atlıyla sığınabilmişti. Geri kalan bütün kuvvetleri, Eflak eyaletiyle birlikte Osmanlıların eline geçmişti.

Kral, Kazıklı Voyvodaya Orta Macaristanda bir şato verdi. Dragola bu şatoda dinlenecek, zamanı gelince tekrar Eflak üzerine yürüyerek eski arazisini eline geçirecekti. Fazla olarak kendisine "Kontluk" payesi de verilmişti. Eflakın Kazıklı Voyvodası, Macaristanda "Kont Dragola" olmuştu. Ne çare ki, Kralın çizdiği plân başarıya ulaşamadı. Vaktiyle anası ve babası Dragola tarafından kazığa vurulan bir Rumen delikanlısı tarafından kalbine indirilen bir hançer darbesiyle köpekler gibi öldürüldü. Rumen çobanı, ana ve babasının ölümünden sonra kaçarak Macaristana iltica etmişti. Dragolanın Orta Macaristanda "Kont" payesiyle bir şatoya yerleştiğini haber alınca, sürüsünü bıraktı ve bir hançer darbesiyle hem ana - babasının, hem de on binlerce masum ve mazlum yurttaşlarının intikamını aldı.

TÜRK DÜNYASI NEDEN BUGÜNKÜ HALE GELDİ?

— 2 —

YAZAN : İHSAN ILGAR

Hiyve'nin tasfiyesinin kanlı mümessili Rus Çarı İkinci Aleksandr.

İşte bu yayılma, dış ve iç savaşlar, bugün Türk nüfusunun çok azalmasında başlıca sebeptir. 13 ncü asra kadar Beyaz Deniz - Kırım hattının doğusuna geçememiş olan Rus'luk, bu Türk zayıflamasından sonra yavaş yavaş doğuya doğru sızmaya başladı. 15 ve 16 ncı yüz yıllarda bu sızmalar daha da sıklaştı. Ruslar 1552 yılı kasımında Kazan Hanlığını ortadan kaldırdılar.

Rus Tarihçisi Hudekof 1923'te yazdığı "Kazan Hanlığı tarihine dair tasvirler" eserinde, Rus vahşeti ve Türk imhasını aynen şöyle yazmaktadır:

"Zaptedilen Kazan'ın Türk halkını müthiş surette kırmak, Rus tarihinin en ağır sayfalarını teşkil ediyor. Hristos muhibbi savaşçıların Kazanlı'lara karşı icra edilen "Salip Seferi", işte su gibi hesapsız insanı kırmak suretile bir mezbaha haline gelmiştir. Kıyılan canlar, dökülen kanlar, çekilen felâketlerden başka 2 Kasım günü bir çok nesiller tarafından toplanılmış maddî zenginliklerin, medenî, hayatî kıymetlerin berbat edilmesini de mucip olmuştur. Bunlar muhafaza edildiği yerlerden amansızca çıkarılıp kırılmış, bozulmuş ve imha edilmiştir. Epeyce bir ustalık ve sanatın mahsulü olan pahalı şeyler, kuyumculuk eserleri, kumaşlar, bütün kıymetler yok edilmiş, yağmadan sonra da tahrip edilmek felâketine uğramışlardır. Bu tahrip cümbüşü esnasında ne kadar medenî kıymetler, kitaplar, yazmalar, ne sanat eserleri kayboldu bilmiyoruz."

HEDEFE DOĞRU

1555'te Kazan Türklerini ve Fin kavimlerini Hıristiyanlaştırmak maksadı ile Kazan'da bir de Piskoposluk müessesesi kurulmuştu. Hedef,

Rus'luğun yaşaması ve yarını için Türkler'i tamamen imha etmek, veya Hıristiyanlaştırmaktı.

18 nci yüzyılda, Rus Çarlık siyaseti, Deli Petro ile iyice kendini gösterdi. Petro, Türkler için müthiş İvan'dan daha kötü metodlar takip etti: Kazan Türklerini imha etmek yolunda mühim bir adım atıp, âsil ve zengin Türkler'in mülklerinden başlıyarak, 1713'te çıkardığı bir fermanla Hıristiyanlığı kabul etmiyenlerin emlâk ve topraklarının alınacağını ilân etmiş, bu hareket Türklük için öldürücü bir darbe olmuştur. Tazyik edilen bir çok zengin ve yüksek sınıf, böylece tasfiye edilmiş, Hıristiyanlığı kabul etmişti. Müslümanlıkta kalanlar ise, mal ve emlâkinden olmuştu. Hele birkaç yıl vergiden affedilmeleri, Hıristiyanlığa geçiş için Türk'ü yıkan başlıca sebeplerden biri idi.

Orta Avrupa'ya kadar giden Türk, bu metodu takip etseydi, bugün Balkanlardaki devletlerin olmıyacağı muhakkaktı. Fakat din ve an'anelere hürmetkâr olan Türk, bu müsamaha ve büyüklüğünün her zaman tokatını yedi.

KÜÇÜK KAYNARCA ANLAŞMASINDAN SONRA

Küçük Kaynarca anlaşmasının mürekkebi kurumadan Ruslar Kırımı işgal ettikleri gibi, İkinci Katerina'nın 7 nisan 1783'te herşeyi altüst eden gizli emirleri, Kırım medeniyetini âdeta yoketmeye kâfi gelmişti. Birçok cami kiliseye çevrilmiş, Kefe, Karasu, Bahçesaray'daki saray, türbe, çeşmeler tahrip edilmiş, Türkler kıyasiye öldürülmüş, Rus muhacirleri her yere doldurularak Türk ekseriyeti yokedilmek istenildiği gibi, zorla Hıristiyanlaştırma metodu takip edilerek vakıflar kaldırılmış, büyük Türk arazileri Rus asillerine verilmişti.

19 ncu yüzyılın başlarında da Kafkasya Türkler'ini yoketmek ve buraları ele geçirmek için Rusluk harekete geçmişti. Doğu Kafkasya ile Dağıstan'da tam elli yıl, Azerbaycan'da ise otuz yıl uğraşarak buraları ele geçirmiş, ufak beyliklerin birleşmesini önlemiş ve Türk'ü yoketme gayretini esirgememişti. Osmanlı İmparatorluğunun ilgilenmemesi, Rusluğu kolayca Türkiye kapılarına getirmişti.

Ruslar, Orta Asya'ya hâkim olup doğuya doğru ilerlerken, Çinliler de Doğu Türkistan'ı Çinleştirmek, Türklüğü yutmak için uğraşıyorlardı.

Osmanlılar'ın Anadolu'da Türk beyliklerile, bilhassa Karaman Beyi, Fatih'in Otlukbeli'nde Uzun Hasan'la, Yavuz'un Çaldıran'da Şah İsmail'le mücadelesi, Türk'ü Türk'e kırdıran ve Türk ırkının bugünkü hale gelmesine sebep olan olaylardan başlıcalarıydı.

EVLİYA ÇELEBİ VE RUSLUK

Dünya Türklüğünü diğer milletlerden ziyade Rusluk yok etmekte, Bolşeviklik öldürmektedir. Bizim meşhur Evliya Çelebi'miz bakınız 17 nci Yüzyılda Ruslar için ne der:

"Eğer Ruslar devletlerine nizam verecek olurlarsa, ona hiç bir devlet mukavemet edemeyip cümle Kazaklar'ı ve Lehliler'i istilâ eder. Eğer fır-

sat bulur da Tuna yalılarına inerlerse, Al-i Osman Devletine artık rahat kalmaz, mazallah Kırım'ı da ele geçirir.

Ruslar'dan Devlet-i Aliye'ye çok büyük zararlar geleceğini cezmediyoruz. Ruslar Hazer Denizine yetiştiler, Maveraünnehr'e kadar aktılar. Kalmuk'lara karşı Rus kralının birkaç yüz bin asker topladığı görülmüştür. Hemen Cenabı Hak devletimizi ikaz eyliye."

Evliya Çelebi, ne kadar doğru görmüş, fakat bunu zamanında görecek devlet adamı nerde? Bir kör döğüşü halinde iken Osmanoğullarındaki taht hırsı, kardeşi, evlâdı, babayı öldürme, tahttan düşürme gayretleri, kubbe altı vezirlerinin de başlarının gitmesi bahasına sadareti elde etmek için birbirinin kuyusunu kazması, bu tehlikeyi görmelerine imkân bırakmamıştı.

Evliya Çelebinin korktuğu başına da geldi: Aradan bir asır geçmeden, Deli Petro'nun çıkmasile Kırım da, Hazer de, Kafkaslar da, Eflâk ve Budan da elden giderek, Tuna ve Balkanları aşarak Rus, Yeşilköy'e kadar geldi. Kafkaslar'da, Kırım'da Türkler'i imha ederek muhacirlerini onun yurduna yerleştirdi. Ve, İkinci Dünya Harbinden sonra Kars - Ardahan'ı isteyecek kadar ileriye gitti. Hatta Türk milliyetçiliğine karşı büyük bir yüzsüzlükle: "Siz Turanı mı istiyordunuz, asıl büyük Türk kitlesi bende, gelin siz de bu topluluğa karışın" demeye kadar vardı..

ALİ SUAVİ VE RUS'LUK

Orta Asya'da yalnız bir Hiyve Hanlığı kalmıştı. Ruslar bu son maniayı da kaldırmak emelinde idiler. Tanzimat Devrinde ve Kırım Harbinden biraz evvel bir himaye anlaşması teklif ettiler. Ali Suavi 1882 de Paris'te yayınladığı "Hiyve" adlı kitapçığında bundan şöyle bahseder:

"Bab-ı âli, Rusya ile Kırım harbi patlamak üzere olduğunu çıtlatsaydı Hiyve Han'ı öyle bir muahedeyi imza eder miydi? Ve, Bab-ı âli'de siyasî bir görüş olsaydı, Rusyanın Kırım'da muharebe ile meşgul olacağına dair Hiyve'ye bir işaretçik etmez miydi?"

Ali Suavi, Bab-ı âlidekilerin nereden ve nasıl geldiğini pekâlâ biliyordu. Bu milletin bu hale gelişi kötü idareciler yüzündendi. Hiyve Hanlığına bir işaret değil, yardım edilerek Orta Asya'da o zaman Türk hâkimiyetini temin etmek pekâlâ mümkündü. Ve, Kırım harbi daha kolay, daha güzel sonuçlanabilirdi.

Ruslar, idaresi altındaki topluluklar içerisinde en kuvvetli ırkın Türk olduğunu bildikleri için, onu imha etmek arzusundadırlar. Türk idarecileri hiç bir devirde Rusya'yı kendi içinde meşgul etmek, bu maksatla da Türkler'i tutmak, bakmak, beslemek, silâhlandırmak yolunu tutmamışlardır. Bugün güç olan bu yol, o devirlerde pekâlâ mümkündü. Saray, kendilerini ikaz edecek kuvvetli adamlardan daima rahatsız olduğu için, onlara ancak müşkül zamanlarda müracaat ediyordu.

Yine bu siyasetsizlik yüzünden Sultan Aziz zamanında Çin'e karşı ayaklanan Doğu Türkistan, Osmanlılardan yardım göremediği için uzun bir mücadeleden sonra çöküverdi. Bugün o ellerden hâlâ kaçanlar, son müstakil Türk kalesi olan memleketimize sığınmaktadırlar.

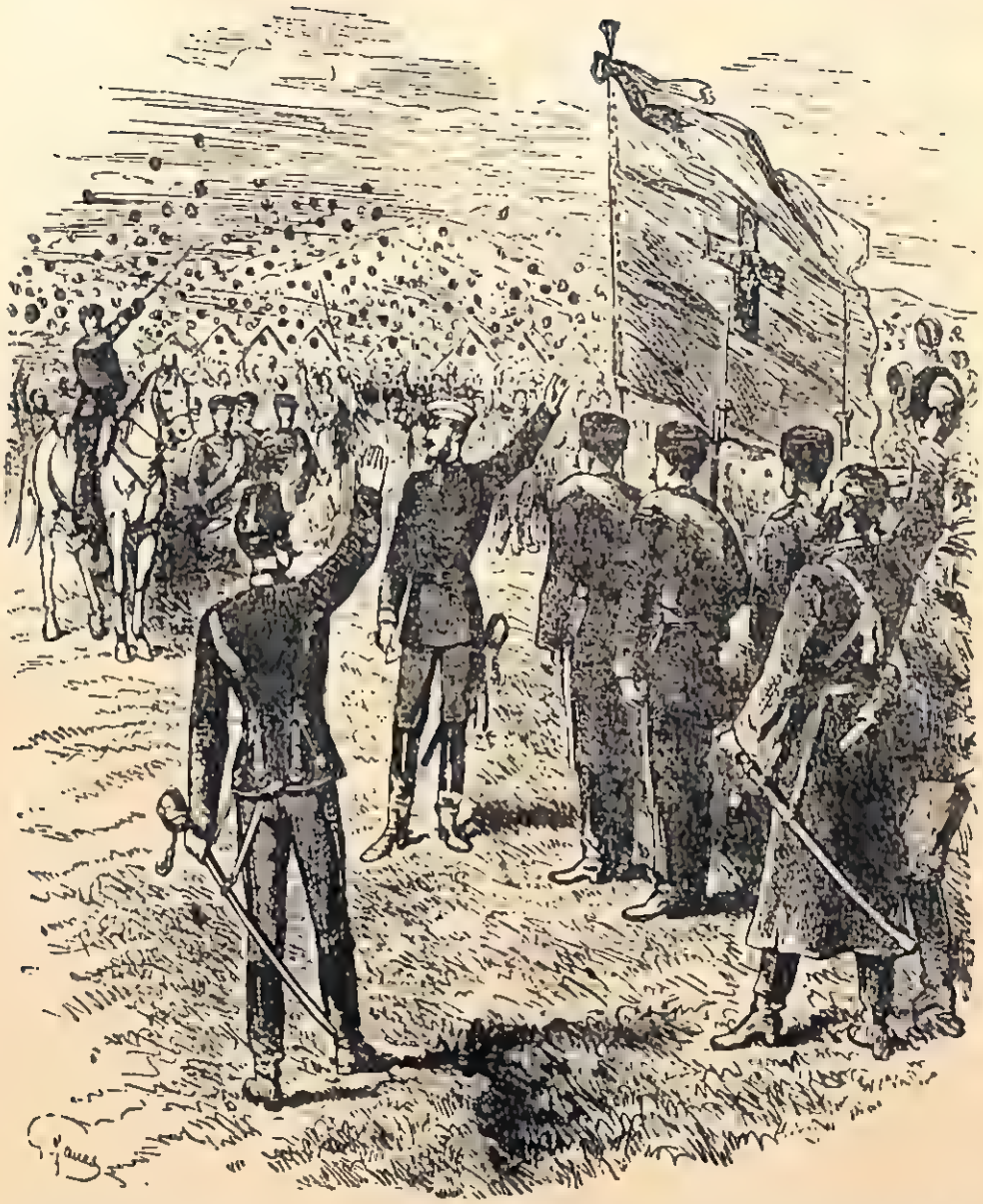

Bayrağımız altındaki yerleri, en müsamahalı ve âdil idaremize rağmen temessül edememiştik: İhanet ve vefasızlık içinde idik. İşte, yüzyıllarca idaremizde huzur ve emniyetle yaşıyan Bulgarlar, 1877 - 1878 Osmanlı - Moskof savaşında, Rusları böyle sevinçle karşılamışlardı.

Çin ve Rus, bu iki kızıl dev Türklüğü imha ile, İran, Efgan, Arap da temessül ile meşguldür. İran Azerbaycanın'da, Horasan'da, Kerkük'te, Herat'ta birer Türk mektebi açmak, oradakileri olsun kurtarmak ne yazık ki, kimsenin aklından geçmemektedir. Biz diyoruz ki: zaman hiç bir vakit geçmemiştir. Türkiye'nin yaşaması için Türklüğü kurtarmak, düşünülecek bir problemdir.

Türklüğün yayılıp güçten düşmesi, Rusluğu genişleme arzu ve emeline kaptırmış, Uralları aşarak Sibirya ve Türkistana giren Çarlık, aynı zamanda güneye de yönelerek sıcak denizlere ulaşmak hevesine kapılmıştı.

Rusya bu savaşların herbirinde yalnız olarak Türklerle karşılaşmaktan çekinmiş, kendisine bir ortak aramış, Avusturya - Macaristan bu yönden kendine mühim bir destek olmuştu. Onyedinci Yüzyılla Yirminci Yüzyılın ilk çeyrek yılları arasında aşağıda açıklayacağımız şekilde tam elli yıldan fazla bir müddet Rusya ile savaş halinde bulunduk. Ortalama olarak bu savaşlar yirmi yılda bir tekrarlanmıştır. Diyebiliriz ki son üç asırda bu kadar savaş yapmış millet yoktur.

ÜÇÜNCÜ İVAN'IN BAYEZİD'E MEKTUBU

Ruslarla Türkiye arasında ilk resmi temas Rus Çarı İvan III ün şu mektubu ile başlar :

Hür ve büyük sultan, Türkistan prenslerinin padişahı, karaların ve denizlerin hakimi Sultan Bayezit Hazretlerine!

Biz (İvan) ki Tanrının lutfiyle Rusyanın yegâne hakimiyiz, doğu kuzey taraflarında geniş ülkemiz vardır. Yüce varlığınıza şunu arza lûzum görüyoruz ki, yekdiğerimizi tebrik için henüz karşılıklı sefirler göndereme-dik fakat Rus tüccarları sizin memleketlere gidip gelmişler ve oralarda iki devlet için hayırlı bir yolda ticarette bulunmuşlardır. Sizin hakimlerinizin bazı usulsüz hareketlerinden bana şikâyette bulundular. Ben ise sükûtu tercih ettim. Geçen yaz "Azak paşası" Rus tüccarını bir hendek kazmağa ve bazı inşaat için taş taşımağa mecbur eyledi, bundan ziyadesi de yapıldı. Azak ve Kefe'de bulunan tüccarlarımız, ellerinde bulunan malları yarı fiyatına vermeye mecbur edildiler. Bu mallar kısmen hastalık bahanesile alınmış, yarısı iyileşince geri verilmiştir, ölüm halinde ise el konmuştur. Bunların vasiyetleri dikkate alınmamıştır. Bu yönden ben de sizinle olan ticareti menetmek mecburiyetinde kalmıştım. Evvelce serbestçe ticaret edip vergilerini verdikleri halde bu muamele nereden çıktı? Bu hususta sizlerin bilgi ve emirleriniz var mıdır? Pederiniz Fatih Sultan Mehmet Han büyük ve meşhur bir padişahtı. Rivayete göre bize elçi göndermek istemişler, fakat ömürleri yetmemiş. Biz ise bu arzuyu şimdi niçin duymayalım! Saygı ile cevaplarınızı beklerim efendim.

Moskova 31 aralık 1492
İVAN

Mektubu getiren elçi Türk saray âdâbına karşı gösterdiği kaba hareketten dolayı apar topar iade edilmiş, Kırım hanına yazılan: "Dostluğumuzu isteyen Rus Çarının bize gönderdiği elçinin kaba bir kişi olduğundan dönüşünde hiç bir memurumuzun Rusyaya gönderilmiyeceği..." emrile bu görev Kırım hanına verilerek Rusya Çarının ancak onun seviyesinde olduğu anlatılmak istenmişti.

GELECEK SAYIDA : TÜRKİYE - RUSYA ARASINDA İLK SAVAŞLAR

Medeniyet Hamurunun Geçmişi

Endülüs ve Türk Kâğıtçılığı

YAZAN : MEHMET ALİ KÂĞITÇI

Beynelmilel kâğıtçılar kongresi, 1965 Mayısında, İspanya'da toplandı. İspanya, Avrupanın Endülüs medeniyeti nimetlerinden faydalanmış ilk ülkesidir. 751 yılında Semerkand'de Araplara intikal etmiş bulunan kâğıtçılık, 194 yılında Bağdad'a, 900 de Kahire'ye, 1100 de Merakeş (Fez) şehrine, 12. asırda da Endülüse ulaşmıştır.

Endülüs'de ilk kâğıthânenin, Şâtıbe (Xativa) şehrinde 1150 tarihinde kurulmuş olduğu biliniyordu. İlmî teşekküldeki meslek arkadaşım Oriol Vallsi Subira'nın, Şâtıbe arşivindeki araştırmaları neticesine göre, Şâtıbe'de ilk kâğıthânenin Ebû - Meskûfa tarafından 1036 yılında kurulmuş bulunduğunu kabul gerek (1) Ebû Abdullah Muhammed el-İdrisî tarafından 1150 tarihinde yazılmış kitapta, Şâtıbe kâğıthâneleri mamulâtının nefâsetinden sitâyişle bahsedilmekte, bu nefis kâğıtların, şark ve garp pazarlarına ihrac edildiği belirtilmektedir.

Endülüs'de kâğıtçılık, 13. asırda Barselona çevresine (Katalonya'ya) kadar ulaşmıştır. Barselona'nın batısına tesadüf eden Capellades kasabasında kurulmuş bulunan tarihî kâğıthânelerden birisi, kuruluş tarihi olan 1238 yılındanberi faaliyette bulundurulmaktadır. Meslekî çalışmalarımızın bir kısmına sahne olan Capellades kâğıthanesinde, ben de el ile kâğıt yapmak zevkimi tatmin ettim. Türk kâğıtçılığı, ham kâğıt sathının terbiyesi ve tezyini san'atlarımız hakkındaki izahatım, Kongrenin ilgi çekici tebliğlerinden birisi olarak takdir ve tescil olundu.

Rüzgâr gücü ile işlemekte bulunan Schoolmeester kâğıthanesi.

İSPANYA ve İTALYA'DA TARİHÎ KÂĞITHANELER

Tarihî Capellades kâğıthânesi, aynı zamanda İspanyol kâğıtçılığının tarihî araştırma merkezi hâline getirilmiş, kâğıthaneler devrini canlandıran Kâğıtçılık Müzesi de burada tesis edilmiştir.

Su dolapları ile işlemekte bulunan Capellades kâğıthanesi mamulâtına mutenâ eserler, kongre programları, merâsim davetiyeleri, ziyâfet menüleri, şiirler, artistik ve turistik broşürler, kartvizitler basılıyor, iş ve hususî muhaberat için antetli kâğıtlar hazırlanıyor.

(1) **Oriol Valls i Subira, Three hundred years of Paper in Spain. 1965.**

Kâğıthanenin üst katlarında, kâğıthaneler devrine âit takımlar, çeşitli âletler ve mamuller teşhir edilmektedir. Bunlardan başka mükemmel bir kütüphâne de var. Capellades çevresine gelen turistler, bu tarihî kâğıthaneyi mutlaka ziyaret ediyorlar. Böylece Capellades kasabası, kâğıthaneden turistik gelir de sağlamış oluyor.

İspanyol meslekdaşım Oriol Valls i Subira'nın eserindeki belgelere göre 13. asırda Capellades kâğıthaneleri mamulâtı İtalya'ya da ihrâc edilebiliyordu. (2)

İtalya'nın tarihî kâğıtçılık merkezi olarak bilinen Fabriano ile Amalfi, tarihî önem bakımından, ciddî münakaşaya tutuşmuş bulunuyorlar. Kâğıthaneler devrinin bu iki marûf şehrinde, ilmî ve turistik bakımlardan üstünlük sağlama yarışı son yıllarda pek kızışmış, günün belli başlı konusu hâline gelmiştir.

1283 tarihinde Fabriano'da, Giano ırmağı boyunca, kâğıthaneler var idi. Pietro Miliani (1744 - 1817), bu kâğıthanelerden bir çoğunu birleştirerek rasyonelleştirdi; bugünkü "Cartiere Miliani - Fabriano S. P. A." firmasının temelini kurdu. Bu sene 683 üncü yıldönümünü kutlamakta olan Fabriano kâğıthanesinin yanında, en modern kâğıt makinaları da sıralanmış bulunuyor. Cartiere Miliani - Fabriano aksiyonlu şirketinin 683 yaşındaki kâğıthanesinde el ile, yaprak yaprak nefis kâğıtlar imâl olunduğu gibi, son sistem makinaların bulunduğu kısımda da hile ve tahrifâta karşı garantili banka kâğıtları, kıymetli kâğıtlar, yazı, resim kâğıtları, artistik kâğıtlar ve benzeri müstesna kâğıt çeşitleri imâl ediliyor.

Amalfidekiler ise 1289 tarihini ileri sürüyorlar. Bu güne kadar imalâtı idame edilebilmiş olan kâğıthanelerden (Cartiere ditta Filippo Milano) mamulâtı, yazı ve tabı' işlerinde kullanılmakta müstesnâ rağbete mazhar bulunmaktadır. Görünüşe bakılırsa, İtalyan meslekdaşım Nicola Milano fu Filippo'nun gayretli çalışmaları sâyesinde Amalfi, İtalyan kâğıtçılığının kültürel merkezi olmak yoluna girmiş gibidir.

FRANSA, HOLANDA VE ALMANYA'DA İLK KÂĞITHANELER

1963 kongresine sahne olan, Fransa'nın Ambert kasabasındaki, Richard de Bas kâğıthanesi 1326 yılında kurulmuş bulunuyor. O tarihten beri işlemekte bulunan bu kâğıthane, son zamanlarda "La Feuille Blanche" isimli meslekî teşekkülün gayretiyle indirastan kurtarılmış, 3 temmuz 1943 tarihinde yapılan bir merasim ile, Fransız kâğıtçılığı tarihi müzesi de bu tarihî kâğıthanede tesis olunmuş bulunmaktadır.

"Moulim a Papier Richard de Bas" isimli kâğıthanede bugün de, 640 yıllık imalât tekniği tatbik edilmekte, yaprak yaprak el ile yapılan kâğıtlar, mengene-

(2) **Oriol Valls i Subira, El Papel Catalan y el Museo - Molino papelero de Capellades. 1963.**

Üstad Mehmet Ali Kâğıtçı, 1925 ağustosunda Üniversite'nin büyük (dairevî) konferans salonunda kâğıt sanayiimizin kurulması lüzumunu anlatırken elile kâğıt yapmış ve dinleyicilere dağıtmıştı. Modern Türk Kâğıt sanayiinin kuruluşuna öncülük eden bu propaganda çalışmalarının 40 ncı yıldönümünü kutlamak ve İzmitteki modern kâğıt sanayimizin temel atma merasimi (14 ağustos 1934) nin 31 nci yıldönümünü anmak maksadile 13 ağustos 1965 günü Tıp Tarihi Enstitüsü salonunda, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver tarafından bir toplantı tertip edilmişti. Yukarıdaki klişede, Üstad Mehmet Ali Kâğıtçı'nın 40 yıl önceki tecrübeyi tekrarlıyarak bir hatıra olmak üzere imal ettiği 1925 - 1965 filigranını havi kâğıt görülmektedir.

Capellades kâğıthanesindeki büyük törende, Türk Millî Kâğıdının çilekeş babası üstad Prof. Mehmet Ali Kâğıtçı, tekne başında kâğıt yapıyor .

(Şimdi, en yakın dostlarından birisi olmak şerefiyle mübâhî ve müftehir ben, Cemal Kutay, üstadın gözlerini kapamadan ruhuna ve benliğine hâkim gayesini açıklıyayım; Türk kâğıtçılık tarihi için de Capellades'inkine benzer müze ve onun çatısı altında, milletinin medeniyet varlığını müdrik kadirşinâs bir nesil görebilmek... Çünkü biliyor ki, kendisi - Allah uzun ömür versin... - gözlerini kaparsa, bu temel haysiyet ve kültür konusu da, benzerleri gibi hazin bir mazi olacak... Bütün didinmesinin temeli bu... Ne çâreki böylesine bir himmetin elinden tutacak olanlar öylesine satıhda ve öylesine yalın kişiler ki, kalkınma dedikleri Anka Kuşunu, sağlam mesnede bağlıyacak bu ilmî ve ciddî himmeti masal sayıyorlar.)

de tazyik edilerek suyunun çoğu giderildikten sonra, çamaşır gibi asılarak havada kurutulmaktadır. Kâğıthaneler devri müzesini ihtiva eden Richard de Bas kâğıthanesi, Ambert bölgesinin turistik hedefleri arasında önemli bir yer tutmuştur. Verilen istatistiklere göre, Richard de Bas kâğıthanesinde el ile kâğıt yapılışını görmeye, kâğıtçılık tarihi müzesindeki eserleri incelemeye gelenlerin sayısı seneden seneye artmaktadır :

1956	yılında	10 759	kişi
1957	„	14 312	„
1958	„	18 078	„
1959	„	19 304	„
1960	„	19 043	„
1961	„	21 015	„
1962	„	22 159	„

Holanda'da ilk kâğıthane 1428 tarihinde Cennep'de kurulmuş idi. Holanda, adının da ifade ettiği gibi, deniz seviyesinden aşağı, çukur bir memleket olduğundan, kâğıthanelerin çoğu -yel değirmeni tertibi- rüzgâr kuvvetiyle işlemek zorunda idi. Rürgâr gücü ile işleyen bu tipik kâğıthanelerden 1692 tarihinde Westzaan köyünde kurulmuş bulunan "Schoolmeester" kâğıthanesi, hâlâ, rüzgâr gücü ile işlemektedir. 1954 yılından beri kâğıtçılık tarihi çalışmalarına da sahne olan "Schoolmeester" kâğıthanesi, kâğıthaneler devrinin rüzgârla müteharrik, nadide bir timsâli olarak muhafaza edilmekte, işler vaziyette idamesine gayret ve itina gösterilmektedir.

Almanya'da Celle şehri yakınında, 1538 yılında kurulmuş olan Lachendorf kâğıthanesinin halefi G. Drewsen firması, hile ve tahrifâta karşı garantili banka kâğıtları, kıymetli evrak ve hususî evsafta nefis kâğıtlar imâlâtı ile maruf-

tur. 1963 de 425 inci yıldönümünü kutlamıştı.

Halen tereyağı ambalajında kullanılan parşemen kâğıdı imâlâtı ile meşhur NCH, Nicolaus firmasının nüvesini teşkil eden Ronsberg kâğıthanesi 1582 tarihinde kurulmuştur. 384 yıllık gelenek ve meleke ile iftihar etmektedirler.

Dassel'de kâin "Reylingehausische Papiermühle" (Hahnemühle) 1484 yılında kurulmuştur. Bugünkü sâhipleri, 382 yıllık tarihleriyle öğünmektedirler.

1602 tarihinde kurulmuş bulunan Bergisch Gladbach kâğıthanesinin bugünkü firma adı I. W. Zanders'dir. 364 yıllık mâziye gururla bakıyorlar.

TARİHÎ TÜRK KÂĞITÇILIĞI VE UNUTULAN SANATLARIMIZ

İstanbul'da, Kâğıthane deresi kenarındaki kâğıt imâlâthanesinin 1453 den önce de işletilmekte bulunduğu, Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde belirtiliyor. (3) Sayın İsmail Hâmi Dânişmend'in, Will Durant'dan naklen açıkladığına göre, kâğıthane köyündeki kâğıthanenin, 1100 yılına kadar uzatılması mümkün bir geç mişi olsa gerek. (4)

Capellades Kâğıthanesinin dış görünüşü.

Evliya Çelebi, harap kâğıthaneyi, su dolaplarından birini, Dâye Hâtûn Camii altında görmüş olduğunu yazıyor.

Sonradan baruthaneye tahvil edilmiş bulunan kâğıthane, Sultan Üçüncü Selim zamanında tekrar kâğıthane olarak çalıştırılmıştır. (5)

Bu tarihî kâğıthaneyi, tarihî yerinde, yeniden kurarak Türk kâğıtçılığını, ham kâğıt sathını terbiye ve tezyin san'atlarının merkezi haline getirmek, dünya çapında şöhreti bulunan HALİÇ (Altın boynuz) ın temizlenip kurtarılması teşebbüslerini belki tahrik edebilir. (6)

Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü Sayın Ordinaryüs Prof. Dr. Süheyl ÜNVER ile Evrak Hanizesi tasnif memuru Kâmil Bey tarafından, Bursa Sicillâtı defterlerine istinaden, Bursa'da Dilimbuz (Cilimboz) deresi kenarında 1486 tarihinde kurulmuş bulunduğu tespit edilen kâğıthanenin ihyası, esasen turistik merkezlerimizden birisi olan Bursa'ya ayrı bir güzellik sağlayabilir.

Yalova'nın Elmalık köyünde -ilk Türk matbaasının kâğıt ihtiyacını karşılamak maksadiyle- 1746 tarihinde, Said Mehmet Çelebi ve İbrahim Müteferrika tarafından tesis edilmiş bulunan kâğıthanenin çarklarını çevirmiş bulunan dere bugün, un değirmeninin taşlarını döndürmektedir.

Elmalık köyündeki "Yalakâbâd Kâğıthanesi" ni, İbrahim Müteferrika zamanındaki hâliyle ihya edip, tarihî Türk kâğıtçılığı ve ham kâğıt sathını terbiye ve tezyin san'atları merkezi haline getirmek çabalarına, ilmî kongreler ve turis-

(Sonu 2602 nci sahifede)

(3) **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, I. Cilt, S. 484.**

(4) **İsmail Hâmi Dânişmend, Garp menba'larına göre: Garp medeniyetinin menba'ı olan İslâm Medeniyeti. 1961.**

(5) **Ahmet Refik, 10. asr-ı Hicride İstanbul hayatı. 1333.**
Ahmet Refik, Alimler ve San'atkârlar. 1924.

(6) **a) Mehmed Ali Kâğıtçı, Toprak sanayii ve Haliç. Selâmet No. 66 3 eylül 1948.**
b) M. A. Kâğıtçı, İktisâdî Kalkınmamız ve Tabiî Servet Kaynaklarımız. 1952.
c) Kandemir, Haliç Bataklığı. Resimli 20. asır, sayı: 105, 19 ağustos 1954.
d) M. A. Kâğıtçı, Elimizin altındaki hazine: H A L İ Ç. Havadis 21 - 23 şubat 1957.

Capellades kâğıthanesindeki büyük törende, Türk Millî Kâğıdının çilekeş babası üstad Prof. Mehmet Ali Kâğıtçı, tekne başında kâğıt yapıyor .

(Şimdi, en yakın dostlarından birisi olmak şerefiyle mübâhî ve müftehir ben, Cemal Kutay, üstadın gözlerini kapamadan ruhuna ve benliğine hâkim gayesini açıklıyayım; Türk kâğıtçılık tarihi için de Capellades'inkine benzer müze ve onun çatısı altında, milletinin medeniyet varlığını müdrik kadirşinâs bir nesil görebilmek... Çünkü biliyor ki, kendisi - Allah uzun ömür versin... - gözlerini kaparsa, bu temel haysiyet ve kültür konusu da, benzerleri gibi hazin bir mazi olacak... Bütün didinmesinin temeli bu... Ne çâreki böylesine bir himmetin elinden tutacak olanlar öylesine satıhda ve öylesine yalın kişiler ki, kalkınma dedikleri Anka Kuşunu, sağlam mesnede bağlıyacak bu ilmî ve ciddî himmeti masal sayıyorlar.)

de tazyik edilerek suyunun çoğu gideril-dikten sonra, çamaşır gibi asılarak havada kurutulmaktadır. Kâğıthaneler devri müzesini ihtiva eden Richard de Bas kâğıthanesi, Ambert bölgesinin turistik hedefleri arasında önemli bir yer tutmuştur. Verilen istatistiklere göre, Richard de Bas kâğıthanesinde el ile kâğıt yapılışını görmeye, kâğıtçılık tarihi müzesindeki eserleri incelemeye gelenlerin sayısı seneden seneye artmaktadır :

1956	yılında	10 759	kişi
1957	,,	14 312	,,
1958	,,	18 078	,,
1959	,,	19 304	,,
1960	,,	19 043	,,
1961	,,	21 015	,,
1962	,,	22 159	,,

Holanda'da ilk kâğıthane 1428 tarihinde Cennep'de kurulmuş idi. Holanda, adının da ifade ettiği gibi, deniz seviyesinden aşağı, çukur bir memleket olduğundan, kâğıthanelerin çoğu -yel değirmeni tertibi- rüzgâr kuvvetiyle işlemek zorunda idi. Rürgâr gücü ile işleyen bu tipik kâğıthanelerden 1692 tarihinde Westzaan köyünde kurulmuş bulunan "Schoolmeester" kâğıthanesi, hâlâ, rüzgâr gücü ile işlemektedir. 1954 yılından beri kâğıtçılık tarihi çalışmalarına da sahne olan "Schoolmeester" kâğıthanesi, kâğıthaneler devrinin rüzgârla müteharrik, nadide bir timsâli olarak muhafaza edilmekte, işler vaziyette idamesine gayret ve itina gösterilmektedir.

Almanya'da Celle şehri yakınında, 1538 yılında kurulmuş olan Lachendorf kâğıthanesinin halefi G. Drewsen firması, hile ve tahrifâta karşı garantili banka kâğıtları, kıymetli evrak ve hususî evsafta nefis kâğıtlar imâlâtı ile maruf-

tur. 1963 de 425 inci yıldönümünü kutlamıştı.

Halen tereyağı ambalajında kullanılan parşemen kâğıdı imâlâtı ile meşhur NCH. Nicolaus firmasının nüvesini teşkil eden Ronsberg kâğıthanesi 1582 tarihinde kurulmuştur. 384 yıllık gelenek ve meleke ile iftihar etmektedirler.

Dassel'de kâin "Reylingehausische Papiermühle" (Hahnemühle) 1484 yılında kurulmuştur. Bugünkü sâhipleri, 382 yıllık tarihleriyle öğünmektedirler.

1602 tarihinde kurulmuş bulunan Bergisch Gladbach kâğıthanesinin bugünkü firma adı I. W. Zanders'dir. 364 yıllık mâziye gururla bakıyorlar.

TARİHÎ TÜRK KÂĞITÇILIĞI VE UNUTULAN SANATLARIMIZ

İstanbul'da, Kâğıthane deresi kenarındaki kâğıt imâlâthanesinin 1453 den önce de işletilmekte bulunduğu, Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde belirtiliyor. (3) Sayın İsmail Hâmi Dânişmend'in, Will Durant'dan naklen açıkladığına göre, kâğıthane köyündeki kâğıthanenin, 1100 yılına kadar uzatılması mümkün bir geç mişi olsa gerek. (4)

Capellades Kâğıthanesinin dış görünüşü.

Evliya Çelebi, harap kâğıthaneyi, su dolaplarından birini, Dâye Hâtûn Camii altında görmüş olduğunu yazıyor.

Sonradan baruthaneye tahvil edilmiş bulunan kâğıthane, Sultan Üçüncü Selim zamanında tekrar kâğıthane olarak çalıştırılmıştır. (5)

Bu tarihî kâğıthaneyi, tarihî yerinde, yeniden kurarak Türk kâğıtçılığını, ham kâğıt sathını terbiye ve tezyin san'atlarının merkezi haline getirmek, dünya çapında şöhreti bulunan HALİÇ (Altın boynuz) ın temizlenip kurtarılması teşebbüslerini belki tahrik edebilir. (6)

Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü Sayın Ordinaryüs Prof. Dr. Süheyl ÜNVER ile Evrak Hanizesi tasnif memuru Kâmil Bey tarafından, Bursa Sicillâtı defterlerine istinaden, Bursa'da Dilimbuz (Cilimboz) deresi kenarında 1486 tarihinde kurulmuş bulunduğu tespit edilen kâğıthanenin ihyası, esasen turistik merkezlerimizden birisi olan Bursa'ya ayrı bir güzellik sağlayabilir.

Yalova'nın Elmalık köyünde -ilk Türk matbaasının kâğıt ihtiyacını karşılamak maksadiyle- 1746 tarihinde, Said Mehmet Çelebi ve İbrahim Müteferrika tarafından tesis edilmiş bulunan kâğıthanenin çarklarını çevirmiş bulunan dere bugün, un değirmeninin taşlarını döndürmektedir.

Elmalık köyündeki "Yalakâbâd Kâğıthanesi" ni, İbrahim Müteferrika zamanındaki hâliyle ihya edip, tarihî Türk kâğıtçılığı ve ham kâğıt sathını terbiye ve tezyin san'atları merkezi haline getirmek çabalarına, ilmî kongreler ve turis-

(Sonu 2602 nci sahifede)

(3) **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, I. Cilt, S. 484.**

(4) **İsmail Hâmi Dânişmend, Garp menba'larına göre: Garp medeniyetinin menba'ı olan İslâm Medeniyeti. 1961.**

(5) **Ahmet Refik, 10. asr-ı Hicride İstanbul hayatı. 1333.**
Ahmet Refik, Alimler ve San'atkârlar. 1924.

(6) **a) Mehmed Ali Kâğıtçı, Toprak sanayli ve Haliç. Selâmet No. 66 3 eylül 1948.**
b) M. A. Kâğıtçı, İktisâdî Kalkınmamız ve Tabiî Servet Kaynaklarımız. 1952.
c) Kandemir, Haliç Bataklığı. Resimli 20. asır, sayı: 105, 19 ağustos 1954.
d) M. A. Kâğıtçı, Elimizin altındaki hazine: H A L İ Ç. Havadis 21 - 23 şubat 1957.

TARİHTE KARTAL

— 2 —

YAZAN : MUZAFFER BATUR

Diyarbakır'da Artuklu Sarayında bulunan çift başlı kartal arması.

1958 yılı yaz aylarında, Çekoslovak Arkeoloğu Lumirjisl başkanlığında bir heyet, Ötügen'de yaptığı kazılarda birçok insan ve hayvan heykelleri arasında Başkumandan Kültiğinin de büstünü buldu. Ulan Bator Üniversitesi Arkeoloji öğrencilerinin gönüllü çalıştıkları bu kazılar, Türk tarihi bakımından çok faydalı olmuştur. Kültiğin'in büstü halen Ulan Bator Devlet Müzesindedir.

552 yılında kurulmuş olan Göktürk Devleti evvelâ ikiye ayrılmış, sonraları 630'da Doğu Göktürkleri ve 659'da da Batı Göktürkleri Çin'in egemenliği altına girmişlerdir. Prens Kutluğtiğin, bu karanlık günlerden Türkleri kurtararak 682 yılında KUTLUĞ DEVLETİNİ kurdu ve "İlteriş Kağan" ünvanile Türk hakanı oldu. İşte Gültekin, bu kaanın oğludur. İlteriş Kaan'ın büyük oğlu Bilge Kaan, devleti yönetirken kardeşi Gültekin Başkumandan olarak zaferlerden zaferlere koşmuş ve dağılmış Türk boylarını tekrar bir bayrak altında toplamayı başarmıştır. 47 yaşında öldüğü zaman büyük bir merasimle KOŞA ÇAYDAM'a gömüldü ve ağabeyi tarafından adına Gültekin Anıtları diktirildi.

Kültiğin'in kazılar neticesinde bulunan başlık miğferinin üzerinde KARTAL ARMASI vardır. Alçak kabartma olarak cepheden tek başlı işlenmiş kartal motifinde, kanatlar yanlara doğru heybetle açılmış olup, kanat uçları içe doğru kıvrıktır. Bu arma dekoratif şekilde sadeleştirilmiştir.

Daha önceleri Hunlar'da ve Göktürkler'de de kartal biliniyor, arma veya ongun olarak kullanılıyordu. Meselâ Hunlar'da kartal, boynuzlu ve kulaklı olarak gösteriliyor ve büyük bir kuvvet senbolü olarak telâkki ediliyordu.

Alman bilginleri, TURFANDA KIZIL civarında Türklere ait bir tapınağın tavanının tamamile resimlenmiş ve bu arada kartalın arma olarak işlenmiş olduğunu gördüklerini ifade etmişlerdir.

BULGARLAR'DA VE MACARLARDA KARTAL

Yedinci asırda, Türk asıllı Bulgarlar'da da kartal arma olarak kullanılmıştır. Bunu, Macar Bilgini Fehé Geza, arkeoloji araştırmaları sonucunda meydana çıkan eserlere dayanarak bildirmektedir.

Batı Hunlarının Kuzey yoluyla Orta Asya'dan Avrupa içlerine kadar ilerledikleri malûmdur. Hunlar gibi daha birçok Türk boyları ve bunlar arasında MACARLAR da Orta Avrupa'ya yerleştiler.

Macaristan'da, Nagy Szent Miklos mevkiinde bulunan altın vazolardan birisi üzerinde bir kartal resmi bulunmaktadır. Burada çıplak bir kız, elindeki kadehi kartalın ağzına doğru tutmaktadır.

Gene Macaristan'da, Jasz Bereny'de çok eskidenberi fildişi bir borazan saklanmakta ve yedi Macar Reisinden TASOĞLU LEL'e ait olduğu söylenmektedir. Bu borazan bilâhare 1816 da Millî Devlet Müzesine kaldırılmıştır. Borazanın üzerinde bir kartal kabartması bulunmaktadır. Bu kartalın Bizans'tan örnek alınarak yapıldığı söylenmektedir. Halbuki kartal arma olarak Bizans'a ancak XII. yüzyılda girmiştir. Macarların kullandıkları kartallarla, Bizans kartallarının hiç bir ilişiği yoktur.

Sekizinci ve Dokuzuncu Yüzyıllarda UYGURLAR'da da arma sanatı devam etmiş, ancak bu plâstik eserler günümüze kadar dayanamamıştır. Mamafih Doğu Türkistan'da Budist Uygur sanatına ait çift başlı bir kuşa rastlanmaktadır. Bu kuşun gövdesinden ince, uzun boyunlu, sağa ve sola dönük iki baş çıkmaktadır. İnce ve kısa gagaları, uzun ayakları, bu kuş sembolüne yumuşak bir ifade vermektedir.

İSLÂMİYETTEN SONRA TÜRKLER'DE KARTAL

Onbirinci Yüzyıl başlarında İslâmiyeti yeni kabul etmiş olan Gazneliler'de eski an'aneler yaşamakta devam etmiştir. Halen Kâbil müzesinde bulunan kartal armalı taş, Onbirinci Yüzyıl başlarında yapılmıştır. Yarım metre kadar yüksekliğindeki bu taşta yanyana sıralanmış kemerler içinde, ayakta insan figürleri, kemer ara boşluklarında da kanatları, ayakları ve başları yanlara açık iki başlı kartal arması görülmektedir.

Gene Gaznelilerden kalma yeşil sırlı bir çini parçasında da çift başlı bir kartal motifine rastlanmaktadır. Sultan Üçüncü Mes'ud'un sarayı ci-

Solda : Konya Selçuklularına ait "El Sultanî" yazılı arma. Sağda : Konya'da bir taş üzerinde bulunan çift başlı kartal arması.

Konya Selçukluları, saraylarının duvarlarını çini kaplamalar ve alçı kabartmalarla süslerlerdi. Bu kabartmalar da insan, hayvan ve bitki motifleri idi. Yandaki klişe, konya Taş ve Ahşap Eserler Seksiyonunda teşhir edilen Konya Selçuklularına ait bir alçı kabartmada kartal motifini göstermektedir.

varında yapılan kazılarda çıkarılmış olan bu çinide, kartalın sol baş ve sol kanadının üst kısmından sonrası noksandır.

Gaznelilerden sonra Büyük Selçuklu İmparatorluğu, eski Türk kültürünü Batı'ya, Anadolu'ya götürerek yerleştirmiştir.

Anadolu'da ilk kurulan ve eser bırakan beyliklerden SALTUK, MENGÜÇ ve ARTUK OĞULLARI zamanında kartal arması çok kullanılmıştır.

KONYA SELÇUKLULARINDA KARTAL

Konya dış kale surları H. 618 (M. 1221) yıllarında tamamlanmıştır. Bu surların büyük kapılarının üstlerini, diğer motiflerle birlikte ÇİFT BAŞLI KARTAL armaları süslüyordu. Bunların, Sultan Alâeddin Keykubat'ın veya diğer Selçuklu Sultanlarının armaları olması muhtemeldir

Konya'daki çift başlı kartal, gök mermere yüksek kabartma olarak işlenmiş, 120 cm. yüksekliğinde ve 25 cm. kalınlığında oldukça büyük bir armadır. Gövdeden çıkan iki baş, sağa ve sola dönük olarak heybetle bakmakta, kanatlar omuzdan yanlara açılmakta ve aşağıya inmektedir. Kuyruk yelpaze gibi açık, ayaklar ve pençeler havada avını bekler durumdadır. Bu kartalı Kara ve Hava Kuvvetlerimiz kendilerine amblem olarak almışlardır. Halen kışla kapılarında arma, göğüslerde ve kokartlarda amblem olarak görmekteyiz.

Konya Kal'ası dış kapılarında asılı, Sultan Alâeddin Keykubat'a ait "Es Sultanî" yazılı armanın iki tarafında (sağında ve solunda) kanatları ve pençeleri açık iki kartal yazıya doğru bakmaktadır.

Konya'da diğer çift başlı kartallardan biri de, taş bir kemerin merkezine doğru yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Tombul bir gövdeden çıkan, ayak ve pençeleri yana açık, kanatları havada olan bu kabartmada gagalar bir avı hırsla parçalamaktadırlar.

Konya'da taş üzerine kabartma olarak işlenmiş bu üç çift başlı kartaldan ayrı olarak, bir de gene çift başlı alçıdan yapılmış kartal vardır.

Bu taş ve alçı kartallar halen "Konya Taş ve Ahşap Eserler Seksiyonu" nda teşhir edilmektedir. Bu alçı parça, Konya Selçukluları Sarayına ait evvelce bulunmuş alçı (ştuk) kabartma parçalardan birisidir.

Konya Selçukluları, saraylarının duvarlarını çini kaplamalardan başka, alçı kabartmalarla da dekore etmişlerdir. Bunlar insan, hayvan ve bitki motiflerile, yumuşak hatlı kabartmalar olarak işlenmiştir. Halen kazılarla elde edilmiş bu parçalar dağınık olarak, İstanbul'da Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Selçuk Eserleri salonunda, Konya'da İnce Minareli ve Karatayi medreselerinde vitrin içlerinde teşhir edilmektedir.

Teşhir vitrininin dışından bakarak dikkatle çizdiğim bu çift başlı kartal motifinin karakteristik özelliği; kartalla gene çift başlı bir ejderin mücadelesinin tasviridir. Kuyruk dibinden çıkan iki ejder başı dışa doğru kıvrılarak kartalı ısıracakmış gibi ağzını tamamen açmış, kartal ise keskin pençelerile ejdere hücum etmektedir. Kartalın gövdesi oval ve şişkin, kanatlar kısa ve küçük, bir boyundan ayrılmış başlar sağa sola bakmakta ve kulaklar boynuz biçimindedir. Selçuk kartallarının bilhassa boynuzlu veya iri kulaklı oluşu, bu kartalların özelliklerini teşkil etmektedir.

KONYA'DA BİR TARİH HAZİNESİ

Bu yaz Konya'da yaptığım tetkikler sırasında Koyunoğlu Müzesine de uğradım. Elime geçen bir Artuklu parası fotografına göre, aslını görmek istiyordum, müzede bir hazine ile karşılaştım.

Sayın İzzet Koyunoğlu'nun, bizzat topladığı binlerce esere hayran olmamak elde değil. Millete mal ettiği bu müze, değil Konya'da, Türkiye'de ve hatta dünyada bir eşi daha bulunamayacak değerde bir şahsî müzedir. En takdire şayan tarafı da, bu müzede çalışmak, tetkikte bulunmak isteyen herkese büyük kolaylık gösterilmesidir.

Koyunoğlu Müzesinden fotoğraf, ıstanpaj, mulajla ve çizerek örneklerini aldığım kartal figürlerini burada sıralamayı faydalı görüyorum :

a) 6.5 cm. eninde ve 4.55 m. boyunda, bir tarafı sivri şal motifi şeklinde sedef plâk üzerine işlenmiş çift başlı kartal örgesi, alçak kabartma olarak çok temiz çalışılmıştır.

b) Pirinç metalden yapılmış bir kâğıt açacağının sapında bulunan ve her iki yüzde de ayrı teknikle işlenen - başı taçlı - kartal figürleri dikkate değerdir.

c) Ufak, dikdörtgen şeklinde bir seramik parçası üzerinde bulunan kartal figüründe, kanatlar yanlara doğru gergin ve baş sağa dönüktür. Kanatların altında "B-K" harfleri vardır.

d) Artuk Oğullarına ait sikkelerin bir yüzünde çift başlı kartal motifi bulunmaktadır.

e) Çalışmaya vakit bulamadığım birkaç halı üzerinde stilize çift başlı kartallar mevcuttur.

f) Taş ve madenden yapılmış çeşitli kartal heykelleri... Alçak ve yüksek kabartma olarak çalışılmış bu heykeller, Romalılar devrine aittir.

GELECEK SAYIDA : ANADOLU'DA TARİHÎ ARMALAR

Vesikaların ışığı altında iddialar ve hakikatler :

Sultan Hamid, giyeceklerini ve bir kısım yiyeceklerini Avrupa'dan nasıl getirtiyordu?

Yazan :
NİYAZİ AHMET BANOĞLU

Osmanlı hükümdarları arasında elbiselerini ve yiyeceklerinin bir kısmını Avrupadan temin eden sadece İkinci Abdülhamiddir. Son derece müvesvis bir yaradılışta olan Sultan Hamid, yiyecek ve giyeceklere karşı da son derecede hassas hareket ederdi. Giyimi pek sade olmakla beraber, biçimine ve kumaşına özel bir önem verirdi. Gerek giyim eşyası, gerek yiyecek ve diğer eşyaları kendisine çok güvendiği Paris Sefiri Münir Paşaya sipariş ederdi. Siparişler daima şifreli telgraflarla yapılır ve son derece hassasiyetle takip edilirdi. Elimizdeki vesikalardan öğrendiğimize göre, siparişler bazan mühim yekûn tutar, parasının gönderilmesi ihmal edilir, Paris Sefiri bu halin devletin prestijini kıracağı gerekçesi ile borçların gönderilmesi için yalvarmak mecburiyetinde kalırdı.

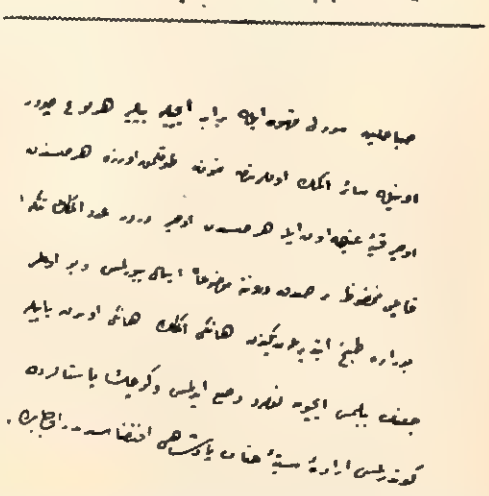

Sultan Hamid, sabahları sütlü kahve ile yenilen çavdar unu dahil ekmeklik unlardan pişirilmiş ekmek ve pastalardan nümuneler gönderilmesini, Paris sefaretine irade ediyor!

2 Teşrinievvel 1904 tarihli ve Yıldız'da Asım Bey tarafından çekilen şifreli telgrafta Paris Sefiri Münir Paşaya yapılan sipariş :

"Geçenlerde sipariş olunan gömleklerin fiatı Hazine-i Hassa-i Şahanece tesviye edilmiş olup olmadığının arzile beraber bâdema vuku bulacak siparişlerin bedeli tesviye olunduktan sonra faturalarının takdim kılınması ve bu gibi borçların asla sürüncemede kalmaması ve geçenlerde kurşunî renkte sipariş olunan kumaştan kış mevsiminin hulûlü hasebile yalnız iki ceketlik gönderilerek küsurunun mümkün ise yaza tehir olunmasını ve geçen sene gönderilen güderi yeleklerden bu defa dahi on iki adet gönderilmesi ve bunların arkalarına iki ipek astar arasına fanila koydurulması ve bunlardan altısının kapaklı ve altısının tek düğmeli olması ve renklerine gelince sade, güzel, muhtelif renkte intihap edilmesi ve yatakta yatmadan evvel giyilmek ve sade, güzel olmak üzere on iki adet gecelik gömleği ve daha sade, güzel olmak üzere iki röbdöşambr gönderilmesi ve evvelce gönderilenler pek süslü olduğundan giyilmiyerek efendilere ihsan buyurulduğundan ona göre sadeliklerine dikkat kılınması ve içleri fanila ve renkleri düz siyah olmayıp deve tüyü gibi tatlı ve ciddi renkte ve giyimi rahat ve soğuktan muhafaza edecek ve kürk yerine kaim olacak surette bulunması ve daha iki adet yünden ve yakası ipekten ârî, evde giyilecek ve vücudu ısıtacak ceketin diğerlerile beraber ve acele olarak tedariki ile ilk vasıta ile gönderilmesi..."

Görülüyor ki, Abdülhamid, sipariş ettiği giyim eşyasını sade istemekte, fakat bütün teferruatını kendisi tesbit etmektedir.

TERZİ ve KUYUMCULARIN YILDIZ'DAN ŞİKÂYETLERİ

Yıldız ile Paris arasındaki muhabere evrakından öğrendiğimize göre, Sultan Hamid'in iç çamaşırları Mösyö Şarve'ye yaptırılmaktadır. 1904 yılında Mösyö Şarve saraya 15160 frank tutarında iç çamaşırı göndermiş, fakat paraların ödenmesinde gecikmeler ve zorluklar olduğu Münir Paşanın bir şifreli telgrafından anlaşılmaktadır. Paris'ten Başkitabete çekilen bu telgraf şöyledir :

"Kuyumcu Nezler ile Şarve alacakları için bir ay evvel bildirildiği gibi Hazine-i Şahaneye poliçe keşide etmiş oldukları halde gene tesviye olunmadığından şikâyet ediyorlar. Bu hal şan ve şeref ve haysiyete mugayir olduğundan..."

Elimizdeki vesikalar arasında kuyumcu Nezler'den neler alındığı hakkında bilgi verenler mevcut olmamakla beraber yukarıdaki vesika, Paris'ten Saray için mücevher de alındığını göstermektedir.

Yıldızdan şifreli telgraflarla muhtelif tarihlerde yapılan siparişler hakkındaki vesikalardan bir kaçını okuyalım :

"Şal kumaşın ilk vasıta ile gönderilmesi emr-ü ferman-ı Hümayun-u hazret-i padişahı buyurmuştur."

"Arif Beyefendi tarafından bildirilen şaldan iki kostümlük tedariki kabil olamaz ise, iki ceketlik ilk posta ile gönderilmesi..."

Bu iki telgraf, İstanbul'da dikilmek üzere kumaş da ısmarlandığını açıklamaktadır. Fakat dikilmiş olarak sipariş edilenler daha fazla yekûn tutmakta idi. İşte buna ait şifreli telgraflar :

"Velinimetimiz, şevketlû efendimiz hazretleri için sipariş olunan otuz üç gömlek ile üç kostümün fiatları neden ibaret ise bir hesap pusulasının sür'atle gönderilmesi bâirade-i padişahi tebliğ olunur."

Başka bir telgrafta: "Orada bulunan ölçü üzerine" denildiğini öğreniyoruz ki, Sultan Hamid'in ölçüleri üzere elbise ve gömlekleri Paris'te dikilmektedir.

YAKINLARINA GETİRTTİKLERİ

Sultan Hamid, sade kendisi için değil, her halde çok sevdikleri için de ölçüler gönderterek siparişler vermiştir. İşte bir başka telgraf :

"Bugün gelen küçük sandıktaki elbise, ölçüsüne pek muvafık olduğundan gene bu ölçüde olmak üzere iki kız çocuğuna altışardan on iki adet yazlık elbise

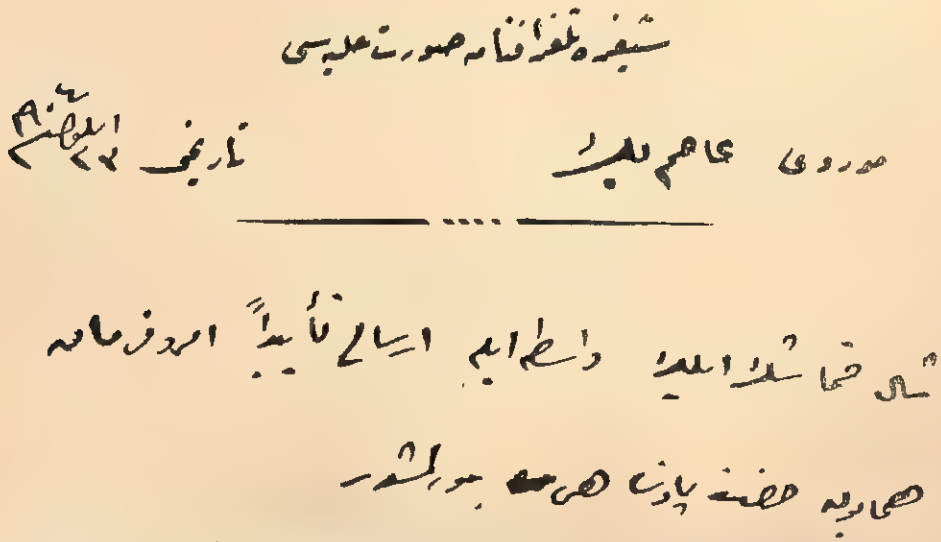

Şal kumaşın ilk vasıta ile gönderilmesi fermanını teyit eden şifrenin fotokopisi... Tarih 23 eylül 1904.

gönderilmesi, gerek bunların, gerek evvelce sipariş buyurulan eşya parasının Kredi Liyone Bankası vasıtasile gönderildiği...”

Gene elimizdeki bu vesikalardan Sultan Hamid'in cariyelerinin elbiselerini de Paris'ten getirttiği anlaşılmaktadır :

“Yedi sekiz yaşlarında iki cariye Çerkes kızlarına numune ve çocuk elbisesi olmak ve beğenildiği halde tekrar sipariş kılınmak üzere iki kat elbise imal ve irsal kılınması bâirade-i seniyye-i Hazret-i Padişahi teöliğ olunur. Omuz kemiğinden ayak topuğu ölçüleri bir metre yedi santimdir.”

Paris Sefaretinden Yıldız'a çekilen siparişlerle alâkalı iki şifreli telgrafı aşağıya alıyorum :

“Cariyelerin boyunlarının ve koltuk altından ölçülmek üzere bedenlerinin ve bellerinin kalınlıkları kaç santimetre ve kollarının omuz başlarından dirseklere, dirseklerden bileklere kadar uzunlukları kaç santimetre olduklarının doğru olarak acele bildirilmesi lâzımdır.”

“Küçük cariyeler için sipariş ve ferman buyurulan on iki kat yazlık elbise ile bunların mütemmimi olan iki caket sürat kataı ile gönderildi. Yarınki salı Sirkeci'den aldırılması...”

PARİS'TEN SATIN ALINAN EŞYALAR

Giyecekten başka eşyalar da alındığını açıklıyan vesikalara sahip bulunuyoruz. Bir şifreli telgrafta 30.000 küsur frank tutarındaki eşyanın gönderildiği bildirilmekte, fakat eşyanın mahiyeti yazılmamaktadır. Bununla beraber satın alınan eşyanın mahiyetini açıklıyan telgraflar da vardır :

“Bir kaç ay önce imal ettirilen zarif ve müteharrik aynalı ve çekmeceli tuvalet masası ile müteharrik koltuk çoktanberi hazırdır. Nakliye ücreti ile beraber 2580 frank gelmediği takdirde fabrika başkasına satacaktır...”

Sultan Hamid'in her hususta kılı kırk yarar tabiatta ve vehimler içinde bulunması onu yiyecek hususunda da titizliğe sevkettiği esasen bilinmektedir. Fakat sabun ve bazı yiyecek maddelerinin de Avrupadan temin edildiği ancak saray

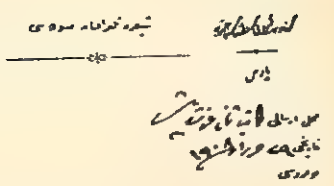

Paris sefareti, İzzet Holu Paşanın padişah adına istediği küçük cariyelerin on iki kat elbiselerinin sürat postasıyla gönderildiğini, Salı günü Sirkeci garından aldırılmasını bildiriyor!

mensupları ve yakınları tarafından bilinmekte idi. Bu hususdaki çok enteresan vesikaları da neşrediyoruz :

“9 Eylül 1904 tarihli telgrafla sipariş edilen unlar ile ekmek ve pasta numuneleri bugünkü sürat kataı ile gönderildi. Bilenlerden öğrendiğime göre, bu unlar ile Fransız işçisi kullanmadıkça Paris'te pişirilen ekmekleri elde etmek mümkün değildir. Paris'te ekmekler bir cins undan yapılmayıp muhtelif cins unların terkibi ile vücude getirilen hamurdan pişirilmektedir. Bu terkiplerin nisbet ve ekmeklerin cinsine göre una katılan su veya sütlüsü, veyahut safi sütün miktarı fırınlara, hatta işçilere göre değiştiğinden bu terkipleri ancak çeşni mütehassısları hazırlamaktadırlar. Bunun içindir ki, Paris zenginlerinin vakit geçirdikleri Monako, Nis ve Biyariç gibi şehirlerdeki fırıncılar bile bilhassa Paris'ten pişirici getirmektedirler. Bundan başka fırınlar da ihtisas erbabından olan mühendisler tarafından çizilmiş plânlar mucibince yapılmış olduğundan bunun dahi göz önünde tutulması icap etmektedir.”

DİĞER İSTEDİKLERİ

Sultan Hamid'in giyeceklerinden başka yiyeceklerini de Paris'ten getirtmeyi arzu ettiğini aşağıdaki vesikalardan anlıyoruz:

“Un, ekmek ve pasta numuneleri sü-

rat katarı ile gönderilmiştir, Sirkeci'den aldırılması..."

"Sabahleyin sütlü kahve ile beraber içilebilir her nevi çavdar unu ile sacı ekmek unlarından numune tutulmak üzere her cinsten üçer kıyye un ile her cinsten üçer, dörder adet ekmeğin teneke kaplı mahfuz bir sandık derununda mevzuen (konmuş olarak) irsal buyurulması ve bu unlar burada tabh (pişirme) ettirilemediğinden hangi ekmeğin hangi undan yapılacağının bilinmesi için numara vaz' edilmesi ve küçük pastalar da gönderilmesi irade-i seniyye-i cenab-ı padişahi iktizasındandır. Olbabta..."

"Zat-ı akdes-i şehriyariye mahsus imal ettirilip takdim olunan bir sandık safi ve halis sabunun bir buçuk aydanberi İstanbul gümrüğünde bırakılıp kaldırılmadığı acenteden bildirildi. Ahz ve takdim olunmıyacaksa tutulmıyarak nakil masrafı ile geri gönderilmesini..."

Bütün bu vesikalardan açıkça öğreniyoruz ki, Sultan Hamid yiyecek ve giyeceklerini yabancı memleketten temin etmeyi arzu etmiş ve getirmiştir. Bunda korkunç vehminin tesiri olduğu muhakkaktır. Onun ikametgâh olarak Yıldız'ı seçmiş olmasında da bu vehim hakim olmuştu.

Bir suikaste uğrama ve zehirlenme korkusunun içinde pusu kurmuş olduğunu bu vesikaların ışığı altında daha net olarak görmekteyiz.

Türlü hususiyetleri arasında bu tarafı da ayrı bir cephesini belirtmektedir.

Beyşehir'de içi essiz çiniler ve istalaktitlerle bezenmiş, ahşap sütunlarla süslü Eşrefoğlu camiinin içinden bir görünüş.

Beyşehir Gölü Adalarında

SELÇUKLU SARAYLARI ve KIZ KULESİ

Yazan : İBRAHİM ATİS

İnsan medeniyetinin beşiği olan Öz Asya (Anadolu) henüz ellenmemiş sayısız eserlerle doludur. Topraklarının altını ve üstünü dolduran yadigârlar henüz dillendirilmemiştir. Ben yirmi beş günümü vererek Osmanlı idari teşkilâtında Karaman eyaletine bağlı bir sancak merkezi olan Beyşehir'i gezdim. Fatih, Karaman eyaletile beraber Beyşehir'i Osmanlı sınırları içine aldığı zaman yaptırdığı bir umumi yazımda Beyşehir'i vilâyet olarak göstermiş, sonra burası sancak merkezi olmuştur. Bu sancağa da Seydişehri, Bozkır, Büyükgöçü, Küçükgöçü, Kireli ve Kaşaklı kazaları bağlanmıştır. Buraları karış karış gezdim, şimdiye kadar tanınmamış İslâmî ve gayri İslâmî birçok eski eserler buldum. Bunlar tarihin karanlıklarına ışık tutacak mahiyettedir. Adlandırdığım ve adlandıramadığımız birçok eserler bu yerlerde üst üste ve iç içedir.

Selçukluların büyük hükümdarı Birinci Alaeddin Keykubat buraya, bugün bile kapladığı yer itibarile en büyük sarayını, Kubatâbâd'ı yaptığı, burasını Kubadâbâd vilâyeti haline getirdiği ve döküntüleri devrimize kadar geldiği halde yerini kimse bilmiyordu. Biz bulmuş ve yirmi altı yıl önce ilim dünyasına sunmuş idik. Tarihçiler ve tarihî coğrafyacılardan yalnız Kâtip Çelebi bu saraydan Kaşaklı kazasını yazarken kısaca şöyle bahseder :

"Kaşaklı Beyşehir'in batı şimalinde, buraya bir menzil yerdedir. Göl kenarına bitişik beş on pare karye ve kazadır. Hafta pazarı durur idi. Sekiz parça köyüne Yenişar derler. Göl kenarında

olup, Anamas dağı bununla Eğridir arasına düşer. Bu Yenişar'da Alaeddin'in eserleri var. Şehir Gölü tabir ederler. Üç köydür. Burada büyük çam keresteleri kesilir, Anamas dağından su inüb göle dökülür" (1).

Biz yirmi altı sene evvel bulup ilim âlemine tanıttığımız bu muhteşem Selçuk sarayına şimdi ikisini daha ilâve edeceğiz :

"OL SALTANATIN ŞİMDİ YELLER ESER YERİNDE"

Anadolu Selçuklularının çökmesinden sonra kurulan on bir beylikten birisi de Eşrefoğlu Beyliğidir. Tarih bu beyliğin üçüncü beyi olan Mübariz-üd-din Mehmet Beyin hayat hikâyesini anlatırken der ki :

"Mehmet Bey Mis adlı devrinin en güzel kızlarından birisine âşık olmuştu. Onu almış, Mada adasındaki muhteşem sarayda tatlı ayş-u işret hayatına dalmıştı. Bu saray dünyanın en güzel sarayı idi..."

Ben 23 haziran 1966 perşembe günü kiraladığımız bir deniz motoru ile bu tarihî köşkü aramak için Beyşehir'den çıktım.

Mevlânâ'nın muasırlarından şöhretli ressam Ayn-üd-Devle, iyi resimlerden koleksiyon yapmıya pek meraklı imiş. Birgün Konya'dan kalkmış, İstanbul'a gelmiş... Senelerce Ayasofyaya devam etmiş, yağlı boya tabloları incelemiş. Burada o günkü dünyanın dillerine destan olmuş meşhur bir Meryem ana tablosu varmış. Ayn-üd-Devle tabloyu çalmış, Konya'ya gelmiş, bu hünerini Mevlânâ'ya da anlatmış. Sonra müslüman ve Mevlânâ'ya mürid olan Ayn-üd-Devle, Celâeddin Rumî'nin de resmini yapmak istemiş, hazretin karşısına geçmiş, resmini yapmıya başlamış; fakat sık sık resim kâğıtlarını buruşturup atıyor, yeniden yapmıya çalışıyormuş. Nihayet fırçasını, kâğıtları fırlatmış atmış, aczini ve hayretini haykırmış :

"— Yapamıyorum, her an yüzün çizgileri, ifadeleri değişiyor. Ben birisini yakalamıya çalışırken yaptığım çizgilerin ve hareketlerin yerlerini başkaları alıyor. Resmini yapmak mümkün değil... O kadar çok ifadeli, dalgalı, seyyal bir nur-u sima... Yapamıyacağım..."

Beyşehir gölü, bu adalar ve çevreleri de Mevlânâ'nın çehresi gibidir. Dünyanın en mahir ressamı bile buraların tablolarını yapamaz. Karlı, bulutlu ve dumanlı dağların akisleri, güneşin ışınları, saatlerin değil, dakikaların değiştirdiği renkler, ressamı acze düşürür. Buraların yağlı boya tabloları yapılamaz, ancak görülür ve yudum yudum içe aksettirilir.

Üstünde yürük evleri bulunan ormanlı, yeşil Mada adasının eteklerine sürünerek geçtik. Tarihin kaydettiği aradığımız saraya ve harabesine rastlıyamadık. Kaptanımız Mada'nın batısında ve Gedikli köyünün doğusunda yüsyuvarlak küçük bir adanın üstünde yükselen bir yapıyı gösterdi :

"— Buraya Kilise adası derler..." dedi. Yanaştık. Efsaneler gölünün batı sahiline yeşil seccade gibi serilmiş ve serpilmiş küçük bir ada.

KİLİSE ADASINDAKİ SARAY

Adanın batı sahilinde parlak mazisine ağlayan bir yapı harabesi önünde durduk. Karaman eyaletinde halk, tarihi kilise kalıntılarına kale, büyük yapı harabelerine kilise diyorlar. İşte bu adaya da üstündeki bu büyük harabeden dolayı Kilise Adası demişler. Halbuki burası kilise adası değil. saray adasıdır. Şimdi ihtişamlı ve füsunlu geçmişinin hasret acısını yuta yuta dişleri dökülen, avurtları çöken bu bakir dulun önündeyiz.

Sarayın 7 metre uzunluğunda, 4,5 m. eninde, duvar kalınlıkları 1,20 m. olan bir kısmı ayakta bize kadar gelmiştir. Sağında da 1 80 m. en, 2,10 m. uzunluğunda bir başka parça var. Tamamen kesme taşla ve harcla yapılan bu sarayı bir sur sarıyordu. Komşu köyler kale duvarlarının taşlarını pervasızca söke söke tüketmişler. Yalnız batısında, Anamas dağı batısında bir kısmı kalmıştır. Sarayın eyvanı beşik örtüsü tonozdur. İçi Selçuk çinileri ile kaplı idi. Çinili kısımlar yıkıntı altında kalmıştı. İlgililerin bilgisizliği ve alâkasızlığı yüzünden

(1) Cihannüma. Matbu. S. 689.

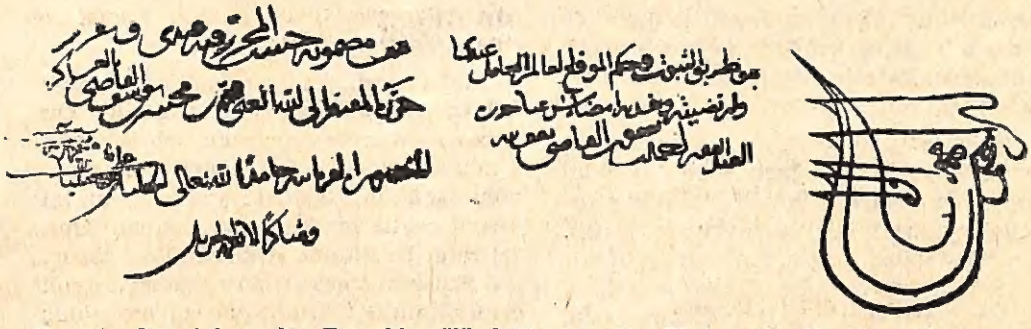

Toprağından çini yapılan Beyşehir gölündeki eski adile Kâşi, yeni adile Kese adasının Konyadaki Selçuklulara ait Atabekiye Medresesine vakfedildiğini gösteren hüccet (mahkeme kararı). Kenarında Karamanoğlu İbrahim Beyin elile yazdığı tuğrası görülmektedir.

son günlerde eski eser soyucuları burada bir kazı yaparak bütün çinilerini sökmüşler, götürmüşler. Köylülerin anlattıklarına göre, Kubadâbâd sarayından sökülen ve aşırılan çinilerin el kadarı, yabancı turistlere bin liraya kadar satılıyormuş. Biz şuraya buraya dökülmüş çini parçalarını topladık. Mimarisinden, çinilerinden ve harcından anlıyoruz ki, burası bir Selçuk Sarayıdır. Konya Selçukluları çöktükten sonra Eşrefoğullarının işgalinde kalmıştır. Rivayete göre İlhanlıların umumi valisi Timurtaş, Son Eşrefoğlu hükümdarı Süleyman Şahı burada yakalatmış, husyelerini söktürerek ve alnına asarak öldürtmüş, göle attırmıştır.

SELÇUKLULARA AİT BİR KÖŞK HARABESİ

Yerli ve yabancı hiç bir kaynak ve ilim adamı, şimdiye kadar Kilise Adasındaki bu sarayı görmüş ve incelemiş değildir. Buradaki incelemelerimizi bitirdikten sonra kaptanın üzerinde bir virane bulunduğunu söylediği Eşek Adasına geldik.

Keçilerin, sığırların, atların başıboş otladıkları bu adada küçük bir tepenin üzerinde son zamanlarda dinamitle eski eser soyucularının tecavüzüne uğramış, çinileri soyulmuş bir köşk harebesi bulduk. Son yıllarda etrafını saran 7 - 8 asırlık büyük ardıç ağaçlarının kesildiği kalıntılarından belli oluyordu. Topladığımız çivi döküntüleri, inşa tarzı ve harçlar bunun da bir Selçuk köşkü olduğunu gösteriyordu; rıhtımının ve surunun kalıntıları da meydandaydı. Bu Selçuk yapısı, Kubadâbâd sarayının öncü kumandanın kasrı idi.

Beyşehir gölünün batısındaki eserlerin hepsi, tepelerdeki Eti, Roma ve Bizans kalesi hariç Türk eseridir. Aynı zamanda büyük bir mimar, mühendis ve zevkli bir hükümdar olan Birinci Alâeddin, burasını saraylarla, köşklerle, cami, mescit ve hamamlarla süslemiştir. Burası Kubadâbâd adlı bir vilâyet olmuştu. Bir Kubadâbâd valisinin mescid kitabesi de burada bulundu. Buradan ayrılırken İğdeli ve Orta adalarının arasındaki boğazdan çıkınca önümüzde batıdan doğuya uzanan bir ada daha göründü. Bu adaya Hoyran adası diyorlar. Sağındaki bazan ada, bazan yarımada olan ve içindeki yüksek tepede Roma devrinin bir kalesi ve şatosu bulunan yerin doğu kuzeyine yanaştık. Buradaki gayri islâmi tarih yadigârlarını gördükten sonra doğusundaki Kız Kulesine yöneldik.

KIZ KULESİ

Bu adanın adı Kız Kulesidir amma, şimdi kuş kulesi olmuş. Motorumuz yaklaşırken kulede kuş kanatlarından bir ürperme oldu. Adanın üstünü renk renk kuş bulutları kapladı. Biz yaklaştıkça adadan kopan kuşlar gök yüzünü kaplıyordu. Ada kanatlanmış gibi idi. Açıklarında uyuyan yerlilerin Saka dedikleri Pelikanlar da kanatlandılar. Üstümüzü yusyuvarlak bir kuş bulutu kaplamıştı.

Kubadâbâd Sarayının bir gözetleyici karakolu gibi duran Ada, sanki muhteşem Anamas dağının denize sert ve sarp bir ada yavrusunu; tabii oluşuna uyan bir Selçuk kalesi gibi sarıyordu. Burası

yer yer bir, iki, üç katlı müstahkem bir şato idi. Selçuk çinileri ile süslenmişti. Burada da birçok mavi Selçuk çini parçaları buldum.

Adanın yamaçlarında, duvarlarının üstünde, yerlerde, ağaçlarında, deliklerinde ve kovuklarında irili ufaklı kuş yuvaları, yumurtaları ve yavruları vardı. Kanatlanabilen, renk renk, irili ufaklı yavrular yerlere, ağaç dallarına atladılar. Bazı yuvalarda yarım kilodan fazla, kıpkızıl et halinde tüysüz yavrular vardı. Bunlar galiba pelikan yavruları idi. Ak, mavi, sarımtırak, boz yumurtalar gördük. Yuvadan, yumurtadan, insan basacak yer bulamıyordu. Yırtıcı kuşlar başlarımızın üstlerine kadar iniyorlar, kanat vurmak istiyorlardı.

Bu kılavuz ve öncü kulenin doğu tarafındaki kısmının kubbeleri bize kadar sağlam gelmişti. İkinci kattan batıya açılan kapısının önündeki rıhtımı göl yalamış ve yok etmiştir. Şimdi bu ada-kaleye çıkmak kolay değildir. Bundan da kuşlar faydalanmıştır.

Ada, efsanelerde, masallarda geçen hayalleri hakikat yapmıştır. Burada çevrilecek bir filim, bütün dünyanın dikkatini üstüne çeker. Turizm ve Tanıtma bakanlığı bu konu ile meşgul olmalıdır.

BİR HÜCETTEN ÖĞRENDİKLERİMİZ

Kız Kulesinden sonra gölün diğer adalarını da gördük. Burada bir de Kese Adası vardır. Sayın yazar Selçuk Es'in kütüphanesinde bulduğumuz Karamanoğlu İbrahim Beyin el yazısı tuğrasını taşıyan eşsiz bir hüccetten öğrendiğimize göre, bu adanın eski adı Kâşi Adası idi. Buranın toprağı çini yapmaya çok elverişli olduğu için böyle adlandırılmış olması çok muhtemeldir. Yaşlı bir Beyşehirli bu hususta bize şunları söyledi :

"— Göldeki Kıstifan adasının çamurunda yapıştırıcı bir hassa vardır. Çatlak testi ve çömlekler yapıştırılınca bir daha çatladığı yerden kopmaz ve kırılmaz."

Kubadâbâd Sarayının çinileri, resimleri, desenleri itibarile eşsizdir. Söylendiğine göre de, Alaeddin Keykubat Kız Kulesine devrinde o iklimde bulunmıyan kuşları toplamıştır. Zamanla bunlar çoğalmış ve burasını yurt yapmışlardır. Hükümdar bu kuşların resimlerini çinilere nakşettirmiştir.

Şimdi adı Hacı Akif olan adada içi istalaktitlerle süsle çok derin ve uzun bir mağara vardır. Biz adayı gezerken Alman ilim adamları bu mağaranın içinde yaşıyan böcekleri topluyorlardı.

Endülüs ve Türk kâğıtçılığı

(Baş tarafı 2590 ncı sahifede)

tik geziler tertipçilerinin büyük rağbet ve takdirine mazhar olduğunu memnunluk ile öğrendiğimiz Yalova Kaplıcaları İşletmesinin büyük yardımları olabilir.

Yalakâbâd (Elmalık) kâğıthanesine, Türk matbaacılığı tarihi ile ilgili bir kısım da eklenirse, tarihî Türk kâğıtçılığı, ham kâğıt sathını terbiye ve tezyin san'atlarımız yanında Türk mürekkepçiliği de nisyâna gömülmekten kurtarılmış olur.

Kâğıthaneler devrindeki son tesisimiz, 1803 yılında Beykoz civarında, Hünkâr iskelesi mevkiinde kurulmuştu. Hünkâr iskelesi kâğıthanesinin "İSLÂM - BOL" filigranlı nefis kâğıtları, muhtelif kütüphanelerimizde, müze ve arşivler de mevcud bulunuyor.

Hünkâr iskelesi kâğıthanesinin ihyâsı ile gerektiği gibi tanzim ve teçhiz edilmesi, tarihî Türk kâğıtçılığını, ham kâğıt sathını terbiye ve tezyin (Mührelemek, Aherlemek, Renklendirmek, Ebrû, Tezhib...) san'atlarımızı; meşhur Türk mürekkebini (Siyâh ve Kırmızı) unutulup kaybolmaktan kurtaracağı gibi, Boğaz'ın Anadolu yakasına turistik imkânlar da sağlayacaktır.

Millî Eğitim Bakanlığı ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığının, el işçiliği olmasına rağmen, kâğıt imalâtı dolayısiyle Sanayi Bakanlığının elbirliği ile bu hayırlı işe, başarı imkânı sağlayabilmelerini yürekten temenni ederim.

YILIN 2. ÇEKİLİŞİNDE

iki Apartman dairesi ve 500.000 Lira tutarında Para ikramiyeleri

KOLTOR YAYIN 3

SON PARA YATIRMA TARİHİ 7 Eylül

TÜRK TİCARET BANKASI

Cilt Kapaklarınız Hazırdır

Beşinci cildimizin yaldız motifli pantazot cilt kapakları hazırdır :

1 — Cildleme ücreti, kapaklar dahil yine 7,5 liradır. Elinizdeki ALTI sayıyı tam olarak sağlam bir ambalâj içinde ve TAAHHÜTLÜ olarak bize gönderiniz. Paket üzerindeki adresiniz lûtfen tam ve okunaklı olsun.

2 — Cild bedeli 7,5 lirayı mecmualarla birlikte posta havalesi ile gönderiniz. Havalenin not kısmına CİLD BEDELİ kaydını koyunuz. Ayrıca, mektup yazmanıza lüzum yoktur.

3 — Göndereceğiniz 7,5 lira içinde, cildinizin mukavvalı ve taahhütlü olarak adresinize gönderilme ücreti de dahildir. Bu masraflar tarafımızdan ödenecektir. Bu sebeple idarehanemizden alınacak ciltler yine BEŞ liradır.

4 — Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ciltlerden ciltlenmemiş olanları, beşinci cildin sayıları ile beraber gönderebilirsiniz. Bu takdirde ciltleme ücreti olarak iki cilt gönderenlerden 15, üç cilt gönderenlerden 22,5 dört cilt gönderenlerden 30 lira beş cilt gönderenlerden 37,5 lira rica ederiz.

ŞİMDİ akfil ALAN

OTOMOBİL KAZANIYOR

8

TALİHLİYE OTOMOBİL

400

TALİHLİYE AKFİL KUMAŞI

AKFİL kumaşı veya AKFİL'den mamul eşya alırken Satıcıdan ikramiye kuponunu isteyiniz. Kuponun yeşil tarafını doldurup "Akfil İkramiye Servisi, Bakırköy-İstanbul" adresine postalayınız. (Not: *İsteyenlere, müracaatı üzerine tam izahname gönderilir.*)

Hakiki AKFİL kumaşlarının kenarlarında AKFİL markası basılıdır